

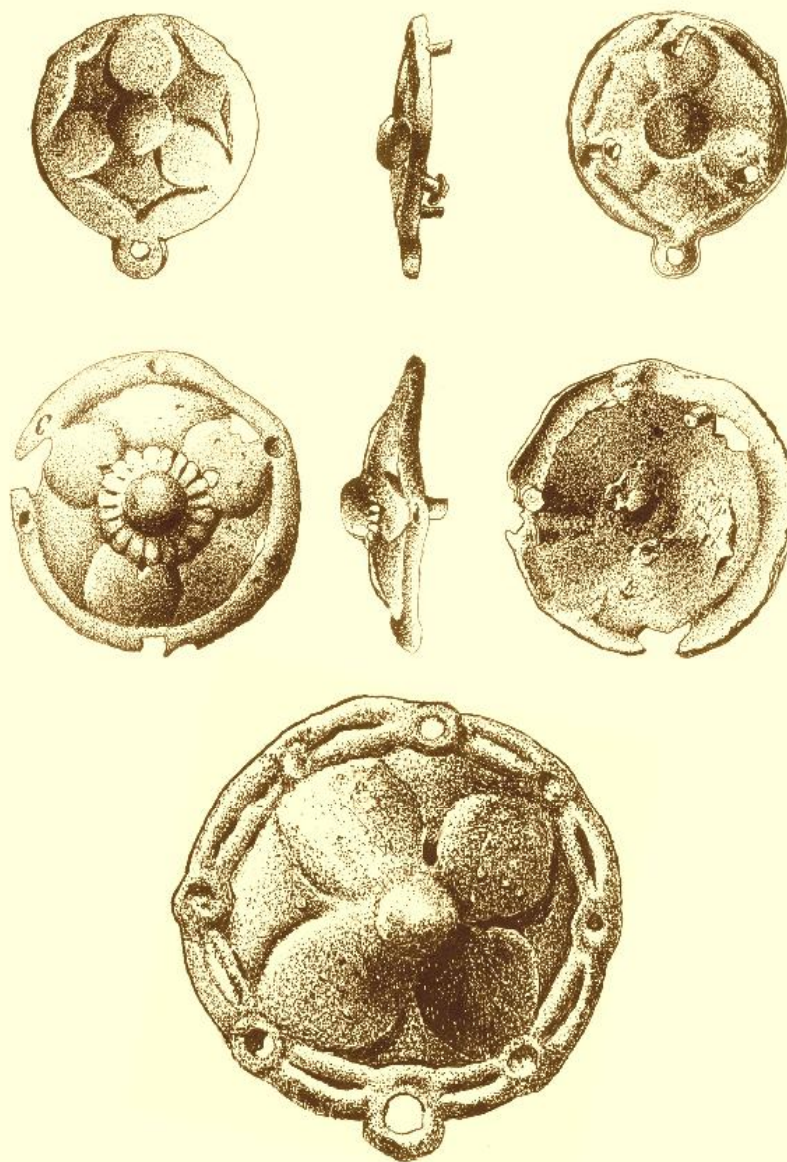
SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • MŰVÉSZET

2011 | 1

- BAKÓ ENDRE
- BENE JÁNOS
- DALMAY ÁRPÁD
- ERNEI JÚLIA
- GERDA ISTVÁN ZSOLT
- KARÁDI ZSOLT
- KORMÁNY GYULA
- MARIK SÁNDOR
- NAGY FERENC
- NÉMETH PÉTER
- NOVÁK ÁDÁM
- RÉFI ATTILA
- ORÉMUSZ KÁLMÁN
- OROSZNÉ PÁL ZSUZSA
- SIKLÓS BALÁZS
- SIPOS FERENC
- SZÉNÁS IGNÁC
- VIDA ISTVÁN

írásai

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

XLVI. évfolyam

2011. június

1. szám

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA

A Szemle e száma a **Kapitális Nyomdai Kft.** (Debrecen) támogatása révén jelenhetett meg.

SZERKESZTŐSÉG:

NÉMETH PÉTER
főszerkesztő

MARIK SÁNDOR
főszerkesztő-
helyettes

FÁBIÁN GERGELY
társadalom

KARÁDI ZSOLT
művészet

NAGY FERENC
tudomány

ERDÉLYI TAMÁS
tervező
szerkesztő

E SZÁMUNK SZERZŐI:

BAKÓ ENDRE irodalomtörténész, Debrecen

BENE JÁNOS megyei múzeumigazgató, Nyíregyháza

DALMAY ÁRPÁD tanár, Nyíregyháza

ERNEI JÚLIA egyetemi hallgató, Nagyvárad, Nyíregyháza

GERDA ISTVÁN ZSOLT főiskolai tanársegéd, Nyíregyháza

KARÁDI ZSOLT főiskolai tanár, Nyíregyháza

KORMÁNY GYULA ny. főiskolai tanár, Nyíregyháza

MARIK SÁNDOR újságíró, Nyíregyháza

NAGY FERENC történész, Ibrány

NÉMETH PÉTER régész, Nyíregyháza

NOVÁK ÁDÁM PhD-hallgató, Debrecen

RÉFI ATTILA egyetemi adjunktus, Budapest

ORÉMUSZ KÁLMÁN újságíró, Petneháza, Beregszász

OROSZNÉ PÁL ZSUZSA PhD-hallgató, Debrecen

SIKLÓS BALÁZS egyetemi tanársegéd, Debrecen

SIPOS FERENC történész, Budapest

SZÉNÁS IGNÁC főiskolai docens, Nyíregyháza

VIDA ISTVÁN egyetemi tanár, Budapest

A címlapon: 10. századi női sír lószerszám veretei a csengeri református ó-temetőből *(Fábián László rajza)*

A SZEMLE KORÁBBI SZÁMAI 2003-TÓL AZ INTERNETEN *(a feltöltés szünetel!)*:
<http://szemle.szszbmo.hu>

Búcsú az Olvasótól!

A folyóiratunk szerkesztői a főszerkesztő javaslatára úgy döntöttek, hogy a 2011. év 1. számot még elkészítik, s ezzel befejezik az 2004. évi 3. számtól végzett munkájukat. A közel hat év alatt – úgy érezzük – eleget tettünk a folyóirat fenntartója, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzata elvárásainak: hangot adtunk minden – folyóiratba illő – rangos társadalmi, tudományos és művészeti eseménynek, teret kaptak a megye évszázadait feldolgozó írások, s nem hallgattunk a ma gondjairól, az örökölt valóságról sem. Amire igazán büszkék vagyunk, az az, hogy a Szemle írásai a magyar tudományos életben is idézett dolgozatok lettek.

Ám aki visszanyúl a folyóirat rendszerváltáskor megjelent számaihoz, az regisztrálhatja azt a tényt is, hogy a mai szerkesztőségből ketten már az 1990. évi 2. számtól ott bábáskodtak a Szemle megújulásánál, s 1993-94-től csatlakoztak azok is, akik ma is a folyóirat egy-egy rovatának oszlopai, vagy küllemének meghatározói. Ezalatt a két évtized alatt sok minden megváltozott. Négyévente a fenntartó összetétele, még gyakrabban gazdasági pozíciói. S bár volt kísérletünk arra, hogy a folyóirat fenntartásában a megye mellett Nyíregyháza Megyei Jogú Város is intézményesen vegye ki a részét, ez is személyek ellentétén megbukott, mint a közös tudományos közalapítvány ideája.

A múlt évig állta a mind ridegebb feltételeket a szerkesztőség, amely büszke volt arra, hogy a nyugati végeken a nagyobb múltú Soproni és Vasi, a keletin pedig a Debreceni Szemlével kellett összehasonlítani magát. Ez az őrhely most elesett; fenntartója új formában szeretné a folyamatosságot biztosítani, ám ehhez már mi, az „előregedett” csapat erőtlennek érzi magát.

Tehát e helyen szeretnénk köszönetet mondani mindenkinek, aki a Szemlé megjelenésében anyagilag, írásaival és előfizetésével támogatta; megköszönni a szerkesztőség mögött álló Kiadó (a Megyei és Városi Könyvtár néhány lelkes embere) munkáját. Reméljük, hogy – a világháború előtti évtizedet nem számítva – e számmal a 46. évfolyamába lépett Szemle továbbra is a megye szellemi életének meghatározó orgánuma lesz.

A főszerkesztő

történelem

Németh Péter

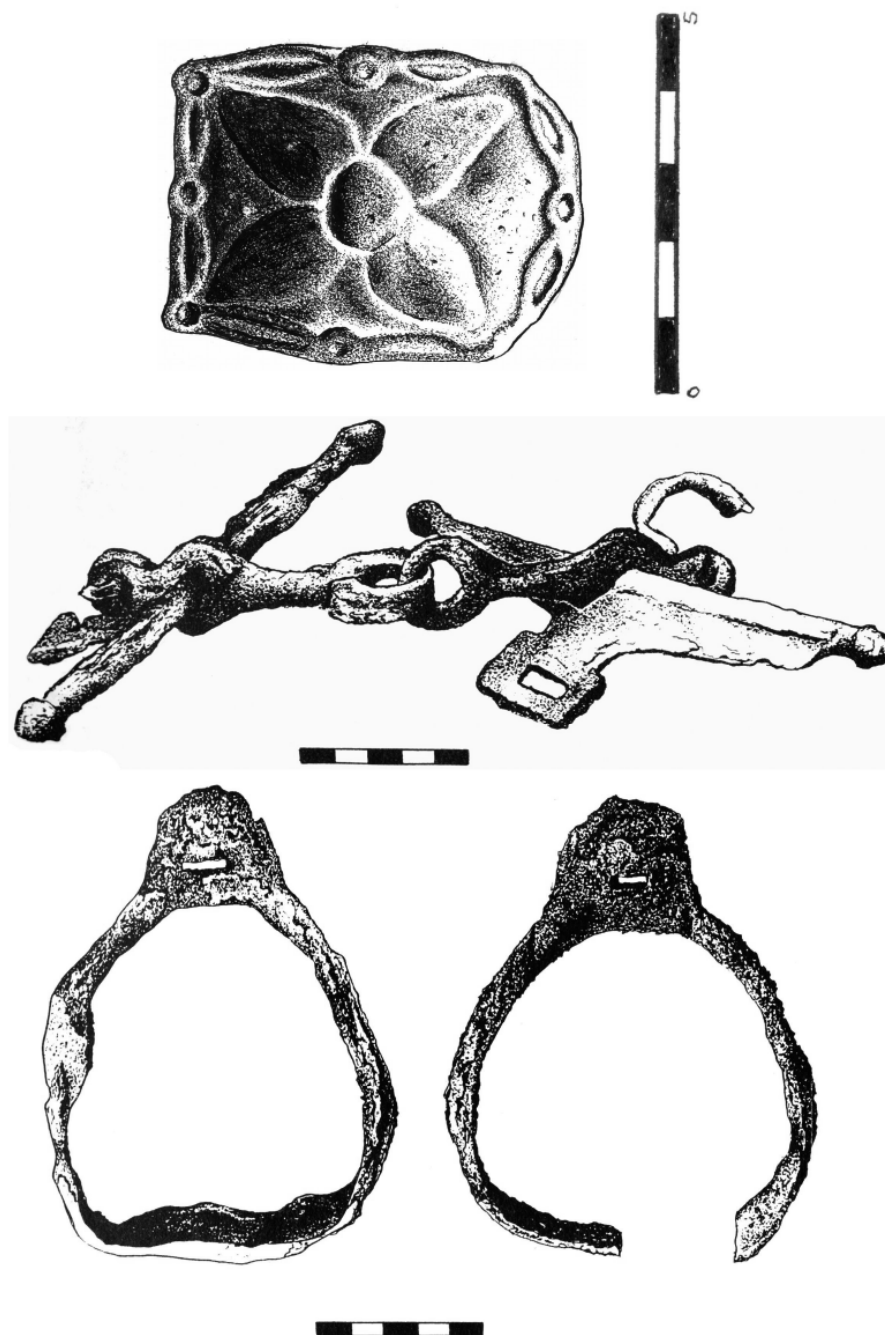
Szatmár vármegye*

Történeti áttekintés

A középkori Szatmár vármegye felszíne három, élesen elváló területre osztható: a vármegye nyugati harmadán terül el a Nyír(ség) az Érmellék kezdeti szakaszával, keleten a vulkanikus eredetű Avas és a Gutin hegység található, s a kettő között helyezkedik el a Szatmári-síkság, amelyet délen a Bükk vonulata zár be. Pontosabban: a Tiszántúl síkjából 20–50 m-re kiemelkedő, futóhomokos Nyír (az Alföld legmagasabb pontja Szalmadtól keletre 183 tszf. magassággal) délnyugat-északkeleti, Vásárosnamény irányába futó vízválasztójától dél-délkeletre lejtő területe tartozott Szatmárhoz. Az élővíz nélküli tájnak uralkodó felszíni elemei a 2–15 m csúcsmagasságú, futóhomokból alakult ún. parabolabuckák, köztük szárazvölgyekkel, valamint a lefolyástalan vízlaposok, ez utóbbiak vagy egykori medermaradványok, vagy deflációs eredetűek. A Nyír változatos felszínén eredetileg lápokkal, mocsarakkal, a magasabb buckatetőkön homokpuszta-gyepekkel tarkított nyílt tölgyerdők és nyírfákban gazdag erdőségek tenyésztek, a kötöttebb, humuszosabb talajokon az ezüsthársas, gyöngyvirágos tölgyes, a kocsányos tölgy (*Quercus robur*) árnyas szálerdejét találjuk.

A vulkáni kitörésből alakult, (bazaltos) andezitből, dacitból és riolitból álló Avast (legmagasabb pontja a Petrosa, 1201 m) és Gutint a Huta-hágó (587 tfsz. m) választja el; a Gutin hegység három része a Rozsály (legmagasabb pontja a Rozsály, 1307 m), a Gutin (legmagasabb pontja a Gutin, 1443 m) és a Lápos-hegység. A Kalamár-csúcs nyugati oldalán eredő 66 km hosszú, a Tálnával, Tereppel egyesült Túr az Avasból és az Avasi-medencéből a Tiszát, az ugyanott eredő Szinér a Szamosot gazdagítja. A Rozsály-Gutin vízválasztójától északra a folyóvizek a Tiszába, a délre indulók – mint a Kékes, a Miszt – a Szamosba folynak. A Gutin csúcstól a Lápos-hegységtől a 35 km hosszú Kapnik patak vágja ketté. A Lápos folyó a Cibles és a Lápos-hegység vizeit gyűjti, de a Kapnik és a 29 km-es Zazar révén a Gutinból is jelentős csapadékot kap. Mindhárom hegység felszínét a középkorban sűrű, bükkből és fenyőből álló erdőség (rengeteg) borította, amely a táj birtokba vételével (bányászat, legeltetés) került lassú kiirtásra.

* Ez a dolgozat Szatmár megye középkori egyházait bemutató, megjelenés alatt álló kötetbe készült, mint a történeti háttérrel megvilágító írás. Terjedelmi okok miatt mégsem került ott közlésre, ám néhány új eredménye miatt érdemesnek tartottuk a Szemlében közreadni.

10. századi női sír leletei a csengeri református ó-temetőből (Fábián László rajza)

E keleti hegyvonulattól a Szamos választja el a megye déli egyharmadát kitöltő Bükk-hegység kristályos kőzetekből álló tömbjét (legmagasabb pontja 575 m), amelynek vizei – mint a Balkány, a Homoród, a Sospatak – a Krasznába sietnek.

A tengerszint felett 106–124 m magasságú Szatmári-síkság nyugaton a Nyírral érintkezik, északon a Tiszaig terjed, kelet felől a Kőhátnak is nevezett, fent említett hegységek határolják. Délkelet felől enyhén lejt északnyugatnak, ám a legalacsonyabb és a legmagasabb pontja között sem több, mint 15 m a különbség. Felszíni alakítója a jelenkorig az Erdélyi-medence északi felének vizeit összegyűjtő Szamos folyó volt. Elhagyott Szamos-mederrel találkozunk a Szinerváralja-Sárköz-Halmi, Apa-Sárköz-Mikola, Krassó-Madarász-Zsadány vonalon; északabbra a Szamos eredeti futását őrzi a Nagy-Éger, a Túr, a penyigei Szenke, s Jánkmajtis-Császló között a ma is látható morotvák. A közöttük lévő, 1-3,5 m-re kiemelkedő háta a Szamos feltöltő tevékenységének az eredményei. A Szatmári-síkság nyugati felében úgy 5000–2800 éve folyó Szamosnak köszönheti létrejöttét a 432 km² kiterjedésű Ecsedi-láp mocsárvilága, amely a Szamos feltöltődött bal partja és a Nyírség által övezett, kék és sárga agyagú, sekély medencében alakult ki. A Meszes-hegységben eredő és eredetileg Olcsvánál a Szamossal egyesülő Kraszna és a Szamos árvizei táplálták a 19. század végén történt lecsapolásáig. A Szatmári-síkság az Alföld legcsapadékosabb (évi 600-700 mm), talaj- és folyóvizekkel egyik legjobban ellátott területe. A Tisza-Szamos között a barnaföld az uralkodó, amelyet kisebb-nagyobb öntésiszap, -homok és -agyag foltok szakítanak meg. A Szamos és a Nyírség között ezek mellett a réti agyag, a kotu és a löszös homok fordul elő.

Az Alföld peremét jelző Omsó ér vagy röviden Ér mocsaras völgye egy az Erdő-Székelyhid (Bihar m) vonalon lesüllyedt árok, az úgynevezett Érmellék; ennek a Nyírhez simuló jobb partja tartozott Szatmár vármegyéhez.

* * *

E területen, a Szamos bal partján és az Érmelléken megtelepült honfoglaló magyarság a helynevek tanúsága szerint szláv lakosságot talált, elsősorban a Szatmári-síkság mocsaras vidékén, s a folyók mellékén. E nevek egyúttal a táj jellegére is utalnak, mint a Bászna= 'mocsár', Bazan= 'bodzás', Boroszló= 'szilfás', Borzova= 'nyírjes', Darnó= 'gyepes', Dombó= 'tölgyes', Garbolc= 'gyertyános', Jeszenő= 'kórisfa', Kernecse= 'forrás', Kolcs= 'irtás', Kömörő= 'szúnyogos', Loh= 'erdő', Makra= 'nyírkos', Olcsva= 'égerfás', Peleske= 'kopasz', Penészlek= 'tó', Pilis= 'kopár hely', Piricse= 'folyó melléke', Pozsár= 'égetett hely', Ricse= 'árkos hely', Terebes= 'irtás', Topolyán= 'fehér nyár', Uszka= 'szűk' (víznév), mások az egykori állatvilágra, mint a Szernye= 'őz', Túr= 'östulok', Zsarolyán= 'daru'. E korai szláv lakosság meglétét régészeti leletek is igazolják, azonban hamvasztásos temetkezéseik, módszeres régészeti kutatás hiányában, még nem kerültek elő.

A honfoglaló magyarság a 10. században ezt a területet keleti irányban a Szamosig, délre az Ér folyóig szállta meg az újabban előkerült régészeti leletek tanúsága szerint (Csenger, Csengersima, korábban: Gálospetri). Ezt a képet igazolják a napvilágot látott köznépi temetőtöredékek is. A honfoglaló magyar törzsnevekből mindössze hármat ismerünk e területről: *Jenő* a megye nyugati határszélén akár Bihar megyéhez is tartozhatott, míg *Kér* a Szamos bal, *Gyarmat* a jobb partjáról ismert. Ugyancsak hasonló elhelyezkedést mutatnak a magyarokhoz csatlakozott néptöredékekre utaló helynevek: a *Besenyő*, *Böszörmény* is. A Szamost tekintve korai

határnak a *Garan(d)* tatárjárás (1241) előtti település neve is a *Kapussal* együtt. *Tárkány* és *Varsány* falvak is e vonal mentén vagy azon belül találhatóak.

Az elbeszélő források közül a román kutatás által is sokat citált, az 1200 körül élt Anonymus meséjéből semmi sem igaz a honfoglalás korára, maga Anonymus sem járhatott erre, mert akkor legalább megemlítené a Szatmárnál kettéágazó Szamost. Amit a királyi udvarban tudhatott, az az, hogy létezik Szatmár városa, s azon túl lehet megközelíteni Erdélyt a meszesi kapun, amelynek közelében állt az Álmos herceg által 1108 előtt Szent Margit vértanú tiszteletére alapított monostor. Ennek az egyházi intézménynek III. Béla király felesége, Anna királyné (1172–1184) a zilahi vám egyötödét adta. Nem véletlen, hogy a Névtelen Jegyző az ország eme távoli vidékéről a Meszes és Zilah mellett az Almás és Kapus folyókat, az Esküllő és Gyalu településeket is ismeri. A meszesi kolostorban tehát megfordulhatott, ám Várad felől közelítve meg e vidéket, amire bizonyíték az Omsó-ér szerepeltetése.

Kézai Simon krónikája szerint a honfoglalás után „Az ötödik sereg kapitányát Kündnek hívták; aki a Nyír körül lakott, fiait Küsidnek és Kopolyánnak nevezték” (Kristó Gyula fordítása). A 14. századi krónikakompozíció ezt a tudósítást azzal toldja meg, hogy Künd „fiai: Küsid és Kupán, akik a Nyír mellett ütöttek tábort, és ott a kereszténységet követően monostort alapítottak” (Kristó Gyula fordítása). A két tudósítás szerzői az általuk ismert tényt – tudni illik, hogy a Nyírségben áll a Kaplony nemzetség monostora – mitikus, honfoglalás kori ősök kreálására használták fel, ugyanis csak a Kaplony név ismert a nemzetség 13–14. századi genealógiai tábláin. E rendkívül sovány adatokat a 11–12. századra vonatkozóan az oklevelek sem segítenek megvilágítani, a vármegye állítólagos, 1095-ben említett tizedeit hiteles forrás nem támasztja alá, a két, 16. századi átiratban fennmaradt, de e korszakot érintő oklevél (a szentjobbi, valamint a cégényi apátság birtokösszeírása) pedig bár fontos emlék, de a vármegye kezdeteire nem ad választ. Ennek ellenére korábban mindössze két kutató sorolta az adathiányos Szamárság megyét a nem Szent István-i alapítású megyék közé: Karácsonyi János és Hóman Bálint. A Szatmár megye kialakulásáról legutóbbi véleményt közlő Kristó Gyula megállapítása szerint „határvidék volt az utóbbi Szatmár megyeivé váló terület, ahol a megye és a várispánság valamikor a XI. században, az egri püspökséghez tartozó szomszédos régió kormányzati viszonyai feltett keletkezési idejét is figyelembe véve inkább a század közepén (második harmadában) született meg, természetesen mindjárt Szatmár központtal.”

A megye kialakulását az egyházszerkezet, a 13. század első feléből származó okleveles adatok és az ómagyar-kori helynevek tükrében a fentiek után a következőképp gondoljuk. Szatmár megye esetében három kisebb egyházkormányzati beosztást ismerünk a pápai tizedjegyzékek alapján: a szatmári és az ugcotsai esperesség az erdélyi egyházmegyéhez, a megyyesi (meggyesaljai) kerület (*districtus*) az egri egyházmegyéhez tartozott a 14. század elején (1332-4). Ez utóbbi plébániái a 15. század végén még mindig az egri egyházmegye részét képezték (DL 65136). A két előbbi esetben az esperes az erdélyi püspökség székhelyén, Gyulafehérvárott tartotta szállását a káptalan megalakulása (1196 előtt) után, helyettesítésükről a szatmári és a németi plébánosok, mint alesperesek, s felváltva, mint a püspökség Meszesen túli vikáriusai (helynökei) gondoskodtak, míg a megyyesi plébános korabeli címzését nem ismerjük. A szatmári esperesség nemcsak kiterjedése, de talán történeti előzmények miatt is két részre vált: a Kraszától nyugatra fekvő nyírségi plébániák a *száldobágyi* részen (*a parte Zoldubag~Zoldobag*) feküdtek,

élükön változó székhelyű alesperes-plébánossal. A tájnév a régi magyar 'száldob' származéka, hárssal benőtt területet jelent.

Az egyházi beosztáshoz kapcsolódó ómagyar-kori helynévanyag érdekesen árnyalja a megye korai politikai viszonyait. Száldobágy néven – mely a közelében futó Száldobágy patakról vette a nevét – is ismerjük azt a Terem települést a Nyírségben, amelynek értelme 'udvarház, palota'. Úgy véljük, hogy a királyi (hercegi) jelenlét legkorábbi emlékének Terem udvarháza tekinthető, amely körül fekvő délnyírségi erdőrengetegbe szívesen jártak vadászni, az időt mulattatni az udvar főemberei. Az kialakult királyi uradalom utolsó, 1387-ben eladományozott faluja Majtény (s vele szemben a folyó jobb partján Gilvács vára) volt, amely a Kraszna átjárójánál feküdt. Az udvarház melletti – Szent Demeter vértanú tiszteletére épült – egyház lehetett a korai egyházszerzés kiindulópontja, a 11. században a Száldobágyinak („Hársas”-nak) nevezett terület első egyháza.

Ugyancsak e században, de annak már utolsó harmadában (1083 után) vagy a 12. század elején léphették át a Szamosra a királyi udvar tisztségviselői új vadászó helyet keresve az Avas rengetege alatt. Ennek lenne emléke a már az egri püspökségnek adót fizető Udvari falu, jelentése: 'az udvaré', amelynek udvarnok lakóit a Meggyesen létesült királyi udvarház, kúria szolgálatára rendelték. Az ez utóbbi mellett álló, Szent Imre tiszteletére dedikált egyház hasonló funkciót látott el, mint a terem: az egri püspökség területéről érkező térítőpapok központja volt. Sikeres munkájuk eredményeképp a Szamos folyó és az Avas-Gutin által bezárt terület az Udvari-Sárvár vonaltól keletre a középkor folyamán megmaradt Eger egyházi fennhatósága alatt. Ám sem egyik, sem a másik udvarház – éppen fekvése miatt – nem volt alkalmas központi szerepkör betöltésére. Mindkét terület, Száldobágy és Meggyes (Avas) a 13. század első harmadától igazolhatóan már a korábban létrejött szatmári ispánság része lett.

A harmadik egyházszerzési központ – melynek része volt a kialakuló Szatmár vármegyében – az ugocsai. Az itt létezett erdőispánság eredete szintén egy királyi udvarházra (1262: *Domus regalis*) vezethető vissza Királyházán. Az e magból kifejlődő erdőispánság székhelye – amelyről a nevét is vette – a tőle délkeletre, 7 km-re fekvő Ugocsa lett, melynek ispánját már 1215-ben említik. Mégsem itt, hanem az ugocsai Sásváron találjuk a 13. században az egyházigazgatás helyi centrumát (egyháza Szent Miklós tiszteletére dedikálva), ezért hívták az esperességet a 13. század folyamán (1230, 1264) sásvárinak. Sásvár a középkor folyamán is megőrizte központi jellegét: a megye nemessége ritka kivételtől eltekintve mindvégig itt tartotta közgyűléseit. Az esperesség névváltozása 1288 előtt következett be: az évben ugyanis a Borsa nembeli Kóposz (*Kopoz*) mester, ugocsai ispán a királytól csalárdul már az ugocsai kerületnek (*districtus*), s nem a sásvárinak a dézsmáját kérte fel. Az első ugocsai esperest, illetve megbízottját 1301-ben, az ugocsai egyház korai időre valló Boldogságos Szűz titulusát pedig 1313-ban említik, amikor Ugocha (a település) már Szászfaluba olvadt. A Szamos jobb parti Németi plébánosát – amikor 1230-ban II. András király Béla királyfi és a főurak tanácsára megállapítja a város kötelezettségeit – a király ugyan kivette a sásvári esperes joghatósága alól, s az erdélyi püspök bírósága alá helyezte, de ezzel a plébánia továbbra is az ugocsai esperesség keretei között maradt, plébánosai pedig buzgón látták el a Gyulafehérváron tartózkodó ugocsai esperes helyi képviselőt. 1264-ben IV. Orbán pápa Ivánka (*Joancha*) mesternek, Sásvár esperesének, IV. Béla király kúriába küldött követének engedélyezi, hogy Gál erdélyi püspök neki adja Vinc (erdélyi

Fehér m.) megüresedett plébániájának 7 márkányi javadalmát, mert esperessége – melynek éves jövedelme 9 márka ezüst alatt van – Magyarország szélén terül el, ahonnan kezdve Tatárországig (Moldva) már emberi települések sincsenek. Míg az esperesség nem, a megyévé alakuló erdőispánság komoly területi veszteséget szenvedett a tatárjárás (1241) után: a Tiszától, Túrtól délre eső részét Szatmár megyéhez kapcsolták, s a maradó területből alakult ki a magyar királyság egyik legkisebb vármegyéje, Ugocsa. Itt ugyanaz a folyamat játszódott le, mint a szomszédos Borsova megye esetében, amelynek a Tiszától nyugatra eső részét Szabolcs megyéhez csatolták, ám egyházkerülete szintén egységben maradt.

A negyedik korai központi helyet ugyancsak okleveles forrásaink említik: ez Erdőd, amely kezdetektől fogva a 14. század '40-es éveig erdőispánságnak adta a nevét. Azért gondoljuk klasszikus erdőispánságnak, mert sem erdői várjobbágyokról, sem várnépekről nem tudunk (csak az ispánság székhelyén lakó udvarnokokról), ahogyan Ugocsa esetében sem. Eladományozása (1383–85) előtti területe kiterjedt a későbbi Közép-Szolnok megyére is (Hadad, Nádasér, Bogdán, Korond). Szatmár megyében Dobra és az Erdődálja összefoglaló néven említett falvak (2 Aszuágy, Balotafalva, Bélték, a 2 Bikó, Dobra, Erdőszád, Homoród, Terebes és Válaszút) tartoztak hozzá, azaz magába foglalta a teljes Bükkalját a Kraszna és Szamos folyók között. Területe a 13. században ennél nagyobb volt: ide tartozhatott több, későn feltűnő falu is, mint Borhíd, Lippó, s talán (Király-)Daróc is, uradalmaival. Az erdőispánság korai alapítására utal az erdői egyház Boldogságos Szűz titulusa. Az erdőispánság – feltehetőleg az 1241. évi tatárjárásig – egyben önálló esperesi kerületet is alkotott: 1215-ben Ábel erdői esperes Jób erdői ispánnal együtt ítélkezik. Ez a tény feltételezni engedi az önálló esperesség létrehozásának a célját is: a kereszténység intenzívebb terjesztését, s az ispánnal összefogva, a táj, a Bükkalja benépesítésének elősegítését, lakossága közeli egyházi felügyeletét. Az erdői esperesség megszűnése után területe a szatmári főesperességbe integrálódott. Az erdői ispáni tisztet 1272-ben összekötve találjuk az ugocsai hasonló posztal, s talán ez volt a helyzet az Árpád-korban végig. Ugocsa önállósodása után, 1330-tól a szatmári ispán viselte az erdői ispáni címet az 1340 körüli évekig, majd az erdőuradalmat a szatmári ispánok önálló királyi birtokként, honorként Erdődálja néven kezelték egészen annak eladományozásáig, 1385-ig. A területi (bírói) különállás megszűnésével az erdőispánság ekkor beleolvadt Szatmár vármegyébe.

Az erdői esperességgel egy időben azonban már fennállt az Erdődától légvonalban alig 20 km-re fekvő Szatmáron is az esperesség, amelynek alesperesei búbjosság, leányszöktetés, asszonygyilkosság ügyeiben ítélkeznek (1213–1215). Legkevesebbet éppen a szatmári ispánság, s vele összefüggésben az azonos nevet viselő esperesség kialakulásáról tudunk. A szatmári ispán 1181-ben tűnik fel, maga az ispánság múltja sem vezethető vissza a 12. századnál korábbi időkre. Erre bizonyíték Szatmár város plébániatemplomának a titulusa, a Szent Egyed lehet. A szent kultuszának magyarországi elterjesztésében meghatározó szerepe volt I. (Szent) László királynak, aki 1091-ben Somogyvárott bencés kolostort alapított a nevére dedikálva. Az is felmerült, hogy a szent tiszteletének az átplántálásában az országba betelepült idegen népelemek, a vallon-olaszok játszottak fontos szerepet. Mindez azt gyanítja, hogy Szatmár – amely első ispánjáról kaphatta a nevét – legkorábban csak a 11–12. század fordulóján települt meg. Már fenn kellett állnia, amikor vele átellenben, a Szamos jobb partjára németek, a későbbi Németi lakói érkeztek, akik egyházukat Szent Jakabnak ajánlották. A szatmári németek

ispánját, Mérket egy 1216-os oklevélben említik, így jövetelük a 12. századra tehető. Származásuk irányára – Abaúj – utal a Szatmár közelében feltűnő Vizsoly és Zsadány falvak neve, ahol eredetileg szintén németek lakhattak. A II. András királytól származó 1230. évi kiváltságlevelükben ősiségüket Gizella királyné (I. István felesége) idejére vezették vissza – s ez nem későbbi interpoláció! –, amit az oklevél IV. Béla király által megerősített átirata igazol. Ez azt jelenti, hogy ide településük előtti lakóhelyükön – feltehetőleg az Abaúj megyei, Vizsoly központú német ispánságban – már több mint egy évszázada élhettek, s valóban Szent István idejében érkezhettek a Magyar Királyságba.

Bár a szatmári és az ugoicsai esperesség az erdélyi püspökség része volt, létrejötte mégsem az onnan érkező térítőknak köszönhető. Benkő Loránd ugyanis kimutatta, hogy Erdély három nagy nyelvjárási csoportja: a székely, az észak- és dél-erdélyi közül az utóbbi kettő között nem volt átjárás! Azaz amíg Dél-Erdély (a Maros, a Küküllő és az Aranyos folyók medencéje) korai benépesülése a Maros alsó folyása, Temes és az Al-Duna vidékéről keleti irányban történő népmozgással történt, addig Észak-Erdélyé a Szamos és a Körösök mentén Bihar, Szabolcs, a Felső-Tisza-vidék területéről. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a szatmári és ugoicsai esperesség kialakulásában nem volt szerepe Dél-Erdélynek, tehát Gyulafehérvárnak (amely a Gyula jelzőjét nem a 10. századi Gyuláktól, hanem a 13. század elején élt Kán nembeli Gyula erdélyi vajdától kapta). Sokkal inkább gondolhatunk az 1009 előtt létesített, nagy kiterjedésű egri püspökség, vagy még inkább a belőle kivált bihari szerepére, összhangban a Benkő által alátámasztott népmozgások irányával.

A Szamos jobb partja egy részének egyházi térítésében vagy még inkább a terület benépesítésében – mint Meggyes esetében láttuk – Eger volt a kezdeményező. Azaz az eredetileg ritkán lakott erdős vidékre az egri püspökség területéről érkeztek az új telepesek. Az egri püspökség 1261. évi birtokösszeírásában szereplő kitétel, miszerint „nagyatyánk, Béla, és drága atyánk, Endre, a boldog emlékeztű királyok az Ugoicsa és Bereg területén lévő összes erdőink és újonnan alapított és alapítandó uradalmaink, a nemesek és szerviensek falvainak behajtandó tizedeit egészben véve az egri egyháznak engedték át és neki adományozták, és most mi is átengedtük és adományoztuk örökre és visszavonhatatlanul” – a fenti valós tényre utal, ám azt kiterjesztve Ugoicsára is. Az egri dignitások sorában azonban sem 1261 előtt, sem közvetlen utána nem szerepel a sásvári (ugoicsai) esperes, ami esetünkben perdöntő. Sőt, mint fentebb láttuk, a sásvári esperes az adománylevelben foglaltak után továbbra is az erdélyi püspök joghatósága alatt tevékenykedett. Azaz az egri püspök hamis jogcímre (III. Béla és II. András királyok adománya) hivatkozva kérte fel az erdélyi püspököt illető Ugoicsa tizedeit IV. Béla királytól. Valószínűtlen tehát arra gondolni – mint Kristó Gyula vélte –, hogy mivel sem az adományt adó király, sem pedig fia, V. István még életükben a tőle elvett tizedekért nem kárpótolták Gyulafehérvárt, IV. (Kun) László állította vissza a III. Béla előtt fennállt állapotot, visszaadva az erdélyi püspöknek azt, ami korábban is megillette. Az viszont igaz, hogy Eger az írásba adott, de elmaradt jövedelmekért jóvátételt várt, s ezt 1299-ben meg is kapta, amikor III. András az alakulófélben lévő Máramaros tizedeivel kárpótolta a püspököt. Sőt, bevételeit továbbra is gyarapította a meggyesi kerület (Apa, Asszonypataka, Felsőbánya, Lapos, Meggyes, Remete, Sárköz, Szinér, Udvari) plébániái jövedelmének öt megillető része.

Az egyházszerzés felsorolt centrumait, területi elkülönülését jól tükrözik a kamarahaszna beszédésére kialakított, 1336 utáni járásbeosztások is: a szaldobágyi

alesperesi kerület falvait már a késő középkorban is nyíri néven emlegették, az ugocsait szamosköziként; a megyesiből a területén fekvő, s időközben várossá fejlődő Nagybánya miatt asszonypataki (az újkorban nagybányai) járás lett. A problémásabb eredetű, az erdődi és a Nyírtól keletre a Szamosig terjedő szatmári esperesség maradék falvaiból jött létre a fekvésére utaló, tájegység nevet viselő krasznaközi járás. A hagyomány erejét mutatja, hogy ez a területi beosztás egészen a 19. század utolsó negyedéig, a megyeátszervezések kiugró dátumáig (1876) érvényben maradt.

Az elmondottakból talán egyértelműen kiderülhetett, hogy álláspontunk szerint a középkori Szatmár megye magyar és itt talált szláv lakosságának keresztény hitre térítése két irányból, északról Eger, délkeletről Bihar (később Várad) irányából történt. A Meggyesalját kivéve mégsem ezen püspökségek fennhatósága alá került a megye nagyobb része hitéletének irányítása, hanem egy harmadiké, az erdélyi lett a terület a 12. század folyamán. Ez királyi döntést igényelt, amelyben az játszhatott szerepet, hogy Erdély népessége, s ezzel összefüggésben az erdélyi püspök jövedelme csekély volt. Ez utóbbit igyekezett pótolni a király a Meszesen túli Szatmár és Ugocsa tizedjövedelmeinek átengedésével, még a székelyek, szászok és románok Erdélybe történő nagyarányú betelepítése előtt.

* * *

Nos, a felsorolt adatokból a megye alakulására nézve az alábbi kép rajzolható meg: a honfoglalás (895) után a magyarság keleten a Szamosig (Cégény és Újlak között egy kis szakaszon átlépve azt), délen az Érig szállta meg a későbbi Szatmár megye területét. Talán ekkor kerültek a Kaplony nemzetség ősei is e vidékre. Majd e terület közel észak-déli és kelet-nyugati tengelyében, a 11. században Terem központtal királyi udvarházat építettek, amelynek védelmére szolgálatot vállaló (katonáskodó) elemeket, a későbbi várjobbágyok elődeit telepítették le. A 12. század első felében az erre a területre megszervezett szatmári határ-várispánság mellett a Bükk-hegység erdőrengetegének népei az erdődi ispánság fennhatósága alá kerültek, míg a Szamos-Tisza közének lakói az ugocsai erdőispánságé alá. A megye keleti felét lezáró hegyvonulat, az Avas-Gutin előterében Meggyes központtal egy újabb királyi erdőuradalom létesült, udvarházzal együtt. Szatmár kései – nem 11. századi – kialakulására, (föld-)várának hiányára egy negatív régészeti példát is felhozhatunk.

A 19. század utolsó harmadától robbanásszerűen épülő Szatmárnémetiben a leletek tucatjainak kellett volna felhívni a figyelmet, ha nem is a földszáncokra, de a kora Árpád-kori városra. Elképzelhetetlen, hogy az önálló törvényhatóságú városban működő főgimnázium tanulói, annak tudós, régiségeket is gyűjtő tanárai, a történelmi múlt iránt érdeklődő püspökei (kivált Haas János), még inkább a népes kanonoki testület tagjai, nem beszélve a református egyház történetírói figyelmét elkerülték volna a régészeti emlékek, ha azok napvilágot láttak volna. Míg a 16–17. századi vár helyét nemcsak a metszetek, leírások, de a leletek is szépen kijelölik, addig az Árpád-kori földvárról vagy magáról a korai városról mélyen hallgatnak. Nem hozott eredményt e szempontból annak az 1565-ben Natale Angielini olasz hadmérnök által készített várossalaprakznak a közlése sem, amelyen kitűnően látszik Szatmár és Németi plébániatemplomainak az alaprajza, sőt a Hunyadi János által emelt négy saroktornyos várkastélyé is, ám a rajzon semmi sem utal arra,

hogya a Szamos két ága között valaha is földvár állt volna. Azaz ki kell mondanunk: Szatmáron a 11–12. század fordulóján, a várispánság létrejöttkor már nem építettek földvárat, az oklevelek szatmári várát tehát máshol kell keresni.

Szatmár korai királyi várát kissé nehéz egyértelműen megjelölni, ugyanis a 14. század első feléből két királyi várát ismerünk a megye területén, egyiket Gilvácson, a másikat Szamosbecsen (távolsága Szatmártól 17,5 km.). A Szatmárból (Bereg-)Szászra vezető út mellett fekvő Becs királyi várát először 1345-ben említik, amikor [a Baksa nb-i Szerdahelyi (Zemplén m.)] Ferenc fia: Péter mester (1329-70) szerviensei: János fia: Márton és Pál fia: János officálisok (tiszttartók) vagy várnagyok a Becs várához tartozó Becs faluból való, név szerint felsorolt emberekkel Tyukod falu határában éjjel megsebesítették Tyukodi Amadé fia Istvánt, s rabló módjára javait elvették. Egy hónappal később [Szamos-]Szege Lőrinc becsi officialist azzal vádolták, hogy a szomszédos Simai Dezső fia: Mihály földjét elfoglalta, lovaival használtatja (legelteti), sőt, jobbágynak ökrét is elvette¹. Egy 1364. évi oklevél az eladományozott Senye földjéről azt vallja, hogy a becsi királyi vár tartozéka. Éppen a vár – még a 13. század végén elajándékozott – tartozéka a bizonyíték arra, hogy Becs várát tekintsük a megye első királyi várának. Ezt erősíti, hogy körülötte, zömmel a Szamos folyó mellett találjuk a szatmári várjobbágyságok másik nagyobb csoportját is, akiknek földjei Csenger (1239 előtt), Gyügye, Zsarolyán, Piskárkos (1271), Recsege (1330 vagy 1338), s a már említett Senye. A becsi királyi vár helyét a jelenlegi falutól keletre, az egykor folyóként viselkedő Erge jobb partján, a Báró hidjától (az Erge-hídtól) északkeletre eső háton kereshetjük, amelynek Árpád-kori lakottságát leletek bizonyítják. Nem egyedülálló jelenség, hogy a várszervezet neve és királyi várának helye nem esik egybe: példaként a szintén kései alakulású Ung megye hozható fel, ahol a vármegye szervezésekor, a 12. század első felében épült Ung királyi vára az Ungvártól kb. 8 km-re fekvő Nyeveckével vethető egybe a történeti és a régészeti források alapján.

Szatmár másik, talán a tatárjárás (1241) után épült királyi vára, Gilvács (távolsága Szatmártól 20 km) 1291-ben tűnik fel. Itt – feltehetőleg a várban – keletkezett oklevelét a Borsa nembeli „Kopasz” Jakab mester, a megye ispánja. 1316-ban a királyi várát várnagya, a Gutkeled nembeli Bátori Bereck fia: János sikerrel védte meg a hűtlen Kopasz nádor és a Gutkeled nembeli Lotárd-fiak támadásával szemben, amiért 1326-ban I. Károly király az utóbbiaktól elkobozott Fehértó (Szabolcs m.) birtokkal jutalmazta Bereck fiait. 1338-ban a vár várnagya Tompos (Sánta) – akit joggal azonosíthatunk a Szentemágócs nembeli Dénes fia Jakabbal – békebíró egy Zemplén megyei birtokperben. Ezután a várat többé nem említik, bizonyára lerombolták. A várhelyet Gilvács és Majtény között, a Kraszna jobb partján lokalizálhattuk terepbejárás során, azóta 18. század végi térképes említését is ismerjük. Éppen fekvése alapján nyilvánvaló, hogy a Szatmárból Szalacsra vezető

1. Ez utóbbi adat segítségével világíthatjuk meg azt az ellentmondást, hogy miért nem az ekkor regnáló szatmári ispán, Bátori János volt egyúttal a becsi vár várnagya is? Egy 1332-es oklevelünk ugyanis Druget János nádor fia Miklóst ugocsai és szamoszegi ispánnak, egyúttal nyalábi (Ugocsa m.) várnagynak nevezi. Még 1338-ban is az övé Szamoszeg – ahol királyi vámot szedtek – mert officialisa, [Ungi] Márk fia: Mihály a település bírása (1350-ben ungi alispán). Druget Miklós ugocsai ispánsága, vele együtt a becsi várhoz tartozó Szamoszeg birtoklása éppen 1345-ig tartott, ezt onnan következtethettük ki, hogy az akkor szereplő Pál fia: János nevét már korábban ismerjük, mint a Drugetek hűséges emberét, ugyanis Miklós bátyja, Druget Vilmos (†1342) abaúji ispánsága idején ő töltötte be ama megye alispáni tisztét (1330-31). Ebből következik az is, hogy Szerdahelyi Ferenc fia: Péter is Drugetek udvarának volt egyik oszlopa: Péter nővére, Erzsébet [a Gutkeled nb-i] Rozsályi György felesége, aki 1344-46 között „főnöke”, Druget Miklós ungi alispánja volt.

út ellenőrzése volt a vár feladata az egyetlen átkelő közelében. Gilvács körül helyezkednek el a szatmári várjobbágyok egy másik csoportjának birtokai: Gernyez (1215), Vada (1221), Ragáld (1265), Toh (1268), Por(-telek, 1270), Iriny (1278), Reszege (1284); ám ez a véletlen műve. A korai időkre visszavezethető múltjuk a teremi udvarházhoz való kapcsolatukat bizonyítja.

* * *

Már említettük, hogy a szatmári németek első csoportja a 12. század közepén vagy második felében érkezett a megye területére, ahol Németit alapította meg, és annak környékén települt le. Egyes vezetőik, mint Mérk ispán és utódai már a 13. században önálló birtokot szerezve lettek a magyar nemesi társadalom tagjai, s a megye nemesi családjába házasodtak (a Mikolai család). Más német telepések is követték e példát, s ők ezáltal váltak nemesekké. Ilyen személy volt a nemtelenek tekintett *Nythe hospes*, akinek a leszármazottai a Zsarolyániak (1271). Németi kivételével a falvakban élő németség a tatárjárás (1241) után szétszóródott s a magyarságba olvadt, erre bizonyosság Perl falu névváltása: a 15. század elején már Gyöngynek hívják.

A németek második hulláma a tatárjárás után érkezett Szatmárba: ezt az iparosbányász néppességet az érckutatás és feldolgozás hozta ide. A 14. század elején már állnak városias, saját joghatósággal rendelkező településeik, *Rivulus Dominarum*, azaz Asszonypataka (amely név a magyar királynéakra utal), a mai Nagybánya~Baia Mare és Mittelsberg, azaz Középhegy, a mai Felsőbánya~Baia Sprie. Lakosságuk évszázadokon át megtartotta nyelvi örökségét, a 15-16. század fordulóján feltűnő Nagybánya név – szemben a kisbányának tartott Felsőbányával – mutatja a város és környezete vagy lakossága kapcsolatát, változását.

A románok Szatmár megye területén a 14. század közepén tűnnek fel az írásos forrásokban. Pásztorkodó elemeik 1357-ben már a szatmári síkság erdeiben makkoltatják nyájaikat, s ez esetben feltételezhető, hogy az Avasban élő, onnan érkező románokról van szó, akiknek állandó, lakott településeiről csak a megyesi uradalom 15. század végi összeírásai szólnak. Ám számuk már a 14. század végén jelentős: 1385-ben Meggyesi Simon bán fia János mester hatalmaskodása során a megyesi kerület jobbágyait (azaz magyarjait) és románjait emlegetik, ez utóbbiak közül az oklevél szerint 1001 ember vett részt a Lázáriak birtokainak pusztításában.

A románság másik zárt tömbje a Bükk-hegységben, az erdői erdőispánság területén jött létre. Ők bizonyára Moldvából érkeztek a 14. század közepén. Itt kell megemlítenünk, hogy a telepítő román kenézek első írott emléke a szomszédos Máramarosból 1326-ból való, amikor Szten fia Szaniszló, más néven Barcán – a nemes Petrovay és más rokon családok őse – megkapta az Iza völgyében Szurdok falut a belőle kiváló Barcánfalvával, s telepítésbe kezdett. Ennél korábbi település a Técső melletti Bedőháza, amelynek határait Bedő fiai, Drag és Dragus javára 1336-ban járták meg. A Bükk-hegység betelepítése minden bizonnyal Dragos fia: Szász, illetve ez utóbbi fiai: Dragomir, István, de főképp Balk, Drág és az Oláhnak nevezett János, a Bélteki és Drágfi család ősei nevéhez fűződik az 1370-es évek körül. Az erdődinek is nevezett, zömmel románok lakta uradalom teljes kiteljesedésében az 1424-ben, a Balk- és Drág-fiak birtokosztásakor áll előtűnk: akkor a románok lakta föld nemcsak Szatmár, hanem vele átellenben Közép-Szolnok megyét, a Bükk

déli oldalát is érinti, több mint 90 falut sorolva fel. A nagyszámú román és ortodox hitű népesség lelki vezetését 1391-ben Balk és Drág vajdák a máramarosi Szent Mihály-monostor igumenszere bízta, azaz annak *jurisdictio*-ja alá került nemcsak az erdői uradalom, hanem – ha hihetünk az oklevél latin fordításának, ahol Erdőd helyett Meggyesalja áll a szövegben – az Avas román népessége is.

* * *

A 14. század második fele Szatmár megyében a kialakuló világi nagybirtokok megszilárdulásának az ideje. A továbbra is a királyi (királynői) kézen lévő Asszonypataka (lakossága 5000 fő körüli), Németi és Szatmár (a két utóbbi város összes számított lakossága 2115-2623 fő) kivételével a királyi birtok utolsó maradékai: Beccs királyi vára és tartozékai (1368), az erdői ispánság (1385) falvai, illetve a majtényi uradalom (1387) magánkézbe kerültek. A legnagyobb birtokosok a Pok nembeli Meggyesiek (váruk Szinér, 1382 előtt), a Gutkeled nembeli Bátoriak (váruk 1334 óta Ecseden), Balk és Drág román vajdák, illetve leszármazottaik (a Béltekiék és Drágfiak, váruk Erdődön 1456 óta), a Kaplony nembeli Károlyiak (várkastélyuk 1473) és rokonságuk (a Bagosiak, Csomaköziek, a Vadaiak, Vetésiek); náluk jóval kisebb, de még mindig jelentősnek mondható birtoktest felett rendelkeztek a Szentemágócs nembeli Kölcseiek, a Káta nembeli Csaholyiak, a Balogsemjén nembeli Kállóiak, Panyolaiak és Dománhidaiaiak együttesen és a Zsidó nembeli Csákiak.

A meggyesi uradalom nagyságát abból a birtokperből ismerjük, amely az utolsó Meggyesi, a meggyesalji Móróc István, a család utolsó férfitagja 1492 végén történt halála után folyt a birtoktestre egyaránt szemet vető Bátoriak ecsedi és somlyói ága, a Drágfiak és Perényiek között. Az izdenci (Körös m., Szlavónia) uradalmat nem számítva, egy vár: Szinér (R. Seini), egy kastély: Meggyes (Medieșu Aurit), két mezőváros: Meggyes és Szinérváralja mellett Józsefháza (Iojib), Sárköz (Livada), Batizháza (Botiz), Udvari (Odoreu), Szentmárton (Mărtinești), Tótfalu (Tăuții de Jos), Görbed (Românești), Apa (-), Szamostelek (Someșeni), Váralja (Seini), Vámfalva (Vama), Újváros (Orașu-Nou), Parlag (Prilog), Újfalva (Certeze), Ilobabánya (Ilba), Krassó (Cărășeu), Várhíd (elpusztult), Lippó (Lipău), Magasmart (Potău), Sebespatak (Săbișă), Feketepatak (Valea Neagră), Magasliget (elpusztult), Sikárló (Bîrgău), Tamásfalva (elpusztult), Láposbánya (Băița), Monostor (Merișor), Kak (Cucu), Türevékonya (Tur), Szegfalva (elpusztult), Lekence (Lechnița), Monyorós (Tăuții Măgheruș), Terep (Trep), Bikszád (Bicsad), Felsőfalva (Negrești), Bujánháza (Boinecti), Tura, Bosonka, Bârpatak, Lippamező (mind a négy elpusztult) és Apáti (Apateu) Szatmár megyei birtokok, tehát 42 kisebb-nagyobb település képezte a Mórócok meggyesi, másképp szinéri uradalmát. Méretére jellemző, hogy amikor 1494-ben az uradalom egyharmadát átadták Drágfi Bertalannak, az 235 népes, 88 prédiumnak és 21 üresnek nevezett telket jelentett, tehát „az uradalom ezernél több jobbágytelket számlált, területén pedig malmok és szőlőhegyek mellett arany- és ezüstbányák létét is feljegyezték” – írja a per ismertetője. A család lakóhelye, Meggyes a megye 5–6. települése volt (számított lakossága 930-1153 fő), de a váruradalom központja, Szinérváralja is a 12. helyen állt (320-397 fő), szintén mezőváros volt.

A Bátoriak ecsedi ágának Szatmár megyei birtokairól az 1433. évi, a leleszi konvent előtt tett bevallásuk tudósít. Eszerint a három, életben lévő testvér közül

a legfiatalabb, Bertalan kapta „Bátor mezővárosában az atyai házat. Tamásnak a majtényi kúria jutott, míg István (a későbbi országbíró) az általa Fábiánházán más néven Bohol birtokon újonnan épített kúriát tarthatta meg, de kölcsönösen mind-egyikük kapott részeket Bátorban és Majtényban is.” A különbség kiegyenlítésére István megkapta a teljes Fábiánházát, Ecseden és Szentmiklóson pedig Tamás részét. Ecsed vára osztatlan, közös birtok maradt. Az így fennmaradó Szatmár megyei Bátor mezővárost, Vasvári, Encsencs, Lugos, Szaniszló (Sanislău), Terem, Vállaj, Kálmánd (Cămin), Mérk, Ecsed, Majtény (Moftinu Mare), Szentmiklós (Sinmiclăuș), Gilvács (Ghîlvaci), Terebes (Terebești), Dob (Doba), Zsadány (Sătmărel), Ombod (Ambud), Amac (Amați), a három, román lakosságú Kegye (Chegea), Gyarmat, Kis- és Magyar, Csaholc, Matolcs, Oroszi, Namény, és Tarpa birtokaikat részletezés nélkül három egyenlő részre osztották. Ez a 30 település semmivel sem maradt el a Meggyesiek birtoktömbjétől, amely ugyan számban több volt, de jó néhány, még éppen csak alakulófélben faluval rendelkezett.

Egy 1520 körül készült feljegyzés szerint a Bátoriak ecsedi ágának birtokállománya az idők folyamán tovább gyarapodott, s ezért négy uradalomba szervezték őket. Bátor és tartozékai közé sorolták a Bihar és Szabolcs megyei falvak mellett a Szatmár megyei Vasvárit és Lugost. Az ecsedi vár tartozékai voltak: Fábiánháza, Szentmárton (elpusztult falu), Mérk, Terem, Vállaj, az időközben megszerzett Börvely (Bervenii), Kálmánd, Szaniszló és a Szabolcs megyei Lórándháza. Majtény tartozékai Szentmiklós, az új szerzemény Dománhida (Domănești), Tagy (elpusztult falu), Gilvács, Terebes, Dob, Zsadány, Ombod és Amac birtokok voltak. Végül Gyarmathoz tartoztak: Matolcs, Nábrád, Géberjén, Ökörítő, Porcsalma, Penyige (ez az öt falu új szerzemény), Magyar, Kisar, Tarpa, Oroszi, Csaholc és Namény. E birtokok közül – az ekkor már Szabolcs megyébe átkerült Bátort nem számítva – Gyarmat a megye 8–10., Majtény pedig a 11. (számított lakossága 200–248 fő) jelentősebb települése, mindkettő mezőváros a 15. század végén. A Bátoriak már Károly Róbert alatt magas tisztségek betöltői: János bihari (1318), szilágyi (1329–1332), majd szatmári ispán (1333–1346), a királyi aula tagja (1345). András váradai püspök (1329–1345). László – aki a somlyói (Kraszna m.) uradalmat felesége, Meggyesi Anna révén örökölte – szabolcsi ispán (1352–1361), udvari lovag (1355). A bárók közé mégis csak a 15. században került a család, amikor Bátori István előbb asztalnokmester (1417–1431), később országbíró lett (1435–1440). Csak a század végét tekintve: Bátori István, az erdélyi vajda egyúttal országbíró is (†1493), András szatmári (1469–1494), szabolcsi (1491–1494) és zarándi ispán (1491–1496) volt. Bátori György 1499–1505 között viselte a szatmári ispáni tisztelet, 1503 és 1505 között testvéreivel, Istvánnal és Andrással együtt, de a Dunántúlra költözve lovászmester és egyúttal Somogy megye ispánja (1505). Itt maradt öccsei, István és András 1505 és 1510 között viszik tovább a szatmári ispánságot, majd az utóbbi 1511-től haláláig, 1532-ig volt a megye vezetője, miközben betöltötte a zarándi (1506–1511), a somogyi (1506) és a zalai (1503–1530) hasonló királyi megbízásokat is.

A Béltekiék és a Drágfiak összes birtokairól egy 1424. évi birtokosztás során tudunk, amikor is Bélteki Balk vajda fia: Sandrin (Sándor) fiai: János és László, valamint Bélteki Drág vajda fiai: György és Sandrin birtokaikon megosztottak. A leleszi konvent által végrehajtott osztály és iktatás a birtokok egy részét a felek között két részre osztotta, ezek voltak: Béltek (Beltiug), Szakas (Rătești) román falu, Gyűrűs (Gerăușa), Erdőd (Ardud), Kiserdőd (elpusztult falu), Óvári (Oar), Becs,

Csegöld, Hodos, Tisztaberek, Pete (Petea), Hirip (Hrip), Résztelek (Tătărești) román falu, Magyarbikó (ma: Borlești része), Tomány (Tămaia), Erdódszáda (Ardusat), Lápos, Tótfalu, Berkesz és Dobra, de az utóbbi négy már Közép-Szolnok megyébe esett. A zálogos – tehát idegenek kezén lévő – birtokok között nem volt Szatmár megyei. Váruk, a Közép-Szolnok megyei Kővár közös maradt. A Sandrin fiainak jutott 47 román falu közül Szatmár megyébe esett: Oláhbikó, Nagybikó (Bicău), Remetemező (Pomi), Farkasaszó (Fărcașa), Tótfalu (Sirbi), Bozinta (Bozinta Mare), Hidegkút (Mocira), Balkfalva (elpusztult), Terebes (Racova), Balotafalva (Aciua), Felsőhomoród (Homorodul de Sus) és Szokond (Socond). Ugyanekkor Drág fiainak jutott másik 47 (román) faluból Szatmár megyei volt: Nagyhomoród (Homorodul de Mijloc), Megyerlehomoród (Homorodul de Jos), Monyorós (Marius), Válaszút (Crucișor), Nanda (részben Hurezul Mare), Kékes (Chechiș), Felsőszokond (Sokonzel), Lophágy (Cuța), Felső- és Alsóhodos (Hodișa). A család a mezővárosias jellegű Bélteken lakott, e településről vette a nevét a 15. század közepéig, amikor is Balk-ága kihalt. Az ezután magukat a Drág-ágáról Drágfinak nevező leszármazottak a Meggyessel egyenrangú Erdődre (a megye rangsorban 5-6. települése) tették át lakóhelyüket; a mezővárosból 6 fő járt egyetemre. Balk és Drág éppen a nagy birtokszerzés idején, 1377–1389 között szatmári, ugocsai és máramarosi ispánok, öccsük, János 1385–1386 között. Majd egy század múlva találkozunk ismét a Drágfi névvel: Miklós 1468-ban volt szatmári ispán, Bertalan, aki előtte pohárnokmester (1468–1471), 1494–1498 között töltötte be a tiszteket, ispánságával egy időben erdélyi vajda (1493–1501) és ugocsai ispán (1494–1498) is. Drágfi János pohárnok- és tárnokmester az országbíró méltóságig vitte (1508–1526), s egyúttal Kraszna és Közép-Szolnok megyék örökös főispánja 1526 előtt. Nagynénje, Julianna Bátori Andrással kötött házasságából született István, a „sánta”, 1519–1535 között az ország nádora.

A Károlyiak családi fészke az Ecsedi-láp peremén elterülő Károly (Carei) volt, amelyet 1264-ben vétel útján szereztek meg. Birtokaikat az 1419. évi, Zsigmond királytól kapott új adomány sorolja fel, eszerint Károlyi Mihály fiai: Bertalan és László, Marhard fia: András és László fiai: Jakab és János birtokában az alábbi Szatmár megyei települések voltak: Károly, Kaplony (Căpleni), Bobáld (elpusztult falu), Vezend (Vezendiu), Petri (elpusztult falu), Csomaköz (Ciumești), Fény (Foieni), Ömböly, Vada (elpusztult falu), Csalános (Urziceni) és Olcsva. Amikor két évvel később, 1421-ben Toldi Lászlónét, Károlyi András leányát, Potenciánát leánynegyed, hitbér és jegyajándék dolgában kielégítették, a fenti birtokokhoz számolták Kozárd (korábban egyházas hely volt, Károly és Kaplony között), Baromlak (Szaniszló határában), Toh, Szentpál (mindkettő Fény), Legénysára (Fény), Heténypuszta, Bódvaj (Terem), Tehnye (Szamoszeg), Szopaj (Vitka) és Mezőreszege (Nagykároly határában) Szatmár megyei pusztákat is, amelyek többsége egy évszázaddal korábban lakott birtok, azaz falu volt. 1431-ben a puszták száma újabb kettővel gyarapodik, Petével (Csalános) és Porházával (Bátorliget határában), s amikor 1466-ban Károlyi Demeter özvegye, Dengelegi Anna megkapta hitbérét és hozományát, a felsorolás még Körmöly (Bátorliget és Fény), Réze (Csomaköz határában) és Szélestő pusztákkal bővült, valamint a Szabolcs megyeinek mondott, valójában szintén Szatmár megyei Mada birtokkal. Ezek – térképre vetítve – már bizony jelentős területet jelentettek, gazdasági potenciált elsősorban erdeik és legeltetésre alkalmas rétteik miatt. S a Károlyiak mögött birtokaikkal még ott álltak a rokon családok: ebben az évszázadban már csak a Bagosiak, Csomaköziek és Vetésiek, akik a Károlyiakkal együtt büszkén vallják még 1431-ben is, hogy ők Kaplony nemzetségbeliek, ami

ekkor bizony már kissé anakronizmusnak hat. A birtokok központja, Károly a 15. század végére a megye Nagybánya és Szatmár után a 3. legnagyobb települése (számított lakossága 650-806 fő), 10 fő járt innen egyetemre, szombati hetipiaca, Oculi és Szentháromság vasárnapokon (változó ünnep), Szent Dorottya (febr. 6), Szent Kereszt felmagasztalása (szept. 14.) és Mindenszentek (nov. 1.) napjain országos vására volt. A mára elpusztult Vada is a jelentősebb helyek közé tartozott vasárnapi heti piacával és Szent Gál-napi (okt. 16.) országos vásárával. A Károlyiak a középkorban országos méltóságot nem töltöttek be; Károlyi Marhard fia: László komáromi ispán és várnagy volt (1392), Lanc (László) kolozsi ispán (1431).

Szatmár megye kisebb birtokosai közé tartoztak a Dunántúlról átkerült Szentemágócs nembeli Kölcseiek, Dénes fiai: János, Jakab András, Mihály és Miklós, akiknek I. Lajos király 1344-ben adta vissza Szatmár megyei birtokaikat. Ezek: a cégénymonostori monostor kegyurasága, Kölcse, Istvándi, Szekeres, Kóród, Cseke, Csécse, Milota, Kömörő, Ökörítő, Mácsa és Etetyukodja birtokok, valamint a kölcsei hídvám és a kóródi révvám. Az öt testvér már a következő évben, 1345-ben megosztozott a visszakapott birtokaikon, a váradi káptalan közreműködésével. Ebből megtudjuk azt is, hogy Kölcseinek tartozékai (Porboszló, Füleld és Töröstelek) voltak, úgyszintén Istvándinak (Farkasdi, Túri, Jeszenő és Fülestopolnakközi), Csekének (Petlend és Orbánd), Csécseinek (Kerepse föld), Öörkitónak (Anyatava halastó), Kápolnásszekeresen pedig csak részirtokosok voltak a testvérek. Ekkor tűnik fel még Kenézteleke birtokuk is – melyen Szent Miklós tiszteletére szentelt egyház is állt (1352) –, amelyet meglelepíteni kívántak. A család karrierje ezután ívelt fel, de csak néhány évtizedre: Kölcsei András békési (1349–1356), zarándi (1362–1366), szatmári és ugocsai ispán (1373–1375), e minőségben Sebesvár (1359–1360, Bihar m.), Világosvár (1362–1366, Zaránd m.), Solymos (1365, Arad m.), Aranyos (1373, Közép-Szolnok m.) és Nyaláb (1373, Ugocs m.) várak varnagya, testvérei közül János és Jakab [az utóbbi Tompos néven] Szécsényi Tamás erdélyi vajda aranyosi és körösszegi várnagyai (1341–1342), veszprémi ispánok (1353–1357), a királyi aula tagjai (1363). Ehhez hasonló karriert az utódok már nem futottak be, a 15. század végére egyetlen falujuknak sem volt központi szerepe.

A Csaholyiak birtokait egy 1429. évi oklevél sorolja fel, amikor Zsigmond király Csaholyi Sebestyén fia: István fiait, Jánost [felesége Kusalyi (Közép-Szolnok m.) Jakcs János leánya: Ilona] és Lászlót [felesége Kállói (Szabolcs m.) Klára] birtokaikban új adomány címén megerősítette. Angyalos Izzgéb pusztával, Csenger Senye, Lókös, Recsege és Hosszütelek pusztákkal, Csengerjánosi Tibatelke és Kostáton pusztákkal, Monostoroscsaholy Szentmiklós pusztával, Abameggyese puszta, Varsány Bacsó, Derzs, Ilk, Remeteszeg pusztákkal, Dombó (elpusztult falu) része, Erdőszáda (Ardusat, vám), Gebe Recsk, Tűzokos és Tárkány pusztákkal, Györgyteleke, Jármi, Hidaskocsord és Nagykocsord, Komlód (birtokrész), Magasliget, Botpalád, Parasznya Töröstelek pusztával, Porcshalma, Sályi, Sándor, Sonkád, Szalka, Szárazberek (birtokrész), Tunyog (birtokrész) és Újfalu. A 15. század végére Csenger szerdai, Szalka (számított lakossága 100-124 fő) pedig csütörtöki hetipiácával és Szent Margit-napi (július 13.) országos vásárával mezővárossá fejlődött, a megyének rangsorban a 8–10. települései közé sorolhatók. A Csaholyi-birtokok másik nagy tömbje a 13. század óta a szomszédos Közép-Szolnok megyében feküdt. A családban a középkorban senki sem viselt országos méltóságot, egyedül Csaholyi Ferenc csanádi püspök (1514–1526) tartozott az elithez, aki Drágfi Jánossal a mohácsi csatamezőn veszítette életét.

A Kállóiak (Kállaiak) birtokainak zöme a szomszédos Szabolcs megyében terült el, Kálló volt ama megye 3. legnagyobb mezővárosa. Mindössze négy szatmári falujuk (Kér, Meggyes 2., Panyola és Semjén) miatt alig játszottak szerepet a megye társadalmában. Ennél nagyobb volt a kötődésük a Csákiaknak Szatmárhoz, hiszen 1419–1428 között Csáki György, 1429–1437 között Csáki László, 1435–1449 között Csáki Ferenc, majd ugyanő 1453–1456 között volt a megye ispánja, bár ez nem jelentette itt tartózkodásukat. Ugyanis a szomszédos Bihar megyében az adorjáni uradalom volt a legnagyobb birtoktestük – ehhez csatoltatták át 1405 előtt a Szatmár megyei Királydarócot (R. Craidorolț) és Gérest (Ghirița) – Szatmárban övék volt Tótfalu a hozzátartozó Kúter és Pete (Petea) pusztákkal, valamint Géc, mint vásárolt birtok. Közvetlen rokoni szálak fűzték őket az itt birtokos Peleskei és a szántói (Közép-Szolnok m.) Bekcs (Becski) familiához, ezért befolyásuk a megyére megsokszorozódott.

Az említettekén kívül a megye rangsorban 7. települése Jánk mezőváros volt. A 410-508 fős számított népessége heti piacot tartott, vámszedő hely, Szent Márton tiszteletére szentelt egyháza papjának éves jövedelmét 1433-ban 20 arany forintra becsülték. 15. századi rangját bizonyára az is emelte, hogy a váradi püspök és a káptalan közös birtoka volt.

* * *

Végül szólni kell a Kálmán-kori dénárt fizető szabadok utódairól és a várjobbágyokról, akik a megye egy, legfeljebb három falvas köz- és kismemesi rétegét alkották. Az utóbbiakat – éppen státusuk megnevezése miatt – ismerjük: ide tartoznak a Gyügyeiek, a Piskárkosiak, s még az Árpád-kor végén kihalt Tohiak-Tahiak. Bizonyára többen voltak, ám okleveleink csak sejtetni engedik más családok hasonló eredetét. Ugyancsak feltételezni tudjuk, hogy a Szatmár megyei kismemesek másik csoportja a szabadoktól származtatta magát, bár erre forrásunk nincs. A 13. század közepétől e családok – hasonlóképpen a várjobbágy-birtokokhoz – a megye délkeleti sarkában és a Szamos mellett tűnnek fel, de elszórtan máshol is találkozunk velük. Gilvács vára szomszédságában Tagy (1328, elpusztult falu), nyugatra Iriny (1219), Kide (1221, elpusztult), Reszege (1215), Szennyes (1213, elpusztult), tőlük északabbra a Piricse (1297) és Makra (1335, elpusztult), a róluk magukat elnevező, kismemesi családok faluja. A megye északnyugati peremén a Vajai (1280 körül) és a szomszédos Rohodi (1295), valamint a Pályi (1220) családok sorolhatók feltűnésükkor a kismemesek közé. Becs várától északra a Szamos mentén található azok a falvak, amelyek a Géci (1280), Pátyodi (1215), egy általunk nem ismert familiából kivált Rápolti (1366), Simai vagy Szárazberki (1327), Tunyogi (1219), Tyukodi (1215), Urai (1295 körül) családoknak adtak nevet, Mánd (1181) kivételével, amely már a Szamosközben fekszik.

Meggyesalján két kismemesi falut ismerünk, az Egri-Kóródi (1216) és a Görbedi (1338) családét, ám ez utóbbiak Erdélybe cserélték el névadó birtokukat, már 1339-ben. A Szatmártól délre fekvő Madarász (Madárás, 1366) esetében – éppen a korai román falunévből (*Șolmuș*) – tudjuk, hogy a Madarásziak eredetileg az erdői erdőispánság solymászai lehettek. Egri (Agris), Géc, Sima és Vaja ma is fennálló templomai bizonyítják, hogy a nemességnek ezen alsóbb rétege is áldozott falujának legfőbb intézményére, az egyházra.

Irodalom

- Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1890. 463-469.
- Maksay Ferenc: A középkori Szatmár. Bp., 1940. (Település- és népiségtörténeti értekezések 4.)
- Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Magvető Kiadó, Bp., 1988. (Nemzet és emlékezet)
- Kubinyi András: Városok, mezővárosok és központi helyek az Alföldön és az Alföld szélén. In: Uő.: Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén. Szeged, 2000. 7-101. (Dél-alföldi századok 14.)
- Engel Pál: Magyar középkori adattár. MTA Történettudományi Intézete-Arcanum Adatbázis Kft. Bp., 2001.
- Benkő Loránd: Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről. MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2002. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 29)
- C. Tóth Norbert: A Bátor-család ecsedi ága az 1440-es években. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* XLI. (2006) 266-289.
- Neumann Tibor: Verbóci István 1520. évi utazása Szatmár megyében. *Uo.*, 290-304.
- Horváth Richárd: Az ecsedi Bátoriak várbirtokai a kései középkorban. *Uo.*, 305-326.
- Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. *Așezările comitatului medieval Satu Mare până la începutul secolului al XV-lea*. Nyiregyháza, 2008.
- Zsigmondkori oklevéltár XI. (1424) Közzéteszi: Neumann Tibor és C. Tóth Norbert. Magyar Országos Levéltár, 2009.
- Piti Ferenc-C. Tóth Norbert-Neumann Tibor: Szatmár megye hatóságának oklevelei (1284-1524). Nyiregyháza, 2010. (A nyiregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 65.)

**10. századi sírból előkerült zabla és kengyel a csengersimai református temetőből
(Fábián László rajza)**

Bene János

Szükségből erény. Strandfürdő a Sóstón

Nyíregyháza egyik gyöngyszeme a Sóstó. Gyógyvizű, összefüggő vízfelületű, délről és nyugatról erdőkkel szegélyezett tavát már az I. katonai felmérés térképén is láthatjuk a Kemecsére menő országút bal oldalán, mely út a tavat az Igritz mocsártól választja el. 1826-ban a nagyjából 25 katasztrális hold területű sziksós víz gyógyhatásának kihasználására a város 8 fürdőszobából álló fürdőházat és vendéglőt építtetett.

A XIX. század közepén, Fényes Elek az alábbiakat írta a fürdőről: „...az erdő alatti Sóstó nyugoti partján, egy kies regényes vidéken elegendő vendég- és fürdőszobákkal, táncz- és tekéző-termekkel is kényelemig ellátva, melly távol vidékről is sikerrel látogattatik beteg és egyéb mulató vendégek által” Hozzátette még Fényes Elek, hogy a tó vize csúsz-köszvény és bőrbetegségek gyógyítására hasznos.¹

A város vezetése mindig is szem előtt tartotta a Sóstó ügyét. Fokozatos fejlesztésekkel, építkezésekkel, újabb beruházásokkal 1912-től már 40 kád és 120 m² vízfelületű közös medencéjű kádfürdő, 16 szobás szálloda-vendéglő és a Svájci lak állt a közönség rendelkezésére. Ezekon kívül a személyzet részére külön épület, az egyszerűbb vendégek részére egy másik szálláshely, mely az I. világháború utolsó évétől csendőrségi laktanyaként üzemelt, gépház és víztorony állt a fürdőtelepen. Az épületekkel határolt 4 hold és 1000 négyszögölnyi területen a város díszkertet létesített és az úgynevezett Blaha-domb² körüli 5 hold 1040 négyszögölnyi szálerdőben sétányokat alakított ki. Közben, 1882-ben a Nyírvízszabályozó Társulat a tavat lecsapoltatta, s a város a régi tófenéken egy kb. 16–18 000 m³ víz befogadására szolgáló körgyűrű alakú vízgyűjtő medret kotortatott.

A régi nagy tó visszaállítása azonban folyamatosan foglalkoztatta a város későbbi vezetőit.

A városi képviselő az 1925. február 27-én tartott rendes közgyűlésében döntött a Sóstói tó medrének kitisztításáról és a vízállás biztosításáról. A határozat szerint a tó medrét legalább 130 cm mélységre lemélyítik (12 000 m³ föld kiemelésével), a medret már szinte ellepő sást és nádat kitisztíttatják.³

A munkálatokról Nagy Elek műszaki tanácsos és Hunek Emil építési ellenőr 1925. július 11-én számoltak be Bencs Kálmán polgármesternek: „1925. február 20-án kezdődött a munka a kazának felszerelésével. Március 2-án jött működésbe

1. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára II. kötet. Pesten, 1851. 152. old.

2. A Blaha-domb a strandfürdőhöz vezető út bal oldalán található, szemben a Krúdy vigadóval. Tövében áll a Fényves turistaház.

3. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzatának Levéltára (a továbbiakban: SzSzBMÖL.) V.B.72. Kgy. 21/1925.

a szivattyú és 11-én láttak munkához a kubikosok. A földkiemelés 60–110 emberrel kedvező időjárás mellett folyt és április 11-én befejezést nyert. Április 25-én a vízzel való megtöltés is befejeződött és az átlagos vízállás 187 cm volt.

Az előirányzott 12 000 m³ föld helyett 13 719 m³-t emeltetem ki. Ez a többlet azért volt lehetséges, mert a művelet végrehajtásának idejében nagy volt a munkakereslet és azért a számított munkabéternél olcsóbb áron is lehetett bőségesen munkaerőt kapni. A munkánál a főgondot a parti nádas kiirtására fordítottam, azért nagy földtömeg esik a meder szélesítésére. A mélyítés a meder különböző pontjain különböző, mert a régi tófenék igen egyenetlen felület volt. Egyes helyeken 150 cm-nyi mélységet kellett kitermelni, míg más helyeken csak 30 cm-t. A gyűrűs medencében pedig 70 cm.

A tófenék ma egységes sík, mely a keleti oldalról a nyugati felé lejt úgy, hogy a nyugati nagy medence ismét délről észak felé lejt. A legmélyebb pont tehát az északnyugati sarokban van ott, ahol a szívócső lenyúlik. A legnagyobb vízmélység 220 cm, a legkisebb 130 cm.” A munka költségei 300 316 716 koronát tettek ki.⁴

Az 1930. augusztus 11-én megtartott felülvizsgálati jelentésből az is kiderül, hogy a tavat csak az Igrice felduzzasztásával sikerült megtölteni, ami azonban azzal járt, hogy a csatorna felső szakaszán a felduzzasztott víz az ottani birtokokat és legelőket is elöntötte, s az így okozott károkért a városnak kellett kártérítést fizetnie.

A tó egyik felének kikotrásával azonban a másik rész, a „gyűrűs medence” ügye még nem oldódott meg, annak közepén egy hatalmas sziget terpeszkedett, a vízmélység pedig alig tett ki egy métert.

4. SzSzBMÖL. V.192. IV. 11. dob. A nyaláb.

Ekkoriban érték el a várost a nagy gazdasági világválság hatásai is, sőt itt fokozottabb mértékben, hiszen az 1920-as évek második felétől a trianoni béke miatt a centrumból a perifériára sodródott város számtalan megoldatlan problémával szembesült már korábban is, melyek egyike, s éppen a legfontosabbika az egyre fokozódó munkanélküliség, az elszegényedés. Sem egyéni, sem központi építkezés, nagyobb beruházás nem történt, hacsak kivételként a honvédkincstár Damjanich laktanya építkezését nem tekintjük, ám ott is csak elenyésző számban dolgoztak helyi iparosok. Az 1929. évi július 12-i rendes városi közgyűlésen *„Elnöklő polgármester a munkanélküliségről megemlékezve a következőket jelenti be: Munkanélküliség szakadt rá a városunkra, kétségtelen, hogy legjobban az építőiparosok érzik a munkahiányt, hiszen a legtöbb iparnak ez a szakma adja a foglalkozást.”* A képviselőtestület elfogadta dr. Bencs Kálmán polgármester azon előterjesztését, miszerint kéri, hogy a kormány a tervbe vett építkezésekből a vidéknek is juttasson, így enyhítve a gondokon.⁵

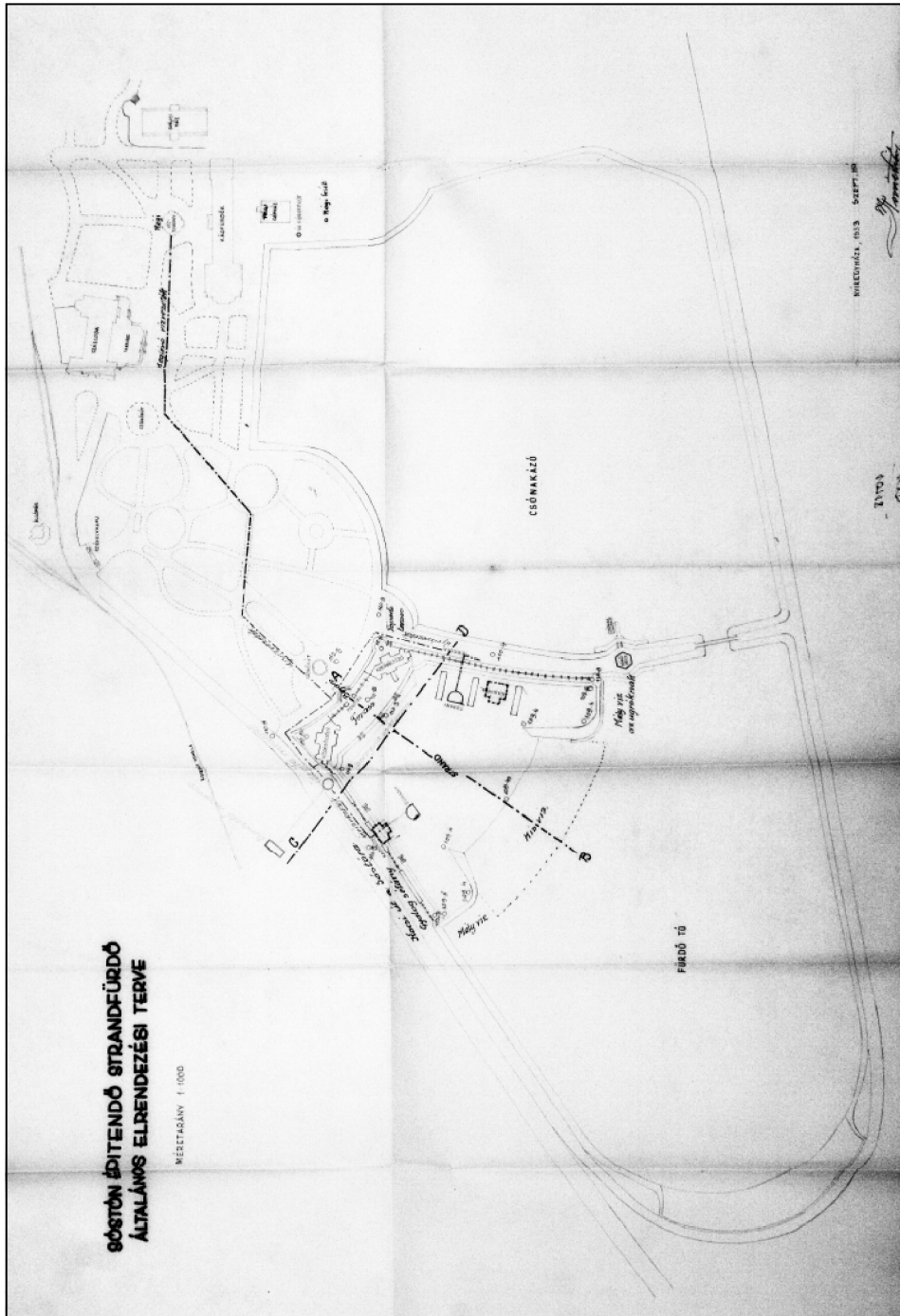
A munkanélküliség megoldására a város – más lehetőséget nem igen találva – az inségmunka-akciók bővítésével próbált választ adni. Az inségmunkák közül a képviselőtestület a legfontosabbnak a Sóstó fejlesztésével kapcsolatos terveket tekintette, nevezetesen a tavak rendbetételét és egy szabadtéri strandfürdő kialakítását.

Az 1930. október 31-i közgyűlésen jelentette be a polgármester, hogy a belügyminisztérium 170 000 pengős támogatást ítél meg a város számára, mely összegből a repülőtér víztelenítésére 80 000, a strandfürdő létesítésére pedig 90 000 pengős költséget engedélyezett.⁶

1930. november 25-én a városi szakosztályok együttes ülésén tárgyalták meg a fenti rendeletet, s azzal együtt már a strandfürdő megvalósíthatóságáról is döntöttek. Több terv került a szakosztályok elé, közöttük Szesztay Sándor tervező mérnöké és a városi mérnöki hivatalé. *„Szesztay Sándor tervező mérnök a tómeder megnagyobbítását és a víz szaporítását az Ér csatorna vizének a Hímesből való bevezetésével, az árterület 60 centiméteres elárkolásával, a mérnöki hivatal pedig az árterület szükséges részének leásás útjáni mélyítésével oldja meg. A Szesztay féle tervezetnek előnye, hogy a vízellátás jobban van megoldva az által, hogy a víznek folytonos felfrissítése, ha nyáron ugyan csekély mértékben is, de mégis biztosítva van az Ér csatorna vizének keresztülvezetésével, hátránya, hogy aránytalanul költségesebb megoldás, a minisztérium által engedélyezett 90.000 pengőből csak az Ér csatorna bevezetése volna megoldható, ez azonban nem vinné előbbre a Sóstó fejlesztését és a strandfürdő létesítését. A tervezet elárasztaná az egész árterületet, aminek következtében a városnak el kell vezetni az Igricze medrét és ki kellene sajátítani a pazonyi határból kb. 12 magyar hold területet. A 80 centiméteres vízállás alacsony és elnádásodásra és elzsombékosodásra vezetne. Az Ér vizének keresztül vezetése pedig a szikso lassú kipusztulását vonná maga után. A mérnöki hivatal tervezete szerint az árterületének csupán szükséges részének leásásával mélyülne a tómeder, amely időnkint az Ér csatornának felduzzasztásával lenne megtöltve, talajvízzel és csapadékkal a vízmennyiség szaporítva. Másfél méteres vízállása az elzsombékosodást és elnádásodást megakadályozná és a szikso mennyiségét is jobban konzerválná. A tervezett strandfürdő létesítése esetében az így megnagyobbított tómeder vize biológiailag annyira meg fog tisztulni, hogy az a kádfürdőkben akadálytalanul használható lesz és e tekintetben a város a jelenlegi*

5. SzSzBMÖL. V.B.72. Kgy. 590/1929.

6. SzSzBMÖL. V.B.72. Kgy. 921/1930.

állapotnál hátrányosabb helyzetbe nem fog kerülni. Hogy a kádfürdő közönségének a vízzel szemben netalán támasztható előítéletének eleje vétessék, a mederben egy gát tartandó fenn, amely a két vízterület tükrét elválasztja..."

Ezen a szakosztályi ülésen elmondták azt is, hogy a mérnöki hivatal tervezete nem zárja ki egy későbbi lehetőségét annak, ha a város jobb kondíciókba kerül, akkor a Szesztay-féle tervezet szerint gondoskodnak a tó vizellátásáról. A döntésben fontos tényezőt jelentett, hogy a tervezett beruházásnak hamar meg kell térülnie, jövedelmet kell hoznia, s ezért döntöttek a városi mérnöki hivatal terve mellett, melyet a polgármester a soron következő közgyűlés elé terjesztett, támogatva azt.⁷ Ez 1930. november 28-án a rendes közgyűlésen meg is történt, s a közgyűlés is a városi mérnöki hivatal terve mellett foglalt állást, s fogadta azt el.⁸

Az 1930-ról szóló polgármesteri jelentés szerint év végén 15 000 pengőt a minisztérium ki is utalt, s így a munkálatok már december elején megkezdődtek.

Az 1931. március 27-i rendes közgyűlés a strandfürdő földmunkálatainak megváltoztatásáról döntött. Az új terv szerint a strand és kádfürdők víztükrét elválasztó földgátat kiemelik, így egyetlen víztükrű tömeder keletkezik. A döntést azzal indokolták, hogy az uralkodó széljárás a Sóstón az észak-keleti, s így a víz a kádfürdők felől hullámszik a strandfürdő felé és a nagyobb vízfelületen való hullámszik mellett a víz biológiai megtisztulása a gátmederrel szemben sokkal kedvezőbb.⁹

Az 1931-ben elvégzett munkákról a polgármesteri jelentésben találunk adatokat: „A sóstói strandmedence földkiemelési munkái a népjóléti minisztérium által írségmunka céljaira kiutalt 90 000 pengő keretében (1931) január 12-én kezdődtek meg. A munka május 13-ig kézi erővel, talicskázással, május 13-tól kezdve pedig iparvágányon, billenőkocsikkal való szállítással folyt. A földkiemelést augusztus 22-én fejeztük be, azontúl október 27-ig lecsökkentett létszámmal a terepet rendeztük. A földkiemelés 28 465 munkanap alatt, a tereprendezés 358 munkanap alatt fejeződött be. A munkaidő alatt a legkisebb munkáslétszám 50, a legnagyobb pedig 340 volt. A kiemelt földmennyiség 85 960 köbméter, a munkálatokkal járó kiadás 89.382 pengő. 1 köbméter föld kiemelése és a depóniába¹⁰ szállítása tehát 1,03 pengőbe került. A munkálatok helyszíni vezetésével Kovács Tibor mérnök, az állandó ellenőrzéssel Kindl Ferenc műszaki tiszt volt megbízva, míg az államépítészeti hivatal részéről Schedelbauer Tivadár fölmérnök ellenőrizte a munkálatokat.”¹¹

Nagy Elek műszaki tanácsos 1936. március 7-én az írségmunkák összesítéséről szóló jelentésében olvashatjuk, hogy ez a hatalmas földmunka nemcsak a tavat, hanem a vele szomszédos rétet is érintette, összesen 8 katasztrális hold területen dolgoztak. „...A földkiemelést akkordban¹² végeztettük s a 100 m-nél nagyobb szállítási távolságra kikölcsonzött iparvágányt fektettünk, a földet billenőkocsikkal szállítottuk s így minden fillér az írségeseknek jutott... 1 munkás naponként átlag 2.40 P-t keresett. A kiemelt földtömeg egy részét a 2 holdnyi kiterjedésű strandfürdő területére, más részét az Igrice parton töltés és körsétány készítésre használtuk fel. Ezzel a munkával 10 hold szikes, még nyárközépen is legtöbbször pocogós, hasznót nem hajtó rétet szüntettünk meg.”¹³

7. SzSzMÖL. V.B.77. III. 653/1923.

8. SzSzMÖL. V.B.72.Kgy. 963/1930.

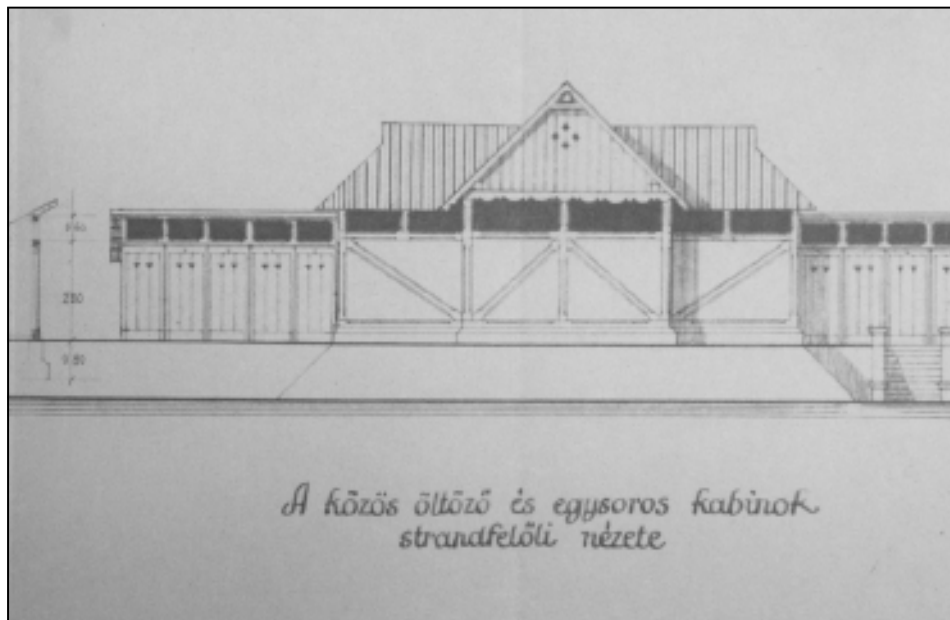
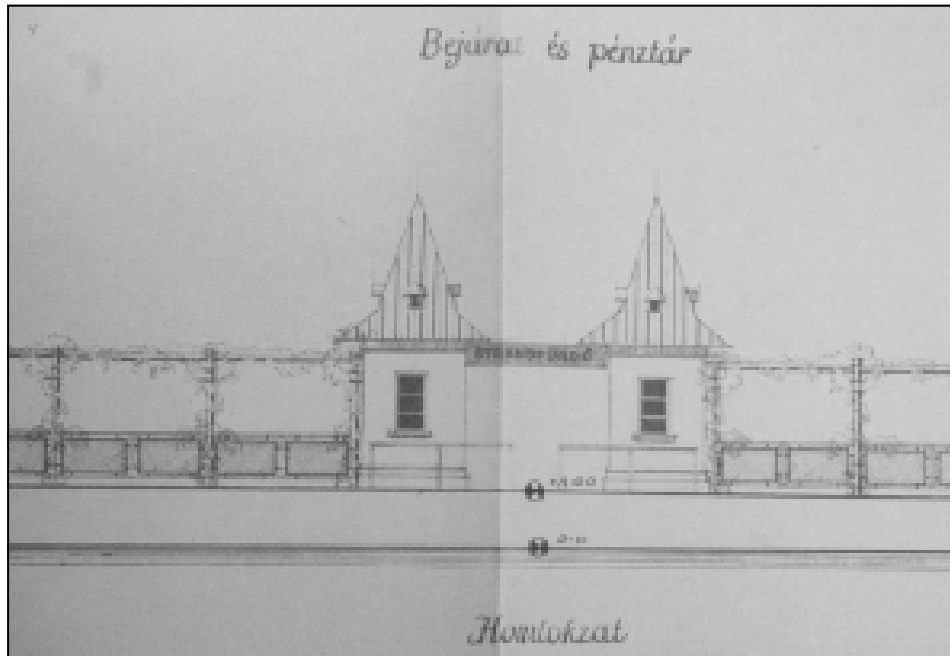
9. SzSzMÖL. V.B.72. Kgy. 156/1931.

10. Depónia: a kitermelt föld tárolóterülete.

11. SzSzMÖL. V.B.72. Polgármesteri jelentés az 1931. évről.

12. Akkordmunka, vagy szakmány: egy bizonyos munka átalány díjért való elvégzése, itt a kitermelt föld köbmétere után kapták az írségmunkások az előre meghatározott bért.

13. SzSzMÖL. V. 192. IV. 11. dob. D nyaláb.

1932-ben már a strandfürdő kiépítéséről tárgyalt a város. Január 27-én terjesztette be Nagy Elek műszaki tanácsos és Kovács Tibor mérnök a sóstói strand beruházásának költségelőirányzatát az alábbi létesítményekkel és számokkal:

Cukrászda	5 779,60 pengő
Terasz	1 875,20
Szokrényes öltöző a cukrászdánál	6 815,60
Szokrényes öltöző a másik oldalon	12 199,55
Két darab közös öltöző	6 787,68
Kabinok	21 000,00
Különfélék (betonjárda, betonlépcsők, zuhanymedencék, pergola, léckerítés, zuhany- és klozettberendezés, emésztő, kútfúrás, trambulín, híd, gyeptéglázás, két pénztárbódé)	13 675,80
Strandhomok	10 000,00
Szokrények és padok	3 600,00
Zenepavilon	2 000,00
Összesen	83 ezer 733 pengő 43 fillér. ¹⁴

Ugyanók 1932. április 26-án a polgármester szóbeli utasítására a terveket is benyújtották „A terv szerint a strand-fürdő északnyugati sarkára kerülne a cukrászda épület, melynek mindkét oldalán kb. 100–100 személy részére szokrényes közös öltözők építtetnének. Ezen épület park felé néző oldalára egy terasz tervezetnek. A strand délnyugati sarkára a cukrászda épülettel egyező nagyságú épület tervezetett, azzal a különbséggel, hogy ebben a cukrászda helyére szintén szokrényes öltöző kerülne, úgy, hogy ezen épületben kb. 300 személy nyerhetne elhelyezést. A kabinok a bitumenes út felőli oldalon részben az ott lévő 4 m koronaszélességű töltés tetején egysoros kivitelben, részben magán a strandon... 2 soros kivitelben készülnének. Ezen kívül a gyermekek és tanulók részére egy női és egy férfi közös öltöző tervezetett egyenként 100-100 személy részére, melyeknek berendezése csak padokból és ruhatárfülkékből állana. A kabinokat egymással és a kijáratnál lévő terrasszal egy 60 cm széles betonjárda köti össze, melyek mentén 4 db kis betonmedencével bíró zuhany nyer elhelyezést... A strandfürdő két oldala és homlokzata keményfa pergolák között alacsony lécráccsal keríttetnék el, amely kerítésbe illeszkedik mint bejárat a két kis pénztárbódé... Tervezetett ezen kívül még egy zenepavilon és egy 3 m széles híd is. Az összes épületek favázon, hajópadlóból készülnének és műpalával fedetnének be.” Mindezekre a korábban már leírt 83 733 pengő 43 fillért irányoztak elő. Ez a tervezet tartalmazta a jegyárak, a tervezett bevételek kiszámítását is.¹⁵

1932. április 25-én a Sóstót bérlő Papp Lajos és neje, született Horváth Ilona megjelentek a polgármesteri hivatalban és ajánlatot tettek a strandfürdőn építendő cukrászda és hideg büfé bérletére. A terveket már látták és céljaikra alkalmasnak találták. Ajánlatuk 6200 pengőt tartalmazott az öt fürdőidényre, melyet a polgármester elfogadott, s a bérletet megkötötték.¹⁶

Az 1932. május 3-i rendes közgyűlésen tárgyalta meg a képviselőtestület a strandfürdő terveit és a költségvetést. A testület elfogadta a terveket, mert „...A sóstófürdő rentabilitása, a közszükséglet és a munkanélküliség szükségessé teszik, hogy az ottani strandfürdő mielőbb és teljes egészében felépíttessék, tekintettel azonban arra, hogy a tervezet azonnali és egész végrehajtása 83 733 pengő 43 fillér költséggel járna, amelyre a város ezidő szerint fedezettel nem rendelkezik, az

14. SzSzMÖL. V.B.77. III. 653/1923.

15. SzSzMÖL. V.B.77. III. 653/1923.

16. SzSzMÖL. V.B.77. III. 653/1923.

építkezést csak részletekben hajtja végre...” A döntés szerint 1932-ben felépítik a cukrászda épületét az előtte lévő terasszal, a cukrászda melletti közös öltözőket, azon kívül 110 kabint, az illemhelyeket, a két méter széles hidat, elkészítik a járdákat, a lépcsőket, a zuhanyozókat, kutat fúratnak, berendezik az öltözőket, talajjegyvetést végeznek, tehát minden olyan alapfeltételt megteremtene, melyek meglétével a strandfürdő megnyílhat, s ezen költség 38.300 pengőre rúg csak. E

munkák fedezetéhez a vármegyei inségalap 12.000 pengővel járul hozzá, a városnál is maradt még 2000 pengő, a Sóstót bérlő Papp Lajos és neje a cukrászda költségeinek megfelelő 6200 pengőt fizet, s így 5 évre jogot is kapott a cukrászda bérletére. A város tárgyalta a Nyíregyházavidéki Kisvasutak üzletvezetőségével is, s abban állapodtak meg, hogy a vasút várható forgalomnövekedéséből 25 százalékot utal a városnak, előlegképpen pedig 2500 pengőt fizet. A város az építkezésekhez szükséges keményfát és használt téglát ad 2000 pengő értékben. A további fa és tetőanyagot hitelezés mellett Gotteszmann Hermann fakereskedőtől rendelték meg, részletfizetési szerződéssel. A kűtfúrás és vízvezetékszerelési munkákra a város Bászler Béla kűtfúróval kötött szerződést, 1600 pengős költséggel, szintén részletfizetésre. *„Ezekkel a sóstói strandfürdő építkezésének folyó évbéli kivitelezésére kerül munkálatainak költségei biztosítva vannak, ezeket házilag helybeli munkásoknak és kisiparosoknak foglalkoztatásával mint inségmunkálatokat azonnal meg kell kezdeni és május hónap folyamán végre kell hajtani úgy, hogy a strandfürdő június hónap elejével üzembe helyezzék. A képviselőtestület egyben hozzájárul, hogy a strandfürdő területén magánosok is építhessenek kabinokat a város terveinek megfelelően, melyek bizonyos használati idő elmúltával a város tulajdonába mennek át...”*

A mérnöki hivatal jövedelmezőségi számítást is végzett a három nyári hónap: június, július és augusztus forgalmára. Számításaik szerint a 92 napból kedvezőtlen időjárásra 20 %-ot számítva, marad 74 fürdőnap, melyből 13 ünnepnap. Hétköznap 100 felnőttre és 100 gyermekre, ünnepnap viszont 800 felnőttre és ugyanannyi gyermekre számoltak. A felnőttekre átlagban 30 fillérrel, a gyermekekre 15 fillérrel számítottak, s így a jegyekből 7860 pengő a lehetséges bevétel. Számba vették a kabinokat is: ünnepnap mind a 110 foglalt, hétköznap csak a fele. Átlagban 40 fillérrel a befolyt összeg 1790 pengő. A kisvasút forgalomemelkedését is kiszámolták, abból 3370 pengő bevételt gondoltak, s így a nyári összbevétel 13 000 pengőre becsülhető. A kép teljességéhez kiszámították a kiadásokat is: úszómester fizetése 450 pengő, pénztárosé 300 pengő, villanyáram 150 pengő, nyomtatványok 500 pengő, előre nem látható kiadások 2600 pengő, összes kiadás tehát 4000 pengő, a nyár tiszta bevétele 9000 pengő. Ezt a számítást a testület is reálisnak tartotta, s a jegyárakat a következőképpen állapította meg:

„Strandjegy szekrényhasználattal felnőtteknek 40 fillér, iskolás gyermekeknek 30 fillér, 10 éven aluliaknak 20 fillér; Egy kabin napibére 50 fillér; 20 darabos jegyfüzet felnőtteknek 6 pengő, gyermekeknek 3 pengő; Kabinbérlet egész idényre 20 pengő; A Kisvasutak által kibocsátandó 80 fillére kombinált menetjegyben a strandjegy és a szekrényhasználat díja is benne foglaltatik.

Ezt a határozatot a testület egyhangú »igennel« szavazta meg.¹⁷

A strandfürdő szabályzata részletesen kitér a személyzetre is, mely az úszómesterből, két pénztárosból, felügyelőből, jegyszédőkből, csónakmesterből és a kabinosokból áll.

A Nyírvidék 1932 áprilisában foglalkozott a sóstói beruházással. Terjedelmes cikkben ecsetelte a készülő létesítmény szépségeit, vonzerejét. *„Kovács Tibor mérnök olyan lelkesen beszél a strand tervéről, hogy képzeletben ott járunk a Sóstón. Olcsón jutottunk ki. Egy pengőbe kerül a jegy oda-vissza és ez a jegy szól a strandra is. A bejárat a Kisvasutak sóstói állomásával szemben van. Ízlésesen kiképzett, egyszerű kapu a pergolakerítésben. Betonútra lépünk, ez visz a pompás homokplázs felé, amelyen sok száz ember élvezi a napot, a Sóstó üdítő, csodatevő levegőjét.*

17. SzSzBMÖL. V.B.72. 307/1932.

Erdei homok, valamikor a víz munkájának ereje hozta ide a nyírségre, ahol erdőt termő humusz képződött felette. Jobbról, balról kabinok vannak. Százhusz kabin, aki külön öltöző kényelmére számít, vált kabinjegyet, de mi a baloldali közös öltözőbe megyünk. Ide is érvényes a jegyünk. A strandterület bejáratánál balra, ahol a kerítés megtörik, a bitumes út felé, kényelmes cukrászda van, ahol hűsítő italok, fagyalt, sütemények, hideg ételek kaphatók. Ebbe a cukrászdába bemehet az is, aki nem lép a strand területére. Kívülről is van bejárata és errefelé körös terasz nyílik, amely szép kilátást nyújt a csolnakázó tóra. Aki itt lép be a cukrászdába, nem mehet be a strand területére, de a strandkosztümös közönség sem jöhet ide át a cukrászda másik terméből. A cukrászda egyik oldalán a hölgyek, a másikon az urak közös öltözője van. Minden öltöző fiókot kap, semmi sem veszhet el. Színes strandkosztüмок virágos kertje színesedik a sárga homok plázson, amelyen át a csillogó víztükörhöz sietünk. Frissülő vizü hatalmas tó, maga a 'kisvíz' megjelölésü része széles, nagy vízterület, s még nagyobb a 'mélyvíz', ahol pompás úszóversenyeket rendezhetnek a nyíregyházi sportegyesületek. A csolnakázó tavon is új élet indul meg. A csolnakok számát szaporítják. Ebből a tóból senki sem mehet át a strandokhoz, de innen sem mehetnek át a csolnakosokhoz. Sport és higiénia, ez a város védőszárnya alatt megnyíló gyönyörű strand alap gondolata. Az ifjúság, a gyermekvilág egészsége, ereje, úszósportja, csolnakázó kedvtelése lendül itt, az egészséges, szép erdei strandon, melyhez hasonló nincs ma a vidéki városok egyikében sem. A kabinokhoz vezető betonút mentén zuhanyozók lesznek, hogy a vízből kijövő az öltözőbe menet felfrissüljön a víz sugárban. A gyermekek és az ifjúság részére alacsonyán megsabott belépődíjak lesznek. Aki kerékpáron, kocsin, gyalog megy ki a Sóstóra, az mérsékelt árú belépőjeggyel mehet a strand területére. Kovács Tibor mérnök terveken mutatja a strand képét, amely ma még csak rajz, a mérnöki hivatal szakavatottságának jele, holnap azonban már valósággá lehet, amely eleven életet varázsol a Sóstó csendjébe, fellendíti városunk idegenforgalmát, úszósportot teremt. A megépítés késedelmeskedése kárt jelentene. Nem hisszük, hogy illetékes helyen ne készülnének a megoldásra, amely takarékoságot jelent és kényeret nyújt."¹⁸

A Nyírvidék 1932. június 25-i, szombati száma címlapon adta hírül, hogy aznap délután 5 órakor ünnepélyes keretek között átadják az „amerikai tempóval” felépített strandfürdőt. Az ünnepségen Bencs Kálmán üdvözli Erdőhegyi Lajos főispánt, aki megnyitja a fürdőt és átadja azt a közönségnek. Utána a katonazenekar ad hangversenyt és a meghívottak megtekintik a fürdőt. A közönségnek június 26-án, vasárnap nyitják meg a strandot.¹⁹

Szintén címlapon közölte a Nyírvidék június 28-i száma a strandfürdő megnyitását, az ott elhangzott beszédeket. „... Nem akarunk részletes ismertetést adni a fürdőtelepről, mert úgysem tudnánk eléggé szemléltető képet adni róla, ezt meg kell néznie mindenkinek. Aki pedig egyszer látta, az meg is állapíthatja, hogy Csonkamagyarország egyik legszebb üdülöhelye épült fel néhány hét alatt, bossorkányos gyorsasággal, a megnagyobbított sóstói tó partján. Az egész építkezést az esztétikai ízlés, modern higiénia s a közönség kényelmének legmesszebbmenő kiszolgálása jellemzi. A bejárat két tornya, a monumentális főépület, amelyben a női és férfi közös öltözőn kívül cukrászda, büffé, konyha, fedett terasz van, az izléses kabinépületek, a szökőkutak, a hatalmas vendéglői terasz színes ernyőivel, a torna és játékszerek, zuhanyozók, a víz mélységfokait jelző bóják, az új híd és a

18. Nyírvidék, 1932. ápr. 23. 3.

19. Nyírvidék, 1932. jún. 25. 1.

csónakkikötő, az újonnan létesített sétányok és virágágyak, zöld gyepszőnyegek, a loggiaszerű kerítés, a pompás süppedő tiszai főveny, a hatalmas állóóra és sok minden itt fel nem sorolt dologból áll a strandfürdő, jelezvén a mindenre kiterjedő aprólékos figyelmet és gondosságot. A medence partszegélyét fűzfasövénnyel vették körül, részint azért, hogy a partrongálást megakadályozzák, részint a békák miatt, amelyek – nem tudván partra mászni – kénytelenek lesznek a régi tó északi részén meghúzódni. A megnyitó ünnepség szombaton délután fél hatkor kezdődött. Már

*fél öttől kezdve zsúfolt vonatok vitték ki a közönséget. A katonazenekar Kiss János karnagy vezényletével hangversenyt adott s ezalatt gyűlt egybe a résztvevők nagy tömege, díszes és előkelő közönség, hölgyek és férfiak, hivatalok, intézmények, szervezetek vezetői, képviselői. Az ünnepséget Bencs Kálmán dr., m. kir. kormányfőtanácsos vezette be...*²⁰

A hűvös idő ellenére is sokan keresték fel a strandot a megnyitás után. Papp Lajos vendéglőjében a strandmenü ára 1 pengő volt. Ízelítő az árakból: Egy adag: sonka 1,20 pengő, szalámi 80 fillér, virsli tormával 60 fillér, sonkás-szalámis zsömle 50 fillér, rántotta 14 fillér, szardínia 30 fillér, szardella gyűrű 20 fillér, jégbehűtött író 6 fillér. Egy pohár sör 32, korsó 54, egy üveg világos sör 70 fillér. Egy liter bor 1 pengő, fröccs 24 fillér, egy pohár szóda 8 fillér, a málnaszörp 30 fillér, ugyanannyi a limonádé is. A fekete kávé 40 fillér, pohár csokoládé 60 fillér, ugyanannyi a kelyhes fagylalt is. A tölcséres fagylalt 10-20 fillér, a zserbó 40, a minyon 16, a tortaszület 40 fillér. A villamosjegy 80 fillér, együtt a strandbelépővel és az öltöző árával.²¹

A forgalom fellendülésének a július eleji 30 Celsius fok feletti hőség sokat segített. Július 3-án vasárnap mintegy 2000 látogatója volt a strandnak. A Kisvasutak járatain 1600 ember utazott a Sóstóra.

A Nyírvidék július 5-i száma már arról számolt be, hogy a napokban Nyíregyházán járt az Országos Testnevelési Tanács és a Magyar Úszó Szövetség kiküldöttje Matyók Aladár mérnök, aki a strandot alkalmasnak találta úszóversenyek lebonyolítására. Ennek tudatában alakította meg a NyKISE az úszószakosztályt, de a sportvezetés gondolatával is foglalkoztak.²²

A hosszan tartó meleg óriási módon fellendítette a strand forgalmát. Sokszor kettős vonatjáratokat indított a Kisvasutak, hogy a szokatlanul nagy forgalmat le tudják bonyolítani. A strand vezetősége július 16-tól egy igen életrevaló intézkedést léptetett életbe, megszüntette a borraivalót, helyette mindenki 6 filléres borraivaló jegyet kapott, kivéve a 10 éven aluli gyermekeket. A sóstói vendéglő forgalma is megnőtt, a péntekenkénti halvacsorákra szokatlanul nagy volt az érdeklődés.²³

Újra címlapra került a Sóstó a városi közgyűlés kapcsán. 1932. július 22-én rendes közgyűlését tartotta a város, ahol dr. Szentpétery Endre pénzügyi tanácsnok a sóstói elszámolást terjesztette elő. Az építkezés összesen 51 631 pengőbe került, mely az előirányozottnál 13 331 pengővel több. A túllépés a kabinok, a két pénztárfülke és a 8 zuhany megépítéséből származott. Ezzel szemben viszont a látogatottság a vártnál nagyobb lett. Naponta átlagban 250, ünnepnapokon viszont 1600 jegyet adtak el. A közgyűlés időpontjáig a bruttó bevétel 5742 pengőt tett ki, a kiadás pedig egy szezonra a béreket is beszámítva 4000 pengő, a városnak tehát nyereséges a beruházás. A testület a polgármester javaslatára Kovács Tibor mérnöknek elismerését fejezte ki, és a strand közös öltözőjének megépítését, mely 9500 pengőbe kerülne, a következő év tavaszára halasztotta el.²⁴

Július 31. igazi strandnap volt élénk forgalommal, több mint háromezer fürdőzővel a Sóstón, a bujtosi és a borbányai ököritői strandokon. Elkészült a zenepavilon, s előtte kőlépcső épült a csónakázó tó és a tóparti sétány közönségének.²⁵

20. Nyírvidék, 1932. jún. 28. 1-2.

21. Nyírvidék, 1932. jún. 29. 3.

22. Nyírvidék, 1932. júl. 5. 3.

23. Nyírvidék, 1932. júl. 15. 1.

24. Nyírvidék, 1932. júl. 24. 1.

25. Nyírvidék, 1932. aug. 2. 3.

A Nyírvidék az augusztus 7-i számában már arról írt, hogy Nagy Elek korszakos jelentőségű terve alapján egységes fürdőteleppé alakítják át a Sóstót. Ennek előfeltétele, hogy a Sóstót kettészelő Igricét²⁶ el kell vezetni, a síneket át kell helyezni. Az elvezetett Igrice medrét a sziget földjével töltik majd fel, a villamos állomását lebontják és áthelyezik. A szőlőtelepre vezető síneket a terv szerint felszedik, s így egységes keretbe foglalható a Szeréna lak, a Svájci lak, a Blaha-domb.²⁷

A Nyírvidékben szeptember 30-án jelent meg az a hír, mely szerint az őszi és téli inségmunkát ismét a Sóstóra koncentrálja a város. Legfontosabb feladat az Igrice elterelése, s még egy fontos felvetés a Sóstóra vezető út, mely most még csak a kocsuiút, ami igen poros. Modern, bitumenes út kell építeni, szélén kerékpárúttal.²⁸

A városi mérnöki hivatal 1932. október 12-én részletes költségtervezetet készített az elkövetkező inségmunkákra. Javaslatuk szerint olyan munkákat kell végeztetni, ahol sok embert lehet foglalkoztatni, s ez a földmunka. Így került a középpontba ismét a Sóstó, pontosabban a nagy sziget, melynek az előterjesztés szerint 400–500 ember állandó foglalkoztatása melletti „...kiemelésével oly nagy vízterületet kapnánk, hogy annak öntisztulása a strandfürdő vizének frissen tartását hathatósan előmozdítaná, addig az Igrice csatorna medrének áthelyezése mentesítene a Sóstói park belterületét a stagnáló víz bűzös kigőzölgésétől és a tó tekintélyes mennyiségű vizének elszívásától...” A terv szerint a sóstói sziget kiemelése és az Igrice csatorna áthelyezése 69 319 pengőbe kerülne.²⁹

Kovács Tibor városi mérnök és Nagy Elek műszaki tanácsos az Igrice folyás áthelyezésére is elkészítette a terveket, az új meder 1100 méter hosszú lett a terv szerint. Ezzel kapcsolatban a város az érintett tulajdonosokkal 1932. december 6-án helyszíni bejárást végzett. Az Igrice áthelyezésének szükségességét Nagy Elek az alábbiak szerint indokolta 1936-ban: „...Ilyenformán a Sóstó-fürdő lassan-lassan fejlődött, de a nagyobb arányú fejlődésnek útját állta az a körülmény, hogy a fürdőtelepet a Nyíregyházavidéki Kisvasutak Sóstó-szállótelepi vágánya, az Igrice csatorna, a telepen átvonuló erdei dűlőút s a Kótaji-útból a Kemecei-útra a telepen átvonuló dűlőút a telepet apró részekre szaggatták. A városnak az volt a célja, hogy egyetlen üdülő helyét úgy fejlessze ki, hogy ott nemcsak a városi és környékbeli lakosok, hanem idegenek is szívesen tartózkodjanak.

A NYVKV. 1932-ben a keresk. minisztériumtól engedélyt kapott arra, hogy a Sóstó-szállótelepi vágányát, melyen a forgalmat utashiány miatt már beszüntette, felszedhesse. Ez a körülmény adta azt az eszmét, hogy az így felszabadult terület felhasználásával, az Igrice-csatorna és a fürdőtelep közepén átvonuló dűlőutak áthelyezésével a telepet összefüggő egységgé kell alakítani, s a kor kívánalmainak megfelelően parkirozni. E gondolatnak megfelelően a mérnöki hivatal elkészítette a fürdőtelep szabályozási és bővítési tervét.”

A Nyírvidék 1932. december 21-i száma a címlapon közli, hogy hétfőn, azaz december 19-én megindult a Sóstón az inségmunka, az Igrice medrének áthelyezése. Naponta mintegy 150 munkás dolgozik az 500 méter hosszú csatornaszakaszon. Az Igrice új medre 1100 méter hosszúságú lesz, s ez az inségmunka kisebbik fele. Már készítik a pallókat a nagyobb munkához, a sziget földanyagának kihordásához. A

26. Az Igrice csatorna 1882-ben készült, a Nyírvízszabályozó Társulat VIII. számú főfolyásának 1. számú mellékága.

27. Nyírvidék, 1932. aug. 7. 3.

28. Nyírvidék, 1932. szept. 30. 4.

29. SzSzBMÖL. V.B.77. III.602/1932.

kihordott földdel töltik fel azután az Igrice régi medrét, s megemelik a tótól északra keletre lévő vizenyős, szikes rétet is, melyet tavasszal majd parkosítanak is.

Az 1932-ről szóló polgármesteri jelentés bevezetőjében Bencs Kálmán leírta, hogy az az év a város történelmének egyik legnehezebb esztendeje volt, az agrár-népességet már évek óta sorozatos természeti csapások látogatják, az értékesítési válság pedig a csekély megtermelt javakat is eladhatatlanná tette. Ezzel együtt járt az ipar és a kereskedelem végzetes hanyatlása is. Ugyanakkor az elmúlt évek során összegyűlt adósságok kamatainak fizetése és a hátralékok rendezése a városi háztartást is nagy feladatok elé állította. *„Mindenekelőtt hozzáálltunk a nélkülözhető kiadások beszüntetéséhez. Sokszor fájdalmas munka ez s amennyi hasznot jelent a városi háztartás leegyszerűsítésében, annyi kereseti lehetőséget szüntet meg kereskedelmünk, de főleg kisiparunk amúgy is fájdalmas területén. Azután hosszú tárgyalásokat kezdtünk hitelezőinkkel, akik nagy részének már évek sora óta nem fizettük rendesen kamatköveteléseiket. Hálásan kell itt megemlékezni arról a rendkívül értékes támogatásról, melyet adósságaink rendezésénél a m. kir. Belügy- és Pénzügyminisztériumok részéről tapasztaltunk.”* – olvashatjuk a jelentésben. Beszámolt a jelentés a sóstói építkezésekről is. Az eredeti 38 ezer pengős előirányzat helyett 1932-ben ténylegesen 51 631 pengő 03 fillér értékű munkát végeztetett el a város. Építettek ugyanis még egy kabinépületet, pénztárfülkét, pergolakerítést, növelték a zuhanyok számát és az erdei homok helyett tiszai homokot terítették szét. A túlmunkákat a vármegyei inségakcióból, a kabinbérékből, a kisvasutak és Gotteszmann fakereskedő által nyújtott hitelből fedezték.

„A tóparton 13 darab kétkarú lámpát állítottunk fel, a tó részeit gyeptéglákkal borítottuk be s a hullámverés megtörésére a part legnagyobb részén rőzsefonást készítettünk. A tó két részét elválasztó töltés szabadon hagyott nyílására 2 m. széles és 20 m. hosszú fahidat építettünk.”

Külön említi a jelentés az inséges munkákat: *„Az 1932–33. évi inségmunkák keretében 1932. december 31-ig ...ipari munkásokat 918 munkanapon, kézi napszamosokat 2480 munkanapon foglalkoztattunk. Az Igrice sóstói szakaszának áthelyezését, illetve az új meder ásását december 20-án kezdtük meg s december 31-ig 1412 munkanapon 4617 köbméter földet emeltünk ki.”*³⁰

1932 végén és 1933 tavaszán tehát megtörtént az Igrice csatorna új medrének kiásása 1,08 kilométer hosszúságban 17 594 m³ föld megmozgatásával. A régi mederben a fürdő elhasznált vizének levezetésére készített földalatti csatornát az erdő nyugati határvonaláig 185 folyóméter betoncsatornával meghosszabbították, a meder többi részét feltöltötték. Ezután következett a 4 katasztrális hold nagyságú sziget egy részének kitermelése részben vízfelület nyerése, részben a tótól észak felé elterülő rét feltöltése és részben a régi Igrice meder betömése céljából. Az inségmunkával kiemelt szigetről így csak egy 800 négyszögölnyi terület maradt meg. *„...A szigetről 44 600 m³ földet emeltünk ki. Úgy az új Igricze meder, mint a sziget földkiemelését akkordban végeztettük, mely munkánál összesen 35 597 munkanapon foglalkoztattuk inségeseinket. Az Igricze medernél 1 m³ földkiemelés 0,80 P-be, a szigetkiemelésnél 0,96 P-be került. A szigetkiemelésnél a 100 m-nél nagyobb távolságra való szállításhoz iparvágányokat és kézi erővel tolt billenőkocsikat használtunk. A sétányok készítésénél, terepegyengetésnél, átereszek építéséhez, a régi Igricze-meder 185 fm hosszú szakaszának a régi depóniából való betömésénél,*

30. SzSzBMÖL. V.B.72. Polgármesteri jelentés az 1932. évről.

a tópart és sziget gyéptéglázásánál, a nyitott táncterem átépítésénél és egyéb kisebb mellék munkáknál 6743 munkanapon foglalkoztattuk az ínségeseket.

Ezekkel a munkákkal a tó vízfelületét 91 252 m²-re, vagyis 15 hold és 1348 n.ölre növeltük. A tóban tárolt vízmennyiség a régi 16–18 000 m³ helyett 140 000 m³.

A régi 4 hold és 1000 n.ölnyi díszkert területét 17 hold és 1400 n.ölre növeltük, a 'Blaha-domb' környéki szálerdőben az 5 hold 1040 n.öl területen készült sétatanyokat szaporítottuk és 11 hold 880 n.öl területre terjesztettük ki, míg a NYVKV állomásától délre, a nyári táncterem odahelyezése után, 3 hold 890 n.ölnyi területű szálerdőben sétatanyokat készítettünk. A sétatanyok összes hosszúsága kb. 10 km.

A csendőrségi laktanya mögötti területen, a régi Igricze helyén és a régi konyhakert egy részén 1 hold 729 n.ölet erdősitettünk.

A fürdőtelep forgalmának emelése érdekében 2 telektömböt magánnyaralók építésére jelölt ki a város, amelyeken az 1935. évben 3 nyaralót már fel is építettek. Ezekon kívül gondoskodott a város arról is, hogy a fürdőtelep szomszédságában fekvő szállótelepen a nyaralók építkezésénél a fürdő érdekében hozzászólási joga legyen, amit egy általa előterjesztett szabályozási tervnek és építkezési szabályrendeletnek az illetékes tényezők által való elfogadás útján meg is nyert.

„Mindezek, de különösen a célszerű befektetéssel járó ínségmunkák azt eredményezték, hogy a Sóstó-fürdő nemcsak a helyi és környékbeli lakosság szórakozó és üdülőhelye lett, hanem országos viszonylatban is számottevő helyet foglal el.” – írta Nagy Elek.³¹

Az ínségmunkák egyik keserű színfoltja az alábbi levél, mely 1933. május 18-án érkezett a polgármesteri hivatalba. A levélíró anyák arra kérték ebben a város polgármesterét, hogy tiltsa el a sóstói ínségmunkások között a bor fogyasztását, mert *„amikor el jön a hét vége a fizetést le bor kontózták, sok részi nem kap még egy kiló kenyéret valót sem, mind meg iszák mire haza győnek nincsen egy filérje sem egyeseknek... szegény családanyákra Méltóztatassanak tekintettel lenni, valamint úgy hogy ha Méltóztatna sziveskedni úgy intézni hogy iten a városban lenének fizetve valamejlik irodában úgy hogy szombaton minden családanya meg tudna vásárolni egész heti ételmet a gyermekei szájába mert akkor csak úgy tudnánk ezt a sok bajt meg előzni ha nem inák el a keresetet gyermekeik szájából.”* Ne azért dolgozzanak az emberek kint, hogy a sóstói bor elfogyjon, panasztáltak a levélírók.³²

1934. január 5-én keltezte Szohor Pál helyettes polgármester, főjegyző az 1933-ról szóló polgármesteri jelentést. *„...A gazdasági és kereskedelmi viszonyok további romlásának következményeképpen az elmúlt év folyamán részben bírói ítéletekkel, részben képviselőtestületi közgyűlési határozatokkal számos jelentékeny bérmérséklés történt. Bevételeink tetemes csökkenésével szemben kiadásaink továbbra is változatlanok maradtak, mely körülmény sokszor leküzdhetetlen akadályok elé állítja városunk vezetőségét... A strandfürdő forgalmához fűzött várakozásunk azonban az elmúlt évben nem teljesedhetett be, ez az idény az 1932. évhez viszonyítva nagy visszaesését mutatott, aminek okát azonban nem a strandfürdőben, hanem a rendkívüli hűvös és esős nyári időjárásban kell keresnünk...”* A polgármesteri jelentés másik helyén olvashatjuk 1932-ben 32 151 egyén, 1933-ban pedig csak 13 920 egyén vette igénybe a strandfürdőt. Részletesen kitér a jelentés a bérletcsökkentésekre is, melynek az volt a lényege, hogy a gazdasági és kereskedelmi viszonyok további romlása miatt a nagybérletek bérlői kérték a bérleti díjak mérséklését, s ha nem tudtak megállapodni, akkor a bírósághoz fordultak. Esetünkben Papp Lajos bérlő fordult így a bírósághoz,

31. SzSzbMÖL. V. 192. IV. 11. dob. D nyaláb.

32. SzSzbMÖL. V. 192. IV. 11. dob.

de időközben sikerült a várossal megegyeznie, s a képviselőtestület a Korona évi 25.000 pengős bérét 1933-ra 15 000 pengőre, a Sóstó évi 8100 pengős bérét 1932-re 6100, 1933-ra pedig 4000 pengőre mérsékelte. „Az önhibáján kívüli munkanélküliek, elaggott és keresetképtelenek segélyezésére 1933. évben is különös gondot fordított városunk közönsége... A segélyezésnél szem előtt tartottuk – s úgyszólván teljes mértékben megvalósítottuk –, hogy a munkabírókat csak munka ellenében segélyezzük. Munka nélkül csak az elaggottak és keresetképtelenek részesülhettek segélyben. Munkasegélyben 2142 családfenntartó részesült, akik közül 433 iparos, 1709 pedig napszámos volt. Ezek havi 10–12 munkanapon át voltak foglalkoztatva. ...A sóstói strandfürdőn a cukrászdát magábanfogaló szekrényes öltözővel szimmetrikus ruhatáras öltözőt építettünk, a ruhatár férfi és női szakaszra van osztva s az öltözők az egyik oldalon a férfiak, a másik oldalon a nők számára van berendezve. A ruhatárban egyidőben 500 személy ruhái helyezhetők el. A strandfürdő homokpartjának 2 oldali szárnyán a magas partokat az esővíz folytonosan lemosta. Ennek megakadályozására 110 fm. hosszúságban a partot terméskövel burkoltuk. A víztorony alatt lévő régi cukrászdát egy pénztárhelyiséggé, egy posta és két üzlethelyiséggé alakítottuk át...” Külön szól a polgármesteri jelentés az inségmunkákról: „Az 1932–1933. évi inségmunkák keretében a Sóstó fürdőn áthelyeztük az Igrice medernek a fürdőn át folyó szakaszát... Az új Igrice mederben két darab 1.00 m. áteresztőt készítettünk, egyiket a Berenát úton a Nyvkv. Vonatainak megfelelő terhelésére, a másikat a Hím-erdőbe vezető úton közönséges kocsiforgalomra. A megszüntetett Berenát útszakasz helyett a Szeréna lak mögött készítettünk kocsiközlekedésre alkalmas utat, a régi rét területén és a tó partján 2120 fm. salakozott sétányt készítettünk, a szálloda és a csendőrségi épület között és a Blaha domb környékén 4217 fm. homokos sétányt vágtunk ki. A régi Igrice jobb partján a szódagyár közelében állott nyitott tánctermet átépítettük a kisvasúttól délre fekvő park-erdő részbe. A sziget kiemeléssel befejeztük a tó összes földmunkáit, felmértük a tavat, s megállapítottuk, hogy a strandfürdőhöz tartozó tórészlet 47 937 m², vagyis 8 kat. hold 516 négyszögöl, a csónakázó tó pedig 43 315 m², vagyis 7 kat. hold 832 négyszögöl vízfelületű. Az összes vízfelület tehát 91 252 m², vagyis 15 kat. hold 1348 négyszögöl, a tóban tárolt vízmennyiség pedig középvízállásnál kerekén 140.000 m³ ...”³³

Az 1934. május 15-i rendkívüli közgyűlésen a Korona szálló és a sóstói bérletek leszállításának tudomásulvétele mellett, a sóstói víztorony alatti cukorka helyiséget Gráf József utcai árusnak egy idényre 92 pengő, a strandbeli borbélyüzletet (melyben a víztorony alatti borbélyüzlet is benne foglaltatott) szintén a folyó évi idényre Tóth Sándor borbélymesternek 112 pengőért bérbe adta.³⁴

A válság, ha időlegesen meg is akasztotta, de visszavetni már nem tudta a Sóstó forgalmát. Az inségmunkák összesítésekor, 1936-ban erről így írt Nagy Elek: „A fürdőtelep a Magyar Államvasutak Nyíregyháza–Záhonyi vonalán, a Nyíregyháza-vidéki Kisvasutak napi 28 pár villamosjára, topekával³⁵ burkolt törvényhatósági úton s az erdőn keresztül homokos dűlőúton közelíthető meg. A látogatók számának emelkedését illusztrálja a villamosjáratok forgalma. A villamos járatokat 1931-ben a gazdasági válság első évében 118 646 utas vette igénybe. 1932-ben az utasszám 158.386-ra emelkedett, amiben jelentékeny része volt az új strandfürdőnek. Az 1933. esős évben az utasok száma 99 069-re csökkent. 1934-ben, amikor a fürdőtelep

33. SzSzBMÖL. V.B.72. Polgármesteri jelentés az 1933. évről.

34. SzSzBMÖL. V.B.72. Kgy. 296., ill. 297/1934.

35. Bitumennel.

*már teljes szépségében kibontakozott, az utasok száma 104 137-re és 1935-ben a nyomott gazdasági viszonyok között is 187 446-ra emelkedett.*³⁶

Az inségmunkák azonban nem hozhattak megoldást. Ezek nagy többsége ugyanis, amint az a fentiekből kitűnt, elsősorban segédmunkát jelentettek, rövid időkre, alkalmi munkákként. A magasabban képzett szakmunkás réteg, szakmájához illő munkát csak nagyon gyéren kapott. A levéltárban őrzött jelentések szerint az inségmunkára jogosító igazolványok osztásakor rendszeresek voltak a tumultuózus jelenetek, 4–500 ember is elégedetlenkedett, mert a város még az igazolványosoknak sem tudott megfelelő munkát adni.³⁷

A válságból a kiutat majd csak az 1930-as évek végén megindult gazdasági fellendülés során találta meg Nyíregyháza városa.

36. SzSzBMÖL. V.192. IV. 11. dob. D nyaláb.

37. SzSzBMÖL. V.192. IV. 11. D.

A Szemle 2010/4. számának egyik szerzője, Gesztelyi Tamás az alábbiak közlését kérte: „A publikáció elkészítését a TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KONV-2010-007 számú projekt támogatta. A projekt az Új Magyar Fejlesztési Alap és az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési alap és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.”

Továbbá azt, hogy a 4. sz. alatt közölt, Herkulest ábrázoló gemma pontos mérete: 2,4 x 1,6 cm.

múltbanéző

Bakó Endre

Nadányi Zoltán Bessenyei Györgyről

Nadányi Zoltán (1892–1955) az egykor országos nagyságokat felvonultató főúri, majd bihari dzsentri család leszármazottja 1914-ben jogot végzett Nagyváradon, majd – minthogy édesapja 1913-ban a családra adóságokkal agyonterhelt 7–800 holdas birtokot hagyott – felcsapott újságírónak. Az özvegy a vagyon megmaradt részét hadikölcsönbe fektette, így a család a veszített háború miatt nincstelenné vált. Nadányi 1920-ban repatriált a román impérium alá került Nagyváradról, és Budapesten próbálkozott talpra állni, majd Bakonszegen húzta meg magát, a nagyapai kúriában. Rövidesen megnősült, felváltva időzött Bakonszegen és Budapesten, továbbra is valami megélhetés után loholva. A kis Berettyóújfaluhoz közeli bihari faluban gyakran láthatta az 1883-ban Bessenyeinek emelt emlékművet Miklós nagybátyja egykori telkén, közel a Berettyó folyóhoz, ahova napozni és fürdőzni járt. Akkor még az a síremlék rejtette a nagy író hamvait. Az emlékmű mindennapos látványa nyilván elgondolkodtatta nagy elődjének, szegről-végről rokonának, a „Bihari remeté”-nek a sorsáról, a magyar kultúrtörténetben betöltött példaértékű szerepéről és főleg magányosságáról. Ezt szenvedte ő is. Ebből az élményből született az irodalomtörténeti kánon szerint bakonszegi magányának legértékesebb művészi hozadéka, életművének egyik legszebb, minden esetre legtöbbet idézett költeménye, A testőr, amely 1925-ben jelent meg.

A testőr

Itt nyugszik ő, sok bécsi hölgy
Szerelme. Költő, dalia.
Királynénk, szép Terézia
Testőre, Bessenyei György.

Itt nyugszik ő, Bakonszegen.
Nem Bécsben és nem egyebütt.
Lovával együvé feküdt,
Kifent bajusszal, délcegen.

Kalandozott és megpihent.
A lármás, fényes Bécs után
Ölébe vette őt puhán
A csend. A bakonszegi csend.

Én nem a testőrt tisztelem,
Hanem azt, aki hazatért,
Ott hagyva minden csatatért,
És állt a parton dísztelen.

A zöld Berettyót látta itt,
A borzas fákat, bokrokat,
Miután látta már sokat
A szép királynő vállait.

Út csendben a tornác zugán
És nézte a bukó napot,
Aztán a toll után kapott,
Utolsó szalmaszál után.

Bizony, utolsó szalmaszál,
Bizony, fuldoklik, aki él.
De aki több a többinél,
E szalmaszállal partra száll.

A Nyugat kánonja szerint a régi nagy költők nem szobrok, hanem íróársak. Érdekes, hogy Nadányit a nemzeti hagyományok horizontja költőként módjával érdekelte, nincs is több verse, mely költőelődöt idézne, pláne heroizálna. Bessenyei emlékét viszont kultikusan ápolta. Az ő tisztelő verse előtt, a sok alkalmi költemény közül, Szász Károly, Sajó Sándor és Áprily Lajos Bessenyei-költeményét emeli ki az irodalomtörténet.

Kevés lírai portré, szavakból kifaragott szobor él olyan elevenen irodalmi eszméletünkben, mint ez a remekmű. Ha megpróbáljuk a verset elemeire bontani, az esztétikai hatás összetevőit kibogozni, olyan értékekre bukkanunk, mint a közvetlenség, ugyanakkor ennek ellentétéként a különös pátosz, a hősiesség tudatosítása, a szemérmes, rejtett hazafiság, végül a szellemi tevékenység, az alkotás felmagasztalása, mint az autentikus emberi létmód (Heidegger) egyetlen formája. A sokoldalú költőiség megnyilvánul a magasabb rendű eszmeiségben, a versszerkezet logikájában, az epikus és lírai mozzanatok váltakozásában, a stílus gazdagságában. Ezek az esztétikai értékek a műélvezőkkel általában elfeledtetik, hogy a versben idézett élettények itt-ott pontatlanok. Azaz a modern költői alkotás nem sorolható mechanikusan a megismerés kategóriájába, mert lényege szerint nem az igazságkritérium próbája, hanem egy világézés manifesztuma.

A testőrséghez 1765-ben bevonult Bessenyei György már 1773-ban, betegségére hivatkozva kérte elbocsátását, de nem szándékozott hazatérni, hiszen tele volt írói tervekkel és ambíciókkal, s ezeket Bécsben remélte megvalósítani. Csak akkor lépett ki a testőrségtől, amikor másképpen is tudta biztosítani bécsi egzisztenciáját: évi kétezer forint fizetésért a magyar protestánsok ügyvivője lett. Viszont támogatta rajongva szeretett királynője Ratio Educationis-át, ezért a protestánsok visszavonták a megbízatást. A királynő kegyéből ugyanannyi fizetésért udvari könyvtárőri kinevezést kapott, ennek fejében azonban át kellett térnie a katolikus hitre. 1780-ban Mária Terézia meghalt, a takarékos II. József 1782-ben visszavonta a költő-könyvtáros kegydíját. Mivel birtokainak jövedelme nem tette lehetővé a bécsi ház

fenntartását, kénytelen volt búcsút venni a császárvárostól. Ekkor valóban nem tett kísérletet ott tartózkodásának meghosszabbítására, ellenben hazaköltözött Bercelre, majd Feketetőti jóságára, s csak 1787-ben, hazatérésének ötödik esztendejében lakta meg Pusztakovácsi birtokát, ahol egyszerű lakóházat emeltetett magának egy karnyújtásnyira a Berettyótól. Tehát nem Mária Terézia életében mondott búcsút Bécsnek, hanem II. József uralkodása idején, ráadásul nem önszántából, s nem egyenesen Bakonszegre vitt az útja. Ott egy idő múlva, a mostoha körülmények ellenére, folytatta írói-filozófiai munkásságát, még néhány remekművet is alkotott, majd életének utolsó hat-hét évében már semmit sem írt.

A kisebb-nagyobb ténybeli pontatlanságok ellenére a költeményt mégis hitelesnek és méltónak érezzük a bihari remete szelleméhez. A lírai költő nem időzhet el a részleteknél, nem mérlegelhet minden élettényt. A jellem sokoldalú, dialektikus ábrázolására egyedül a regény képes, a lírai műnek a lényegre kell megragadnia, amelynek révén létrehozza a szemléleti totalitást, az esztétikai külön valóságot. Bessenyei életének egyik leglényegesebb fordulópontja hazatelepülése, és második nagy alkotói korszakának kibontakozása. Nadányi versének ez a lényegi esemény az eszmei magja, az önmagában zárt, szilárd középpontja. Bessenyei felerősödő magyarságtudata, hazaszeretete, a pusztai magányt büszkén vállaló „csak-azért-is” elszántsága olyan példaértékű magatartás, amely alkalmas arra, hogy jelképi erőre emelkedjék. 1925-ben, amikor Nadányi a verset írta, még nem ismerhette Bessenyeinek minden Bakonszegen alkotott művét, a Tarimenes utazása c. regénye sem volt olvasható. De ismerhette Csokonainak Márton Józsefhez adresszált levelét:

"Teszek úgy, mint Bessenyei György, ama mind rendre, mind érdemre első magyar literátorunk, akiről a dolog esmérői nem tudják meghatározni, akkor volt-e nagyobb, mikor Bécsben a becsületnek, a hazafiúságnak közpiacán tündökölt, vagy most, midőn Bakonszegen a mi horizonunk elsetétedését úgy nézi, mint a földünk golyóbissa alá fordult, de azért teremteni meg nem szünő nap."

Csokonai zseniális megérzéssel elsőnek hasonlította össze, illetve állította szembe Bessenyeinek két alkotó korszakát, a bécsit és a bakonszegit. Érdekes továbbá, hogy mind a Csokonai-, mind a Nadányi-vízióban feltűnik, ha más funkcióban is a Nap, mint saját tárgyi valóságánál lényegesebb költői kép.

A testőr maradéktalanul megvalósítja a portré-vers esztétikai alapelveit. Az ábrázolt alak megelevenedik: sok bécsi hölgy szerelme volt, (Sajó Sándor 1921-ben írt egy verset Bessenyei szerelmei címen) költő és dalia, sokat kalandozott, testőr, ráadásul a szép Terézia királynő – akinek eleget látta a vállait – testőre. Bizonyos külső tulajdonságok – kifent bajusz, délceg termet – még közelebb viszik alakjához a befogadó képzetét. Hogy „lovával együvé feküdt”, ez egészen különös színben tünteti fel a vers hőstét. De ez csak helyi szózhagyomány, mely szerint a már korábban elpusztult kedvenc fehér lova mellé kívánt temetkezni egy almafa alá. A hun temetkezési szokást idéző mende-monda megragadta a költő fantáziáját is, amivel azt sugallja, hogy élhetett Bécsben bármeddig, élvezhette a birodalom első emberének (aki történetesen egy asszony) kegyeit, szívében, génjeiben azonban magmaradt magyarnak. Ezzel a keleti, szinte barbár temetkezési szokással lényegileg tagadta meg a bécsi évek civilizált miliójét, szellemi hatását, a rokokó stílus életmód alakító hatását. A költőileg mozgósított tulajdonságok mind megannyi lehetőségei az ábrázolás intenzív elmélyítésének. A költemény tengelyében Bessenyei jellemének fő értékeként a hazaszeretetet és az alkotói hivatást áll. Ez annál művészebb, mert kezdetben hazaszeretetet és írói hivatástudat Bessenyei személyes

életében egymással ütköző pátoszok voltak. Benne ugyanis hatalmas tudásvágy, megismerési szenvedély lobogott, amihez részben kulturált környezetre, részint alkotói magányra volt szüksége. De ahogy Dénes Tibor írta: „... más a világváros magánya, könyvek között és abban a tudatban, hogy körülöttünk a nagy élet folyik, emberek vannak, színház, művészet, művelődés, van, akivel jó szót szólhatunk, és más: a remeteség Biharban. Rossz szagú szolgák, állatok között.” Mégis vállalta a bihari remeteséget.

A költő kiváló lélektani beleélő képességről, empátiáról tesz bizonyosságot, érzékeltetvén, hogy a fényből az árnyékba esett hősét megviselte a környezetváltozás, ernyedten figyel a bukó napot, amely egyben sorsának szimbóluma. A belső küzdelem nincs részletezve előttünk, csak az önmagával folytatott harc eredménye, így egy kissé váratlan, de annál hatásosabb a fordulat: a toll után kapott, utolsó szalmaszál után. Nadányi ezzel befejezte, megteremtette a versjellem egységét, feloldotta belső ellentmondását, létrehozta az eszményi alakot, amely annak ellenére fenséges, hogy sorsa nem fulladt tragédiába, noha a tragédia szküllái és karibdiszei már-már bekerítették. Bessenyei hősként áll előttünk, mert legyőzte a belső és külső akadályokat egyaránt. Itt akár be is fejeződhetne a költemény, de érezzük, az epikum és líra belső arányai az előbbi felé billennének. Nadányi tehát létfilozófiai dimenziót nyit, nem egyes szám első személyben ugyan, de nyilvánvalóvá teszi a személyes érdekeltiséget, hasonlóságot. Helyesen látta Lator László: "Mondanom sem kell, hogy A testőr Bessenyei-képe önarckép is (...) Nyilvánvalóan nem egyszerűen az egzisztenciális szorongás, hanem a szorongató társadalmi helyzet keltette rossz közérzet formálta meg benne (a) Bessenyei sorsát olyan személyes keserőséggel megfogalmazott mondatot: »Bizony, fuldoklik, aki él.«"

A költeményt Szabó Magda is elemezte. Az óda két titkát hangsúlyozta. Az első formai, a vers felépítésének módszere: a szöveg úgy hat, mint egy emlékbeszéd a sírnál. A másik titok a záró strofa, melyben Nadányi önmagát erősíti a teremtő munka hitével.

Bessenyei sírja

Amint fentebb jeleztük, Nadányi bakonszegi évei alatt sokszor látta az 1883-ban újra temetett Bessenyei sírját és a sírra emelt emlékművet. Sajnálattal kellett tapasztalnia, hogy az emlékhely el van hanyagolva. 1927-ben Berettyóújfaluban Csonka-Bihar Vármegye főlevéltárosa lett, egyben a januárban indult Bihar c. hetilap főmunkatársa mintegy két esztendeig. A harmadik számban dr. Eröss István főszolgabíró bejelentette, hogy rendbe hozatja a pusztakovácsi, azaz a bakonszegi sírt. Ugyanebben a számban Nadányi is Bessenyeiről írt. Eröss István rövidesen arról adott hírt, hogy egy bizottságot hozott létre Bessenyei sírjának gondozására. Nadányi márciusban visszatért a témára:

„Ezen a helyen Bessenyei sírjáról írtunk a múltkor, négy-öt héttel ezelőtt. Igazán nem az volt a célunk – nem is lehetett az –, hogy országos mozgalmat indítsunk vele, csak éppen lefestettük a sírt az író toll szabadabb színeivel, abból az alkalmából, hogy közigazgatási úton akarják az elhanyagolt sírt rendbe hozni. (...) örömmel látjuk most, hogy az igénytelen kis cikk nagy elhatározások megindítója lett: piano szólamát előbb Móricz Pál mesterhegedűje vette át és zengette tovább egy nagy napilap pódiumán, most pedig a Magyarság vasárnapi vezércikkében Milotay István harsonája fújja a kreszcsendót. Jólesik látni, hogy a Bessenyei név

varázsereje ma is milyen nagy: elég elsóhajtani ezt a nevet, máris felfelé küszik a hanglétrán. Országos mozgalom fog indulni a mi halk sóhajtásunk nyomán... (...) Annak idején Bakonszeg község intelligenciája adta össze annak az összegnek a túlnyomó részét, ami Bessenyei sírjához és a sír fenntartásához kellett. Erre is emlékeztessünk most, erre is emlékeztetessük azokat, akik Csonka-Bihar vármegye megmozdulása nyomán érdeklődéssel fordulnak a bakonszegi sír felé.”

Valóban, Móricz Pál is hallatta szavát, méghozzá Nadányira hivatkozva. A költő ugyanis azt szerényen elhallgatta, hogy nemcsak a helyi lapba, de a Magyarországon is megjelentettet egy SOS-cikket, jelezvén, hogy a testőr Bessenyei gondozatlan szent sírját, felejtett hamvait a szeszélyes sodrú Berettyó folyó partján közeli végvégpusztulás fenyegeti. Móricz veti fel elsőnek a nyíregyházi Bessenyei Kör felelősségét, amit aztán Milotay cikke is továbbbrezget. „Hogy a hivatalos magyar tudomány és irodalom nem törődik vele, hogy a hivatalos kultúrfőlény, amely tankönyvekben magasztalja dicsőségét, nem nyújtja felé óvó kezét, hogy a nevével nevezett irodalmi kör elfelejti, hogy se szülő, se elföldelő vármegyéje a nemzeti egység mai gondjai között nem ér rá utána sóhajtani, mindez oly megszokott és olyan természetes.”

1927 tavaszán Berettyóújfaluban Beethoven hangversenyt rendeztek a Bessenyei sír rendbehozatala érdekében. Nadányi ennek kapcsán így áldozott a „Bihari remete” emlékének:

„Beethoven és Bessenyei. Ez a két név került ma egymás mellé a Beethoven-koncert alkalmából, amit a Bessenyei-alap javára rendeznek. Első látszatra nagyon is idegen egymástól ez a két név, a diadalmas német zeneóriásé, meg az elfelejtett magyar íróé. Nincsen olyan tájéka a világnak, ahol diadalt ne ülné Beethoven zsenije. Nemcsak mostanában, a centenáriuma alkalmából, hanem mindig, minden nap minden órájában. És ez a triumf hangos: falatrázóan és mennyezetet csapkodóan hangos, mert ez a művész a zengő hangok művész volt. Az ő diadala nem néma diadal, mint a költőé, a szobrászé, a festőé, akiknek alkotása csendet teremt a csendben: az ő diadala és minden zeneköltőé megsemmisíti a csendet. Az ő diadala éppen abban nyilvánul, hogy a megzendített hangjai szebbek, mint a csend.

Zengő, bűgő, égis harsogó név a Beethoven neve.

Csendes név, a csennel örökre eljegyzett név a Bessenyeié.

Amaz telizengi a világot, emezt nem is ismeri a világ.

Amaz öles plakátokon tündöklék most Budapesttől Mexikóig, emez sehol sincs a világon. Sehol, de sehol, csak a csendes bakonszgi sírkövön.

Mégse olyan nagy az ellentét a két név között. Bessenyei neve Beethoven nagy sikerével, nagy nevével szemben nem a sikertelenséget nem a névtelenséget jelenti. Ha nem is emlegetik Bessenyei nevét sehol a világon – nálunk se sokat –, de emlegetik az egész világon a diadalmas új magyar irodalmat, amelyben Bessenyei szelleme, Bessenyei szívverése, Bessenyei fantáziája, teremtő ereje, magyar virtusa árad széjjel. Az irodalomtörténet az ő fellépésétől számítja a magyar irodalom új korszakát. Az új magyar irodalom az ő alkotása, ennek a szerzője ő. Minden diadalmas magyar írónak a neve: az ő álneve. Kap ő tapsot mindennap eleget, az egész világon – csak nem ejtik ki az igazi nevét.

Mégis rákerült Bessenyei neve a plakátra, egyelőre még csak mellékesen. Beethoven nevének az árnyékában: de kezdetnek ez is jó, ez is örvendetes. Reméljük, hogy ezután sűrűbben találkozunk ezzel a névvel, amit eddig nem nagyon koptattak sehol Magyarországon. Pedig a koptatás csak ragyogóbbá tenné, mint

az aranyat. Mikor e sorokat írjuk, a Beethoven koncertre már minden jegy elkelt. Arra a koncertre, amelynek jövedelméből a Bessenyei-sírt fogják megszépíteni. Jólesik hinnünk, hogy nemcsak Beethoven vonzza ilyen élénken a közönséget erre a koncertre, hanem egy kicsit, nagyon kicsit – Bessenyei is. Ha nem is emlegetik Bessenyei nevét sehol a világon – nálunk sem sokat –, de emlegetik az egész világon a diadalmas új magyar irodalmat, amelyben Bessenyei szelleme, Bessenyei szívverése, Bessenyei fantáziája, teremtő ereje, magyar virtusa árad széjjel. Az irodalomtörténet az ő fellépésétől számítja a magyar irodalom új korszakát. Az új magyar irodalom az ő alkotása, ennek a szerzője ő. Minden diadalmas magyar írónak a neve: az ő álneve.”

A felemelt szó ezúttal nem halt el a közöny falában. Még az „Irodalomtörténet” c. szakfolyóirat is hírt adott az ügyről. „Sídját ez évtől kezdve már gondozzák, mert megalakult az országos Kanizsai Dorottya Bizottság – védője Horthy Miklós kormányzó neje, elnöke gróf Bethlen Istvánné –, s az új egyesület magára vállalta a régi magyar történeti sírok gondozásának kegyeletes munkáját.” Egy idő múlva felvetődött az ötlet, hogy a sírt áthelyezik a Magyar Cserkészszövetség Biharvármegyei Intézőbizottságának négyezer öles pusztakovácsi parkjába. A területet a cserkészek Liptay Jenő nyíregyházi földbirtokostól kapták, azzal a kikötéssel, hogy oda viszik a költő hamvait, és gondozzák az író sírját. A terv azonban szerencsére dugába dőlt. Rövidesen ismét a sír elhanyagolásáról adtak hírt a lapok. A közleményt a fővárosi lapok is átvették, az egyik Szohor Pálra hivatkozva egyenesen azt állította, hogy trágyadomb van Bessenyei sírja helyén. Ezt a Bihari Gazda c. megyei lap cáfolta. A cikk szerzője szerint 1929-ben a sírt dr. Fráter László alispán indítványára a Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet rendbe hozatta, bekerítettte. De a szabolcsiak most már rajta tartották szemüket megyéjük egyik legnagyobb szülöttének emlékművén.

A Bessenyei-sír exhumálása

1940. május 2-án a nyíregyházi Bessenyei Kör kezdeményezésére, a család és a Műemlékek Országos Bizottsága hozzájárulásával exhumálták Bessenyei sírját. Ebből az alkalomból Bihar vármegyét a Barcsay Károly dr. megyei főügyész, Fényes György dr. kórházi orvos, Nadányi Zoltán vármegyei főlevéltáros, vitéz Törő István dr. egyetemi tanársegéd összetételű szakértői bizottság képviselte. Szabolcs vármegye hét tagú küldöttségében a következők foglaltak helyet: Vác Elemér dr., Aradváry Béla dr., Belohorszky Ferenc dr., Sziklay László dr., dr. Mérey Ferencné, Aradváry Endre dr., Izay Béla dr. Az író szülőfalujának képviseletében jelen volt Tury Sándor református lelkész. A hangulatos, helyenként lírai hangvétellű tudósítás szerint a szakértői bizottság minden kétséget kizárólag megállapította, hogy az 1883-ban emelt sírban, az emlékkő alatt Bessenyei csontváza porladt. Legelsőnek két metszőfoga került napvilágra, a koponyának már csak töredéke volt észlelhető, a prémsüvegének egy darabja viszont jól felismerhető állapotban maradt meg. „A Bessenyei Kör küldöttsége kettős fémládikát hozott magával. Abba rakják bele féltő gonddal a már erősen mállásnak indult csontokat, a süvegdarabot, az egy-két csipetnyi haját, s a teljesen elenyészett deszkakoporsó rozsdás szegeit. A páncélkardnak azonban semmi nyoma. Nadányi Miklós helyi földbirtokos, akinek családja egyébként rokonságban is van a költő családjával, úgy tudja, hogy azt

még 1883-ban kivették a koporsóból, s a család tagjai közül valaki magával vitte. Az is lehet azonban, hogy már valamelyik múzeumban van.”

Bessenyei exhumált hamvait 1940. május 4-én helyezték el Nyíregyháza város köztemetőjében. „A közvélemény hazavárta Bessenyei György hamvait. Én a jövő nyírségi kultúra büszke útját kívántam szolgálni akkor – amikor – mint a Szabolcs vármegyei Bessenyei György Kör ez időszaki elnöke mozgalmat indítottam a hamvak hazahozatalára. Néhány közigazgatási nehézséggel kellett megküzdünk – mondotta Szohor Pál többek között. Dr. Juhász Margit abban a reményben számolt be az ásatás körülményeiről, hogy az író műveiben tovább él: „Mégis, mi nem a holt Bessenyeit hoztuk haza. Az élő testőr, az élő magyar szól hozzánk a sírja éjszakájából...”

Nadányi Gertrúd 1955-ben, édesapjára hivatkozva, egy anekdotát elevenített fel, mint egy mélységesen titkolt ügyet. „Az egyik ravasz Nadányi rokon, aki az exhumálásra vállalkozott, sajnálta faluját ilyen nevezetességtől megfosztani, úgy hogy Nyíregyháza máig is egy kondás csontjával büszkélkedik Bessenyeie gyanánt.” Az anekdotának némi valóságalapja az, hogy Bessenyei kertjében temettek el egy Váradi nevű tisztartót is, és 1930-ban kétségek merültek fel, hogy 1883-ban, több száz négyzetméter terület felásása után, valóban a jeltelen sírba fektetett író hamvait találták-e meg a kiszáradt almafa korhadt tövében? Felmerült az a verzió is, hogy Bessenyei hamvait nem is 1883-ban, hanem 1877-ben exhumálták, s az ekkor emelt oromra helyezték az emlékövet. A tévedés lehetőségét Katona Béla cáfolta, emlékeztetve, hogy 1940-ben exhumálási jegyzőkönyv is készült, amelyet azonban nem használt, mert valószínűleg nem látott. Nadányi Gertrúd válaszában hangzott, hogy anekdotát közölt és nem igazolt tény.

Dalmay Árpád

Egy elveszettnek hitt Kazinczy-levél

„A magyar felvilágosodás legnagyobb alakjának hagyatékában különös helyet foglalnak el a levelek. Ezek teljes egészükben tükrözik Kazinczyt, az embert, aki – mint Sinkó Ervin találóan megjegyzi – 'nagyobb a művénél'. A magyar irodalom e hatalmas műveltségű alakja hosszú életútjának majd minden mozzanatát, gondolatát levelekben rögzítette és őrizte meg az utókor számára. Felkereste soraival rokonait és szeretteit, barátait és hivatalos személyeket, művészeket és tudósokat. Episztolái bemutatják a hivatalnokot, a jakobinus forradalmárt, a börtönrabot, a nyelvújítót, a magyar irodalom egyik vezéralakját. Kazinczy fegyvere: a toll, és ezzel hadakozik a felvilágosodás ügyéért terjedelmes levelezésében is. Ezek az írások bepillantást nyújtanak az időszak történetébe, bevezetik az olvasót a kor problémáiba, a társadalmi mozgás, az irodalom, a művészet, a politikai élet sok-sok kérdésébe.” E sorokkal kezdődik *Várad Sternberg János (1924–1992)* egykori kárpátaljai neves történész *Ismeretlen Kazinczy-levelek és -jegyzetek* című tanulmánya, amely a szerző *Századok öröksége* című, az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokkal foglalkozó, 1981-ben a budapesti Gondolat Kiadó és az ungvári (akkor még hivatalosan uzsgorodi) Kárpáti Kiadó közös gondozásában megjelent könyvében látott napvilágot (224–239. old.).

A fent említett Sinkó Ervin állapította meg, hogy Kazinczy Ferenc hosszú évekig tartó levelezése folyóiratot, irodalmi életet pótol. A korabeli Közép-Európa talán legnagyobb levelezője volt.

Kazinczyt a köztudat általában csak a felvilágosodás kora irodalmának vezéralakjaként, nyelvújítóként tartja számon. Kevésbé ismert ötödfél évi tanfelügyelői tevékenysége. E rövid dolgozat az „iskola kormányzó” Kazinczyt igyekszik bemutatni, valamint Kazinczy egyik elveszettnek hitt levelét, amely az ungvári zsidó iskola megnyitását sürgeti.

Kazinczy II. József reformtörekvéseinek híve volt, ám a nemesi megye önkormányzatának császári eltörlése mélyen érintette. Ezért is kérte át magát az iskolaügy területére. 1786. november 4-én nevezték ki és egy hét múlva, 11-én iktatták be gróf Török Lajos tankerületi főigazgató mellé tíz északkeleti vármegye iskoláinak felügyelőjévé. „... Török alatt szolgálni, elvonatni a kedvetlenségtől, tudományi ágra, minden vallású polgárok nevelésére hathatni jóltevőleg, s olyan kiterjedésű megyében, mint ez (mely Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Gömör, Torna, Abaúj, Borsod, Hevesből a a jász és kiskun kerületből állott), nekem oly szerencse volt, melynél én kedvezőbbet soha nem óhajtottam” – idézi Toldy Ferenc *Kazinczy Ferenc és kora* című könyvében Kazinczy sorait. „S én nem bérért, nem kevés kinézésekért,

hanem az ügyért vágytam ide” – írja Kazinczy a *Pályám emlékezetében*. Ugyanitt jegyzi meg: „... szép és dicsó dolog ... kilesni a rejtegekben lévő talentumot, és azt művelésbe hozni, hogy idővel nagyfényű tagja legyen a társaságnak.”

Mindössze 27 éves volt tehát Kazinczy, amikor fontos tisztségbe került, amelyet 1791. április 1-jéig töltött be. E rövid idő alatt Kazinczy a megújuló magyar iskolázás apostola volt. Sokat utazott Felső- és Kelet-Magyarországon, iskolákat hozott létre és ellenőrzött, 79 iskolát vett át, s működése során számukat már 124-gyel növelte, ebből több volt a közös iskola, melyben a különböző felekezetekhez tartozó tanulók államilag megtervezett közös nevelésben részesültek.

Tevékenysége során Kazinczy többször megfordult Ungváron is, ahol nemcsak a magyar, hanem a zsidó és ruszin gyerekek oktatásának kérdéseivel is foglalkozott. Erről szólnak Kazinczy 1788. május 8-án Bacsinszky András püspökhöz, valamint 1790. november 7-én Ung vármegye vezetőihez intézett levelei. Az előbbi, sokáig elveszettnek hitt levélre Váradi-Sternberg János bukkant rá a beregszászi megyei levéltárban.

1790-ben meghalt II. József, a felvilágosult uralkodó, s a reakció támadásba lendült. A rendi maradiság ellen, a magyar felvilágosodásért küzdő Kazinczy a reformtörekvések ellenzőinek útjában volt, s a Helytartótanács leváltotta. Tanfelügyelői tevékenységének alig négy és fél éve alatt azonban szép eredményeket ért el. Váradi-Sternberg János említett könyvében idézi Kazinczy e sorait: „Gyönyörködve nézek vissza szolgálatom szakaszára; akkor is terjesztettem a szent tüzet. Összesen 124 iskolát, és ezek között 19 közöset, két félig közöset, 61 pápistát, 5 orosz, 25 lutheránust, 5 kálvinistát és 7 zsidót létesítettem.” (Az „orosz” iskola természetesen ruszint jelent – D. Á.)

A korszerű zsidó iskolák létrehozása Magyarországon a XVIII. század 80-as éveiben kezdődött. Ebben nagy szerepet játszott a zsidóság polgárosításáról és iskolaigényeinek kielégítéséről hozott 1783. március 31-i rendelet. Az első új típusú zsidó iskolát 1782 nyarán Pozsonyban, a másodikat 1783-ban Óbudán nyitották meg. Ám a zsidó hitközségek bigott és maradi szellemű vezetői nem voltak érdekeltek világi jellegű iskolák szervezésében. Különösen jellemző volt ez a Kazinczy Ferenc felügyelősége alá tartozó tankerületben. Míg 1790-ig az ország 20 városában szerveződött zsidó iskola, az ungvári megnyitása egyre váratott magára. Ezt sürgetendő intézte Kazinczy a vármegyéhez 1790. november 7-én kelt levelét.

Váradi-Sternberg János említett tanulmányában foglalkozik e levéllel, amelyet elveszettnek hitt. Horovitz Mórnak az Izraelita Tanügyi Értesítő 1913. évi 2. számában közölt „Kazinczy egy kiadatlan levele az ungvári zsidó iskola ügyében” című cikke alapján idéz e levélből. Horovitz – mint cikke lábjegyzetében írja – nem tudott hozzájutni a levélhez, ezért szövege (és Váradi-Sternberg János könyvében az idézet) több helyen is pontatlan. A levél néhány évvel ezelőtt előkerült néhai Karádi László volt beregszászi középiskola magyartanár hagyatékából. A pontos szöveg így hangzik:

A' Fő Méltóságú, Nagyságos, Fő Tisztelendő Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Uraknak, Tekintetes Ungvár-Vármegye Karjainak 's Rendeinek, nagy tiszteletű 's bizodalalmú Uraimnak az Uraknak '

Ungvártt

Hivatalbeli kötelességből.

Nagy Méltóságú Nagyságos-Fő Tisztelendő, Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Urak, kegyelmes, nagy tiszteletű 's bizodalmú Uraim!

Hivatalbeli értekezésem után tudósítom, hogy az Ungvári Zsidó Normalis Oskola, minekutánna az annak fen-tartására magát le-kötelezett felekezet azon vélekedésre jutván, hogy ezek az oskolák meg fognának szűnni, tanításra alkalmas embert nem szerzett: ámbátor az erre felségesen ki-rendeltt idő már bé-állott is, meg nem nyitattott.

Mire nézve a' Felséges Helytartó Királyi Magyar Tanátsnak Septembernek 24dikén 23155. és Aprilisnek 20dikán 13027 szeglet szám alatt költt Parantsolatinak útmutatója szerint alázatosan kérem Nagyságtokat Kegyelmeteket, hogy az említett felekezetet az eránt hogy a' Normális Oskolák Alkotványja nem meg-szűnt, hanem tsak a' Magyar Anyai Nyelv bé-hozása által örvendetesen meg-változtatott, meg-világosítani, 's egyszersmind pedig olly hathatós rendeléseket tenni méltóztassanak, hogy az ezen oskola fen-tartását magára vállaltt Zsidóság gyermekeiknek tanítások végett valamelly alkalmas személyt állítson, azt a' kiszabott bér szerint fizesse, és az oskolái szobákat, 's Tanító lakását, ha talám ezek valamelly más tzélra fordítattak vólna, ismét ki-bérlelje.

Nem ellenzvéen egyéb eránt, hogy a' Magyar Nyelv mellett, ezen Tanító által a' Német is, melly néktek úgy szólván Anya Nyelvek, tanítasson. A' ki egyéb eránt Nagyságtoknak Kegyelmeteknek kegyességekbe, betses jó-akarajtokba ajánlva, hazaíui alázatos tisztelettel maradok. Regmetzen, Abaujban. November 7dikén, 1790.

Nagyságtoknak Kegyelmeteknek

alázatos szolgájak

Kazinczy Ferentz

A levélen található feljegyzés szerint felolvastatott „Sz.(ent) András Havá(nak) 17dik N(apján) 1790. Ungváron folyv.(ást) tart(ott) Közön(séges) Gyüll(ésben).” Váradi-Sternberg János megtalálta a levélre vonatkozó bejegyzést a vármegyei jegyzőkönyvben. Így hangzik: „Szent András hava 17-dik napján folyvást tartott közönséges Gyűlésbe... olvastatott az ezen kassai kerületbéli Oskolák Alkormányzójának N(agyságo)s Kazinczy Ferenc ezen folyó Hónap 7-dik napján írott levele, melyben az Unghvári Zsidó Normális Oskola felállítása iránt ezen Felekezetet az F(elséges) Királyi Helytartó Tanács Leveleihez képest megvilágosítani, és e részbe hathatós rendelkezéseket tetetni kér. Melly is járás-béli Szolga Bíró Nzetes (nemzetes) és Vzló (vitézlő) Bánóczy Józsefnek a kívánt végre ki fog adódni.” (Századok öröksége, 228. old.)

A Kazinczy által szorgalmazott ungvári zsidó iskola csak 1792-ben nyílt meg és rövid megszakítással 1846-ig állt fenn.

A dolgozatom tárgyát képező teljesen ép levelet a Kazinczy család címerét (cimersakját) – koronából jobbra felágaskodó, három nyílvevőt tartó kétfarkú oroszlánt – ábrázoló pecsét zárja le.

Hogyan kerülhetett a Kazinczy-levél Karádi László birtokába? Erről ma már csak találgatásokba bocsátkozhatunk. A levél hátlapján az Ung megyei levéltár hivatkozási adatai olvashatók: „Fasciculo 6to, Actor No 117. 1790.” (6. kötet, 117. sz. 1790.). Feltételezhető, hogy Ungvár cseh megszállása után a levél a helyi Drugeth

Gimnázium archívumába került, onnan pedig – az ungvári magyar gimnázium megszűnte után – a beregszászi gimnáziumba. 1944 novemberében, a szovjet csapatok bevonulása után a beregszászi gimnázium értékes könyvtára, levéltára, szertára, numizmatikai gyűjteménye a megszállók garázdálkodása következtében elpusztult. Talán a kidobált könyvek és iratok közül mentette meg Karádi László, az akkor még fiatal gimnáziumi tanár Kazinczy Ferenc levelét, kiérdemelve ezzel az utókor és a magyar tudományos élet, elsősorban az irodalomtörténet és a pedagógiatörténet háliját és megbecsülését.

„Kazinczy a zsidó, valamint ukrán (értsd: ruszin – *D. Á.*) tanulók iránti gondoskodása a magyar felvilágosodás nagy alakjának a más népek fiai iránti figyelmét és rokonszenvét példázza, Kazinczy szellemének és működésének mély demokratizmusát tükrözi” – állapítja meg idézett tanulmányában Váradi-Sternberg János, aki elévülhetetlen érdemeket szerzett Kárpátalja múltjának kutatásában. Legyen e rövid dolgozat tisztelgés a professzor úr felejthetetlen emléke előtt is.

A Kazinczy-család pecsétje

Orémus Kálmán

Munkács visszacsatolása

Egy hiteles résztvevő visszaemlékezése a hét évtizeddel ezelőtti eseményről

1938 novemberében csatolták vissza Magyarországhoz Munkácsot és Ungvárt. Az alábbiakban a talán leghitelesebb szemtanú, *Tonhaizer Ferenc* egykori munkácsi alpolgármester és visszacsatolási kormánybiztos máig kéziratban lévő visszaemlékezéseiből idézünk.

Idegeink már szétpattanóban voltak, amikor 1938. november 2-án végre eljött a bécsi döntés napja és *Imrédy* miniszterelnök könnyes megindultságtól el-elcsukló hangon este pont 9 órakor bejelentett, hogy Munkács is visszatér. Ez az este minden percével és minden érzésével, mint életünk legnagyobb élménye sárga fog lobogni lelkünkben. Az örömtől kiugrani készülő szívünkkel nemigen mehettünk az utcára, ahol még cseh csendőrök cirkáltak, és meg is találtattak, akik vállalták a kockázatot, mert késő este énekszóval felzörgettek otthonunkban.

Másnap reggel elmentem a rendőrségre. Ölelő karok és öröm sugallta csókok kísérték utamat. A katolikus templom és a városháza közötti útvonalon magyarok ezrei tolongtak. A rendőrök és a csendőrök lépten-nyomon elkobozták a piros-fehér-zöld kokárdákat. Sokan nemzeti dalokat énekeltek, mások beharsogták szemtől szembe a csehek arcába: „Magyarok vagyunk, ez a föld magyar föld, s a mi zászlónk piros-fehér-zöld!”

A rendőrségen bejelentettem, hogy kinyitom a lepecsételt pártirodákat és délutánra a városháza nagytermébe összehívom a Magyar Nemzeti Tanácsot. Bejelentésemet tudomásul vették, de arra kértek, teremtsék rendet az utcán, mert a tömeg a rendőrségre már nem hallgat. Közölték velem, hogy ők már a katonaság segítségét kérték.

Közbélépésemet két feltételhez kötöttem. Az egyik az volt, hogy minden magyar zavartalanul viselhesse a magyar jelvényeket, a másik pedig az, hogy magyar nemzetőrséget állíthassunk. Feltételeim teljesítése után lementem az utcára, s odaálltam az időközben odaérkezett, tankkal és szuronyos fegyverekkel ellátott katonaság élére, majd folytonos kiáltószóim közepette lassan menetelve kiürítettük az utcát. Így akadályoztam meg az aznapi vérengzéseket.

Ennek megtörténte után a Magyar Nemzeti Tanács összehívása felől intézkedtem. Közben *R. Vozáry Aladárné* két ügyvéd kíséretében Ungvárra ment, ahonnan hazahozták a börtönben sínylődő férjét.

Délután a városháza nagytermében egybegyűlt a Magyar Nemzeti tanács. Nyitott ajtók mellett kellett tárgyalnunk, mert a folyosón a kivezényelt rendőrség kapott helyet.

Lélekemelő pillanat volt, amikor az értekezletet rendőrszuronyok árnyékában az Egek urához fohászkodó imánkkal, a Himnusszal kezdtük. Örömtől csillogó szemekkel néztük, amikor a hűs esztendőn keresztül annyira üldözött „Isten, áldd meg a magyart!” éneklése közben a cseh rendőrök szép csendben és mélabúsan tisztelegtek.

A Magyar Nemzeti tanács elnöke *R. Vozáry Aladár* lett, s én lettem a helyettese. *Dr. Simon Menyhértet* a sajtószolgálattal bíztuk meg. A város és a magyarság összes időszerű problémáit felölelő értekezlet a Szózat fenséges hangjaival ért véget. Itt említem meg, hogy a Magyar Nemzeti Tanács elnökségi tagjaiból a mindenható jó Isten kegyelméből már csak én vagyok az élők sorában.

November 4-én délelőtt 9 órakor a városháza tornyára ünnepélyes keretek között kitűztük a magyar zászlót. A Katolikus Körben megtartottuk a 300 tagból álló magyar nemzetőrség alakuló gyűlését, és felhívással fordultunk a magyarsághoz, hogy a közrend, az élet- és vagyonbiztonság érdekében fegyelmetten viselkedjék. Tudtára adtuk a polgárságnak, hogy november 10-ig, vagyis a magyar honvédek bevonulásáig megalakított nemzetőrségünk a katonasággal és a rendőrséggel látja le a közbiztonsági szolgálatot...

Ilyen mozgalmas napok után végre ránk virradt a várva várt november 10-edike. Reggel még egy utolsó felhívással fordultunk a polgársághoz, mellyel a délutáni bevonulás ünnepségének műsorát közöltük. Délre már az egész város zászlódíszet öltött. A városháza előtt felállítottunk egy nagy tribünt. Ennek felállítása közben a Fő utca és a Munkácsy Mihály utca sarka felől egy fegyverlövés hallatszott. A már említett városparancsnok torka szakadtából kiáltotta: „Most rommá lövetem a várost!” Magammal hívtam, s a fegyverlövés hangjának irányába mentünk, de nem találkoztunk senkivel. Még ma is rejtély, ki volt az, aki a cseheket az utolsó órákban így megijesztette.

Délután a cseh rendőrök a Fő utca és a Kossuth utca sarkán sorakoztak, parancsnokuk pedig a városháza előtt tartózkodott. Pont két órakor észrevettük a Zrínyi utca felől érkező magyar királyi államrendőrséget. Erre a cseh rendőrtiszt egy néma kézzorítással búcsúzott. Mire megfordultunk, már ott állt a magyar királyi rendőrkapitány, aki rövid üdvözléseink után szakaszával átvette a közbiztonsági szolgálatot.

Csakhamar megérkeztek a magyar királyi honvédek is, élükön *Nemes* ezredessel.

Munkácsi képeslap a cseh időkből

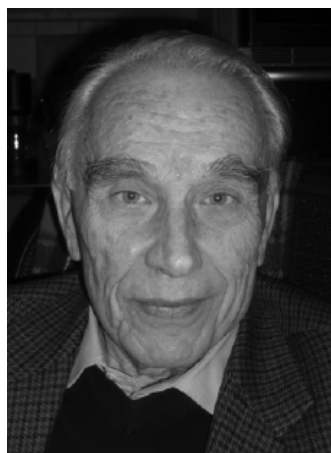
interjú

Marik Sándor

Egy élet két hazában, sok országban

Beszélgetés a Nyíregyházáról indult Várallyay Gyulával,
a Világbank tanácsadójával

Várallyay Gyula egy jó nevű nyíregyházi család leszármazottja – több szép épület idézi ma is az építési vállalkozó rokonság munkáját. Alighanem egyenes út vezetett volna a folytatáshoz – azonban közbeszólt a történelem. Húszéves mérnökhallgató volt Budapesten, amikor 1956 októberében kitört a forradalom. Nemzetőrnek állt a műegyetem és kollégiuma Forradalmi Diákbizottságában, és mint jó szervező, komolyan vette megbízását – később ez hordozta magában a veszélyt. November 15-én néhány diáktársával a várható megtorlás elől külföldre menekült. Januárban befogadta az Amerikai Egyesült Államok, és nagyvonalú támogatása eredményeképpen szeptembertől már a Harvard Egyetem, később a Massachusetts Institute of Technology (a bostoni műegyetem) diákja lehetett – mindkét intézmény a TOP 5 tagja az egyetemek nemzetközi rangsorában. 1964-től nyolc éven át mérnökként dolgozott tíz ázsiai, afrikai és dél-amerikai országban (többek között a Rio de Janeirót Sao Paolóval összekötő autósztráda egyik építésvezetőjeként). 1973–2002 között gazdasági fejlesztési programok keretében a Világbank tanácsadójaként tevékenykedett Washingtonban. Időközben öt évig szolgált kiküldetésben, Ecuadorban és Lengyelországban. 2002-től kétlaki életet él, Budapesten és Washingtonban. Az utóbbi időben két könyvet írt. Az egyik az 1956 utáni emigráns magyar diákmozgalomról szól – amelynek egyik vezető személyisége volt –, a másik pedig naplójegyzetek az 1992–2007 közötti évekről; mindkettő érdekfeszítő olvasmány. Nyíregyházi és budapesti találkozásaink után Washingtonból véglegesítette a részben interneten készült interjút.

– Visszatekintve életútjára, gazdag nemzetközi karriert mondhat magáénak, és a 75. születésnapjához közel is tevékeny életet, sőt aktív közéletet él. Vissza tud emlékezni, hogy húszévesen, 1956 novemberében milyen gondolatok foglalkoztatták, milyen érzés kerítette hatalmába, amikor átlépte az országhatárt?

– Tizenkilenc évesen az ember még nem gondolkodik tágabb összefüggésekben, inkább az eszme-igazságérzet-emberi méltóság erőterében mozog, amelyek vezérlik cselekedeteit. Ezek voltak az egyetemi diákság mozgatói akkor, s ezért akartunk szakítani az intézményesített hazugsággal, az állandósított megfélemlítéssel, a kiszolgáltatottsággal. Tisztességre törekedtünk, és szabadok akartunk lenni. De mindezek mögött ott állott egy mélyről feltörő igény a szolidaritásra, és a mindenkivel szembeni toleranciára – az emberek ezt becsülték az egyetemistákban. Kollégiumunkat hívták például este, ha az ávósoknak hitt szomszédokkal elfajult a veszekedés a Sasadi úton, vagy ha éppen egy ávós tisztet be kellett hozni a Móricz Zsigmond körtérről, nehogy meglincseljék. A sors berántott minket egy váratlan szerepbe, ami elől nem térhetünk ki, sőt ellenkezőleg, tartással próbáltuk tenni a dolgunkat. Egy ilyen mély, életre szóló élmény után nem volt könnyű elhagyni a családot, a barátokat, és magát az országot sem. Ezt éreztem már a menekülés két napja során is, ami különös erővel hatott az osztrák határnál. Ott mindenki visszafordult, imádkozott, földet gyömöszölt a zsebébe, és sokan sírtak. Egy kollégiumi barátommal mi tudatosan kerültük a patetikus megnyilvánulásokat, mint a kamasz, aki erőt vesz magán, hogy sírva ne fákadjon a nagymama temetésén, mert már tudja, az nem férfias... Ausztriában volt időnk gondolkodni, nemcsak a közelműltről, hanem a jövőről is. Reméltük, hogy előbb-utóbb haza tudunk térni, hogy egy szép napon majd itthon is jobb lesz. Ez a sóvárgó optimizmus azonban nem tarthatott sokáig az itthoni megtorlások láttán.

– *Miért gondolta, hogy el kell mennie a szülőföldről?*

– A forradalom napjaiban a Bartók Béla úti (akkor Vásárhelyi Pál nevét viselő) kollégium Forradalmi Diákbizottságával igen aktívan működtem együtt, sőt nemzetőr lettem. Én szereztem például egy teherautót a külföldi segélyek szállításához, a szemben lévő Zalka Máté laktanya parancsnokát pedig a forradalmi diákság nevében rávettük, hogy lássa el a teherautót benzinnel. Pár napra rá, hogy megkönnyítsük a diákbizottság mozgását, a Zombolyai utcai rendőrségről elhoztunk tíz új Java motorkerékpárt. Mindenütt én írtam alá az elismervényeket, sőt a rendőrségnek írásban köszöntem meg a diákbizottság nevében a hazafias támogatást. November 4-e után rádöbentem: gyorsan fel kell mérnem fiatal és lelkes forradalmárként elkövetett tetteim esetleges következményeit. Így született meg döntésem a menekülésről, és több diáktársammal együtt november 14-én elhagytuk Budapestet. Másnap – néhány feszült hangulatú igazoltatás, és egy, a csornai határőr laktanyában töltött párórás letartóztatás után – nekivágtunk a határnak. Késő éjszaka a híres andaui hídon jutottunk át Ausztriába.

– *Az 1956 utáni emigráns magyar diákmozgalomról szóló, „Tanulmányúton” című könyvében – ahol a címben az idézőjel több mint egyszerű írásjel – azt írja: a menekültek általában azzal a szándékkal hagyták el az országot, hogy belátható időn belül hazatérhetnek, ezért nem is élt mindenki a kínálkozó ígéretesebb, bár távolabbi lehetőségekkel. Aztán nagyon sokan mégsem tértek vissza. Miért?*

– A menekülés vagy kivándorlás lélektana merőben más, mint a több évtizedes külföldi tartózkodásé. Hányatott átmeneti időkből a menekült ösztönösen kapaszkodik a lehorgonyozott szülőföldre. Ez természetes egy hosszú, bizonytalan út elején. Idővel az ember egzisztenciális kötelei, lelki állapota, sőt később családi eseményei is teljesen új helyzetet teremthetnek. Különösen, ha egy visszaállított vasfüggöny zárja el hazájától, és magyar útlevél sincs, hogy utazhasson – marad a

hontalanok igazolványa. A menekült akarva-akaratlanul második hazát választ, és a kezdeti túlélés „kapaszkodásából” fokozatosan „ragaszkodás” lesz. De ragaszkodni lehet több ezer kilométerről is, akár a legerősebb belső lelki feszültséggel is. Így lett sokunknak két hazája (amiről a legszebb gondolatokat az 1943-ban Svájcba menekült nagy magyar történeztől és mitológustól, Kerényi Károlytól hallottam). Persze voltak olyanok, akiknek csak egy hazája maradt, az új. Mire 1990-ben összeomlott a szovjet gyarmati rendszer – néhányan már nagyszülők lettek Nyugaton –, életük derekán túl nem lett volna könnyű új gyökereiket felszakítani és visszatérni Magyarországra. Talán nagyobb bizonytalanságba, mint amivel fiatalon szembesültek 1956-ban a menekülők. Itthon nem is nagyon tartottak igényt az esetleg visszatérő, kint képzett, nyelveket beszélő szakemberekre. Nem beszélve arról, mennyivel komplikáltabb lett volna a hazatérés házasársakkal vagy gyerekekkel, akik csak törték a magyart, vagy olykor nem is beszéltek a nyelvet. Meg kell érteni: több évtizedes kinti tartózkodás után az emigráns számára nagyon nehéz, ha egyáltalán lehetséges a visszatérés, ami viszont nem zárja ki, hogy továbbra is szívéükön viseljék szülőhazájuk sorsát.

– Az ország számára nagy veszteség volt a nyugatra távozott 180 ezer ember, különösen az a hét-nyolc ezer egyetemista, főiskolás, akik később a leendő magyar értelmiség javát jelentették volna. Ha hozzávesszük, hogy 1960-ban 29 ezer egyetemista volt hazánkban, különösen szembetűnő a veszteség. Hogyan fogadta a Nyugat ezt a „szürkeállományt”?

– Minket tárt karokkal fogadtak 1956-ban Nyugaton, hála a magyar nép bátorságának és szabadságszeretetének, a forradalomban hozott áldozatainak – és részben a befogadó országok rossz lelkiismeretének és/vagy mély együttérzésének. A Nyugatra menekült magyarok között leghamarabb és leginkább az egyetemisták lettek a fogadtatás kedvezményezettjei. Tanították velünk a nyelvet, ösztöndíjat és diák munkalehetőséget adtak. Ezzel, és a nagyszámú diákemigráció jelentőségével mindannyian tisztában voltunk. Sokan úgy éreztük, új hivatásunk lett. Készülnünk kellett arra, hogy a Nyugaton szerzett tudásunkkal és szakképzettségünkkel – ha majd arra alkalom nyílik a jövőben –, szolgálhassuk hazánkat.

– Merre szóródott szét ez a rengeteg fiatal? Megállták a helyüket később?

– A diákok zöme Európában maradt, de közel másfél ezer fiatal Észak-Amerikába ment. A tengerentúlon másutt kisebb létszámmal voltak. Az Amerikai Egyesült Államok és Nyugat-Németország fogadta be a legtöbb egyetemistát, az összlétszám egynegyedét, mert sokan akartak oda menni, és ott nem zárkóztak el. Jelentősebb számban kerültek még Ausztriába, Franciaországba, Svájcba, Angliába és Skandináviába is, de voltak szinte minden nyugat-európai országban. Nem tudok részletesebb felmérésről, de tapasztalatom és benyomásaim szerint igen jól megállták a helyüket, mind tanulmányaik terén, mind később a legkülönbözőbb szakmákban, az üzleti életben, a felsőoktatásban – ami persze nem zárja ki itt-ott az elkallódás legszomorúbb történeteit sem. Kevesen lettek dűsgazdagok, de legtöbbjük elismert tagja lett a befogadó ország középosztályának, és sokan élvonalbeli szakemberek lettek. Az egyetem befejezése után Európában sokan tovább orientálódtak, és szép számmal mentek a tengerentúlra még a 60-as, 70-es években is. A forradalom ötvenedik évfordulóján lehetett leginkább látni azt a társadalmi elismerést és nagyrabecsülést, amit a magyarok iránt több nyugati ország mutatott.

– *Milyen körülmények között szerveződött meg annak idején a külföldre került diákság, illetve a MEFESZ, amelynek egy évig genfi székhellyel elnöke volt – miközben amerikai tanulmányait felfüggesztette?*

– Rögtön 1956 novemberében önszerveződésbe kezdett egy viszonylag kicsi, de előrelátó diákcsoport. Vezetőjük Bécsben Jankó Béla volt. 1957. június 1-jén Liechtensteinben megalapították a Szabad Magyar Egyetemisták Szövetségét, melynek a forradalom első évfordulójára már tizennégy országban működött tagszövetsége. Párizsban ünnepélyes keretek között emlékeztek meg a forradalom első évfordulójáról, amikor Albert Camus egy interjúban rezignáltan írta a Nyugat dilemmájáról: „Egy hazugság ellen harcolunk a féligazság nevében”. Az erősödő diákszövetség pár évre rá felvette a MEFESZ nevet, hogy hangsúlyozzák kötődésüket a forradalomhoz. [1956-ban a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) és a forradalmi diákbizottságok törték meg a kommunista ifjúsági szövetség egyeduralmát, kulcsszerepet töltött be a forradalom követeléseinek kidolgozásában, a forradalom és szabadságharc hangulati előkészítésében és elindulásában.] Évenként cseréltek elnököt, nem akartak látni öszülő, hivatásos diákvezetőket. Így választottak meg elnöknek egy évre engem is 1959 októberében Donaueschingenben, a Duna forrásánál tartott kongresszuson, 22 éves koromban. Félbe kellett szakítsam tanulmányaimat a Harvard Egyetemen három szemeszterre. Ez volt a szolgálat ára: az 1956-ban elvesztett egyetemi év mellett még másfél évvel kitolni a diplomázás időpontját. Ebben az időben, MEFESZ-vezetőként Nyíri Gyula néven szerepeltem, nem akartam kitenni itthon maradt szüleimet a hatalom esetleges molesztálásának. Sorsom viszont így megajándékozott a forradalom után egy második, életre szóló élménnyel, mármint a genfi elnökséggel járó munkával, és lehetőséggel: Európa-szerte utazni, világot látni – amit később idő, vagy anyagiak hiányában valószínűleg nem tehettem volna meg.

– *Milyen céljai voltak akkor a MEFESZ-nek? Hogyan tudta képviselni az emigráns magyar diákok érdekeit?*

– A MEFESZ-nek három fő célja volt: a menekült diákok érdekképviselése a nyugati egyetemeken és az ösztöndíjat nyújtó szervezeteknél; az 1956-os forradalom követeléseinek és szellemiségének képviselése Nyugaton és a nemzetközi diákvilágban; valamint a menekült diákok összefogása, hogy lehetőséget kapjanak magyar azonosságtudatuk és kultúrájuk ápolására. Szervezeti felépítése föderatív volt, tizennégy országban közel nyolcezer menekült diák szervezeteit tömörítette magában. Így lehetőség volt a változó helyi problémák kezelésére. Tevékenysége 1957–1967 között mindhárom fő területen igen sikeresnek mondható, a nemzetközi diákvilágban komoly szerepet töltött be, éveken át távol tartotta a nyugati nemzetközi fórumokról az itthon pártszervezetként működő diákbizottságot. Rendszeresen megtartott tanulmányi napjain az emigráció szellemi elitje állandó résztvevő volt, e kezdeményezések tradíciójából nőtt ki sok, máig működő értékes magyar kulturális szervezet a nyugati diaszpórában.

– *Honnan volt erre pénzük?*

– A tagszövetségek költségeiket helyi pénzforrásokból fedezték, a MEFESZ genfi csúcsszervét, a Nemzetközi Titkárságot pedig eleinte amerikai alapítványok segítették, majd a Szabad Európa Bizottság finanszírozta. Az 1967 tavaszán kirobbant CIA-botrány óta tudjuk, hogy a pénzáadó szervek végső forrása a hidegháborúban

igen aktív CIA volt. (A CIA az Amerikai Egyesült Államok Központi Hírszerző Irodája.) „Tanulmányúton” című könyvemben részletesen foglalkozom evvel, és bemutatom, hogy mindezek ellenére nem hidegháborús eszközként, hanem önálló 1956-os diákszervezetként működött a MEFESZ, míg állambiztonsági beszivárgás következményeként 1965–1966-ban fel nem lazult a kötődés 1956 szelleméhez. Ugyanekkor megromlott az itthoni helyzet tárgyilagos megítélése is.

– Mikor, és miért szánta rá magát, hogy megírja az emigráns magyar diákok történetét?

– A forradalom közelgő harmincadik évfordulója előtt 1986-ban hosszabb családi látogatáson voltam Budapesten, s akkor magánbeszélgetésekben már szó esett az '56 után működtetett nyugati MEFESZ-ről. Washingtonban azután nekiláttam az anyaggyűjtésnek, és 1986 őszén levélben fordultam volt diáktársaimhoz: „Amint múlnak az évek, nemcsak a feledés erősödik, a visszaemlékezés igénye is nő. Sőt, maradandóbb értékű tevékenységeinkkel kapcsolatban fellép az események rögzítésének igénye is. Így jutottam arra a következtetésre, hogy bizony papírra kellene vetni az UFHS [a MEFESZ angol nevének rövidítése] történetét, beleértve 1956-ból származó eredetét, célkitűzéseit, mind politikai téren, mind érdekvédelmi szervezatként.” Igen sok anyagot kaptam volt társaimtól, ami megkönnyítette munkámat. „Tanulmányúton” kötetem kézírata 1989 tavaszára lett készen, és azt Nagy Imre újratemetése idején magammal hoztam Budapestre, hogy érdeklődő és befolyásos embereknek megmutathassam. Egyik különösen érdekes beszélgetésem a kézirat-ról Kövér Lászlóval és Gyurgyák Jánossal volt a Ménesi úti kollégiumban, néhány nappal az újratemetés után. Részben ott dőlt el, hogy érdemes kiadni a kéziratot. A „Tanulmányúton” végül 1992-ben jelent meg az 56-os Intézet és a Századvég közös kiadásában; utóbbit a már említett Gyurgyák János vezette.

– Könyvének első kiadása után majdnem húsz év telt el, a megírása óta pedig több is. A rendszerváltás után feltehetően sok új információhoz lehetett hozzájutni, 2006-ban mégis változatlan formában jelent meg a második kiadás, és most dolgozik a folytatáson. Azóta talált újabb, fontos dokumentumokat?

– A „Tanulmányúton” utolsóelőtti fejezetében rámutattam: 1965–1966-ban a MEFESZ-vezetők többsége egyre kevésbé átgondolt, részrehajló véleményt alkotott az itthoni helyzetről. Sőt, megingott bennük a korábbi demokratikus elkötelezettség, valamint az 1956-os forradalom szelleméhez való szoros kötődés is. 1967 januárjában, amikor feloszlatták a szervezetet, a diáksághoz intézett körlevél olyan hangoknak adott helyet, amelyeket az itthoni sajtó is örömmel közölhetett. Azonban a menekült diákok többsége nem osztotta ezeket a tévútra tereledő nézeteket. Amikor könyvemem dolgoztam, a rendelkezésemre álló anyag alapján nem találtam meggyőző magyarázatot, miért következtek be az utolsó két év értelmetlen fejleményei, miként is történt meg a szervezet feloszlata, és főleg miért zajlott le mindez '56 szellemétől annyira idegen magatartással és hangnemben. Csupán a válság felé vezető úton tett – olykor valóban zavaró – lépéseket tudtam feltárni, de azok valós okait nem tudtam megfejteni. A könyv második kiadása 2006-ban valóban szinte változatlan szöveggel jelent meg, mivel új információkat a volt genfi irattár hozzáférhetősége nélkül nem találtunk. Célunk viszont az volt, hogy a forradalom ötvenedik évfordulóján a nyugati MEFESZ történetét eljuttassuk az ország egyetemi, főiskolai, és nyilvános könyvtáraiba; ez meg is történt. Mivel

2008-ig még továbbra is szinte teljes munkaidőben dolgoztam, nem volt időm sem a diákszövetség genfi irattára, sem más források felkutatására, amelyekből fény derülhetett volna az 1965–1966-ban történetekre. Az irattárat, sajnos, később sem tudtuk megszerezni, sőt azt sem tudjuk biztosan, megvannak-e még az iratok valahol. Így az egyetlen járható út az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) való kutatás maradt: tisztázni, volt-e bármiféle bizonyítható operatív munka és bomlasztás a magyar állambiztonság részéről a nyugati MEFESZ-ben, s ha igen, akkor milyen eszközökkel és milyen szereplők révén. Nos, kutatásom eredményeként megtaláltam öt beszervezett diák, köztük több diákvezető bomlasztó munkájának bizonyítékait. Erről tavaly könyvet írtam, amely hamarosan nyomdába kerül: „Tévúton – Ügynökök az '56-os diákmozgalomban Nyugaton” címmel jelenik majd meg, remélhetően az idei budapesti könyvhétre.

– *Beszéljünk a személyes életéről. A Harvardon milyen diplomát szerzett, miért folytatta tanulmányait egy másik egyetemen?*

– A lelegején, mivel szinte egy szót sem tudtam angolul, mosogatóként dolgoztam egy bostoni klubban. 1957 tavaszán felvételi interjúra hívtak a Harvard Egyetemre, ahol az egyik fiatal professzor – aki a felvétel és az ösztöndíj ügyében döntött –, a későbbi közismert politikai szakértő, Zbigniew Brzezinski volt. Jó angoltudás híján az interjú, szerencsémre, német nyelven is megtörténhetett. Kitűnő érettségim és a műegyetemen szerzett jó jegyeim alapján azt gondolhatták, ha itthon elég jól megtanultam németül, akkor ott angolul is megtanulok szeptemberre. Tehát felvettek a mérnöki és az alkalmazott fizika szakra. A Harvardon az alapdiploma tanterve megkövetelte a humán és szociológiai tantárgyakat is, s ezek még nagyobb kihívást jelentettek a lassan gyarapodó nyelvtudás miatt. Végül sikerült helytállnom, és a második évet már igen jó előmenetellel teljesítettem. Már említettem, hogy tanulmányaimat meg kellett szakítsam három szemeszterre a Genfben elvállalt MEFESZ-elnökség miatt, ám miután visszatértem Massachusettsbe, a Harvardon sikeresen diplomáztam 1962-ben. Még az évben sikerült beiratkoznom a magiszteri fokozatra (itthon erre a közismert kifejezés: mesterképzés, MSc) a Massachusetts Institute of Technology-ra, az ottani műszaki egyetemre. Az építőmérnöki karon, talajmechanika és alapozás szakon tanultam egy fél évet, ezután tanársegéd lettem a talajmechanikai tanszéken. Természetesen tovább tanultam, miközben kutatómunkám során húsz újszerű szilárdságtani kísérletet is végeztem agyagmintákon. Erről írtam disszertációt, amit – bővített formában professzorommal együtt – az egyetem kiadott a kutató-publikációs sorozatában. Már abban az időben is nagy előnyökkel járt, ha valaki meglévő tudományos fokozat birtokában keresett munkát. Gyakori volt, hogy ismert nagyvállalatok saját költségükre meghívtak interjúra jobb egyetemeken magiszteri vagy doktori diplomával végzett fiatalokat, akár az Államok másik végébe is. 1964-ben így kerültem Texasba. A környezet azonban annyira idegen, számomra szinte riasztó volt Boston és Genf után, hogy nem fogadtam el a Shell Development Corporation érdekes állásajánlatát – inkább külföldi munkát kerestem...

– *Külföldön sorsdöntő a nyelvtudás. Ön hogyan birkózott meg az újabb és újabb nyelvekkel?*

– Itthon csak németül tanultam, ám 1956 végén mindössze néhány hetet tartózkodtam Nyugat-Németországban. 1957 januárjában Amerikába kerülve lassan

haladtam az angollal, miközben tényérokat mosogattam. A nyelvvel az első évben végig voltak gondjaim, de aztán belejöttem. A Harvardon az első félévben a golyák között a Harvard Yard-on laktam, majd 1958 januárjában átkerültem a Kirkland House-ba, a felsősök egyik kollégiumába. Érdekességként említem, hogy itt két másik '56-os magyar diák is lakott, egyikük a szabolcsi gyökerekkel bíró Charles Fenyvesi volt, akivel azóta is töretlen, jó barátságban vagyunk. Kemény kihívás volt az egyetem mellett nyelvet tanulni, közben hetente pár órát dolgozni, s a diákszövetségi munkával is foglalkozni, amit már 1957-ben kezdtem Amerikában. Egyébként a „menet közbeni” nyelvtanulás többször megisméltódott az életemben. Szintén munka közben kellett megtanulnom franciául, amikor Genfben éltem. Később, 1965–1968-ban, amikor már mérnöki munkát végeztem, meg kellett tanulnom portugálul, hogy Braziliában érvényesülni tudjak az útépitésen és az irodában, utána Argentínában a spanyolt kellett elsajátítanom.

– *Mérnöki pályája elején szándékosan lett „világjáró”?*

– Úgy gondoltam, ha már el kellett hagynom szülőhazámat, akkor érdemes megismerkedni a nagyvilággal, ahelyett, hogy egy városban valahol lehorgonyoznék egy életre. Ehhez erős indítást adott másfél éves európai tartózkodásom. Mindig érdekelték a különböző kultúrák, szokások, az emberek, így kíváncsisággal ismerkedtem meg teljesen új életkörülményekkel mérnöki pályám során. Minden helyi adottság érdekelt, tanulmányoztam a helybeliek történelmét, tradícióikat. Ámde bárhová vetett is a sors, mindig volt velem egy-két Krúdy-kötet a magányos estékre. Nálam a magyar irodalom lett a „ragaszkodás” egyik tartós köteléke. A mérnöki szakma ideális volt a világyaráshoz, hiszen az útépitési munka, ami szűkebb szakmámba vágó terület volt – akár a tervezés vagy kivitelezés – mindig valahova máshova vitt, más országokba, olykor más földrészekre. Nekem kellett odamenni, mert az út soha nem jön a mérnökhöz. Nyolc évig dolgoztam egy nagy amerikai cégnél különböző helyszíneken, Kelet-Pakisztánban, Thaiföldön, Braziliában, Argentínában, Paraguayban, majd a központi irodájukban New Jersey államban, és később Szenegálban, majd ismét Braziliában – az utóbbi két helyen már projektmenedzserként és igazgatóként. A braziliai leányvállalat igazgatójaként kerültem kapcsolatba a Világbankkal, mivel az általunk előkészített beruházási terveket szándékoztak finanszírozni. Érdekes és kihívó szakmai tapasztalatokra tettem szert a nyolc év alatt, és több szakmai folyóiratban is publikáltam cikkeket Braziliában és Angliában útburkolat-tervezésről és művezetésről. Ilyen gyorsan változó külföldi kiküldetésekben, akár a legmostohább körülmények között is, az ember hatványozottan gyorsabban és többet tanul, mint az északi félteke bármelyik fővárosának egy elismert, jó mérnöki irodájában.

– *Hogyan lett végül a Világbank munkatársa?*

– Kétszer érdeklődtem munkalehetőség után a Világbanknál, miközben még konzultánsként bolyongtam a világban. Mindkétszer azt válaszolták, túl fiatal vagyok ahhoz, hogy mérnökként dolgozhassak náluk. Tehát tettem a magamét Rióban vállalati igazgatóként, mígnem 1973 februárjában meghívás érkezett a Világbanktól, eljönnék-e Washingtonba egy interjúra. Elfogadtam az invitálást, és nem sokkal a kétnapos tárgyalássorozat után a Világbank állásajánlatot tett. Sokkal kevesebb fizetéssel, mint a privát szektorban kaptam, de nyolc év után a stabilitás varázsának nem tudtam ellenállni: elfogadtam ajánlatukat a közlekedési

mérnök pozícióra és Washingtonba költöztem. 36 éves voltam ekkor. Hihetetlen volt számomra is: letelepedtem. Közölték velem – félig vicces formában –, „maga a legfiatalabb közlekedési mérnök, akit a Világbank valaha is alkalmazott”. Később kiderült, hogy az a washingtoni székhelyű mérnök javasolt engem felvételre a Beruházási Főosztály igazgatójánál, aki a braziliai közúti projekteket ellenőrizte a Világbank részéről, és akivel többször találkoztam Rióban. Érdekes benyomást kelthetett a Világbanknál cégem tulajdonosának ajánlása: dr. Louis Berger arra kérte új főnökeimet, ha bármi oknál fogva nem lennének megelégedve munkámmal – amit ő nem tudott elképzelni –, akkor értesítsék, mert ő a legnagyobb örömmel azonnal visszavesz, mint egyik tehetséges fiatal menedzserét. Kellemes meglepetés volt ez számomra két évvel később, amikor megtudtam.

– *Magyarországon az idők során nagyon különbözőképpen ítélték meg a Világbank szerepét, még a legutóbbi időben is. Ön „belülről” milyennek látja, hol, mikor a leginkább hatékony a tevékenysége?*

– A Világbank egy nemzetközi fejlesztési bank, 187 ország a tagja. Küldetése a második világháború utáni újjáépítés és gazdasági fejlesztés támogatása volt. Közel hetvenévi működése során fejlesztési programok ezreit támogatta az európai Marshall-tervtől kezdve a kevésbé ismert, függetlenné vált afrikai országok eldugott zugaiban finanszírozott projektekig. Közülük sok sikerrel működött, és persze a Világbank – mint minden ember alkotta intézmény (kivéve a kormányokat!) – hibákat is elkövetett munkássága során. A banknál töltött harminc év alatt láttam ezt is, azt is, és igen sokat tanultam ott. Sehol nem találtam hasonlóan jól képzett, keményen és lelkiismeretesen dolgozó csapatot – ami nem zárja ki, hogy ne lett volna selejt közöttünk is. Nyilván nem lehetek ebben a kérdésben teljesen elfogulatlan, tudom. A bank közreműködése itt-ott kritika tárgya lett, olykor demonizálták, mert az elért eredmények időnként az elvártnál gyengébbek voltak. Tudnivaló, hogy ujjal mutogatni, mást hibáztatni politikailag mindig előnyös ugyan, de ritkán célravezető, hiszen nem fedi fel a problémák valós okát. A Világbank eredményeinek hiánya vagy saját rossz meglátásaiból, terveinek hiányosságából, vagy pedig a kölcsönt igénybe vevő tagországok kormányainak saját hibáiból eredt. Különösen gyakran vétett a bank olyan esetekben, amikor a kölcsönző ország kormányairól feltételezte, hogy azok minden feltételt, amelyben megállapodtak, maradéktalanul teljesítenek. Kézenfekvő, hogy a komoly szakértő – és nem korrupció – kormányok sokkal nagyobb hasznot nyertek a Világbank támogatásából, mint mások. Nem szabad elfelejteni, hogy a Világbank által is propagált nyugati piacgazdasági modellen nőtt ki magát Japán, Dél-Korea, Chile, Tajvan és Brazília – sőt, a mai Kína is. Tehát egy világbanki kölcsönt fel lehet használni hatékonyan is, meg rosszul is. A tanulság az, hogy csak szorgalmas önerővel lehet a közjó szolgálatába állítani egy külföldi megtakarításokkal finanszírozott projektet vagy programot. Nem csak a pénz „jön”, erőfeszítéssel, a siker érdekében kitartóan kell dolgozni is.

– *A Világbank képviselőjeként évekig Lengyelországban élt a rendszerváltás idején, Albániába pedig több évig havi rendszerességgel járt Washingtonból. Gazdasági értelemben milyen (hatékony) volt az egykori szocialista országok átalakulása?*

– A Világbank és a Valutaalap egyik legnagyobb kihívása a piacgazdaság létrehozásának támogatása volt az egykori, úgynevezett szocialista országokban – először Közép-Európában. Erre nem volt recept. Mindenki tudta, hogyan kell államosítani

(még François Mitterrand francia elnök is 1981-ben!), de senkinek nem volt receptje, miként lehet szocialista gazdaságból piacgazdaságot teremteni. Ahogy Varsóban 1992-ben mondtuk: „mindenki tudta, hogyan kell halból konzervet készíteni, de senki nem ismerte a fordítottjának fortélyait”. Tehát a Világbank koncentrált az új szabályokra, a piacgazdaság intézményrendszerére. Azonban – mint a demokrácia építésénél –, a piacgazdaság létrehozásánál is hozzáértő, tapasztalt szereplőkre van szükség, nem pedig csodákat művelő kalandorokra. Hiába adunk pályát, labdát és felszerelést 22 sportolónak, abból még nem lesz jó foci: játszani is tudni kell. („Piatnik csak kártyát adott” – mondták régen). Így minden közép-európai országban lassúbb lett a piacgazdaság bevezetése, mint azt a politikusok és a szakemberek elvárták: a tőke és technológia mellett az ember áll mindig a sikeres fejlődés középpontjában. Ráadásul, az átmenettel járó megrázkódtatás miatt sok „vesztése” volt a folyamatnak, miközben az európai integráció révén egyre közelebből láttuk jómódú szomszédjaink életvitelét. Emiatt a politikai támogatottság is botladozott néha, az elvárások türelmetlenséget, kiskapuk kihasználását szülték, aztán jött a korrupció meg a felelőtlen ígéretés. A politikusok nem merték elmondani a magyar népnek, hogy szegény, és elmaradott ország vagyunk. Legnagyobb adu-ásunk a kitűnő szürkeállomány, tehát összpontosítsunk arra, és vállaljuk fel időben a szükséges áldozatokat, hogy talpra állhassunk mielőbb. Különösen a szegénységben élő, kevésbé képzett vagy kevésbé szerencsés honfitársainkat kell segíteni, munkára előkészíteni és ösztönözni őket. Mindezen kihívások ellenére, az egykori szocialista országok Közép-Európában összességében jól teljesítettek. Lett elsőből utolsó, és fordítva, de mind ott vannak, elkötelezettek az európai integrációval és szembenéznek a kihívásokkal. Nincs is más út: talán szövetkezzünk Moldovával, Ukrajnával vagy Grúziával, netán a Távol-Kelettel? Mert ott esetleg az elsők között lehetnénk egy ideig, de megérné? Vagy maradjunk egyedül egy integrált világ gazdaságban? Inkább iparkodjunk tanulni és jól dolgozni, próbáljuk befolyásolni az EU-t jó irányban, és vállaljunk szolidaritást mind itthon, mind az Unión belül, de ne kergessünk dél-libabokat. A felzárkózás több generációs útját egyre inkább önerőből kell majd megtennünk.

– *Sok államférfival került kapcsolatba munkája során, hiszen Robert McNamara elnöksége idején lett a Világbank munkatársa, dolgozott Clausen és Wolfenson idejében, akik a globalizáció nemzetközileg ismert, kiemelkedő személyiségei voltak. Ecuadorban, Lengyelországban, Albániában ismerte a politikai-gazdasági elit legfontosabbjait. Milyen személyes tulajdonságokat lát leglényegesebbnek ilyen magas posztokon?*

– Sokat figyeltem közletről kimagaslóan sikeres emberek teljesítményét. Szerintem van négy eleme a sikernek, amelyeket szinte minden nagyformátumú embernél észleltem. Elsősorban az átfogó koncepció, ami munkájuk alappillére – mindig tudják, mit tegyenek, merre haladjanak. Sikerük másik kulcsa a kiapadhatatlan energia. Emlékszem, hogy féltünk, ha Robert McNamarát kellett valahova elkísérni, ugyanis tizenkétórás napok után a munkareggeli hatkor kezdődött. Zbigniew Brzeziński minden reggel öt órára járt be a hivatalba, amikor a Fehér Házban dolgozott, és titkárnője panaszkodott, hogy azt követően is reggel hétre kellett bejárnia, miután főnöke otthagya az aktív politikát. És ma, túl a nyolcvanon is ugyanazt teszi. Magabiztosságuk soha nem hagyta cserben ezeket az embereket. Amikor 1990. december 1-jén Lech Wałęsát elnökké választották Lengyelországban,

másnap a mély reformok pénzügyminiszterével, Leszek Balcerowicz-csal találkoztunk. Tudott dolog volt, hogy Wałęsa meg fog szabadulni tőle. Balcerowicz erőteljesen és határozottan előadta: „Most a veszteségből győzelmet kell kovácsolnunk. Azon dolgozom, hogy megmentsem a programomat, és már vannak szövetségesek, a kilátások jók” – miközben a reformpárti intellektüelek Varsóban egy temetés hangulatában büslakodtak Wałęsa győzelme miatt. Valamennyi nagyformátumú ember erős empátiát mutat munkájuk kedvezményezettjei iránt. Mondhatni: ezeknek az embereknek nem csupán munkájuk volt, hanem hivatásuk. Ráadásul a legtöbben szerények voltak. Ezt jól jellemzi Lewis Preston világbanki elnök mondanása, amit világbanki munkám húszadik évfordulóján mondtam: „Én a Pierpont Morgan Bankban az agg tulajdonostól azt tanultam, hogy nem olyan emberekkel kell dolgozni, akik valakik akarnak lenni, hanem valamit tenni akarnak”. Életre szóló élmények impozáns emberektől.

– *Nehéz a nagypolitika szintjéről visszatérni a hétköznapi életbe? A közéleti tevékenység, a szerepvállalás az Amerikai Magyar Koalícióban, a konzulensi munka a régi munkahelyén mintha erre utalna...*

– Nem komplikált, de olykor mégsem könnyű. Egy életen át a munkahely létesített kereteket az ember körül, feladatok és emberi kapcsolatok vezérelték a feszült ütemű munkát, gyakran fontos feladatokat láttunk el, és ez hirtelen megszűnik. Átmenetet biztosított a konzultánsi munka, amelynek révén sokat foglalkoztam a roma oktatás kérdéseivel. Később viszont ki kellett alakítanom saját új stílusomat, hogy produktív munkát végezhessenek. Az érdeklődés és további alkotóvágy új lehetőségeket adnak. Amivel oly sokszor foglalkozni szerettünk volna korábban, de időhiány miatt nem tudtunk, most egyszer csak központi helyet kaphat életünkben. Magyar témákról akartam magyarul írni – bár ennek olykor protokolláris nehézségei voltak, mert egy nemzetközi szervezet alkalmazottjaként dolgoztam. Azóta felszabadultam, és most ki tudom használni az új lehetőségeket: aktívabb lettem az Amerikai Magyar Koalíció kuratóriumában, előadásokat tartok itt-ott, mint például a Harvard Egyetemen a forradalom 50. évfordulója körül. Rendszeresen részt veszek a Washingtoni Magyar Klub eseményein. Olykor írok az ÉS-be. Kihoztam első könyvem második kiadását, amely eljutott a magyarországi könyvtárakba. Tizenöt év naplójegyzeteiből „Jelző nélküli magyar” címen új könyvem jelent meg 2008-ban a könyvhéten. Kutattam az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, s ebből most ismét új könyv jelenik meg. Közben pedig angol nyelven családi történetet írok gyermekeimnek – és sorolhatnám a feladatokat, nincs végük. Ugyanakkor kapcsolatot tartok sok emberrel, közéleti szereplőkkel is, így aktívan követni tudom, mi történik a világban, főleg Magyarországon és az Egyesült Államokban. Az öregkor nem akadály, csak kíváncsinak és aktívnak kell maradnunk – és, persze, lassabban kell teniszezni...

– *Jó, hogy említi. Másfél évtizede olvastam egy írását Nyíregyháza teniszéletének hőskoráról, a tenispályák építéséről, a sportélet „motorjairól”. Ilyen intenzíven élnek önben a fiatalkori emlékek?*

– A tenisz gyermekkoromtól máig kedvenc elfoglaltságom; karbantartja az ember szervezetét. Szerencsés voltam, mert családomban olyan kultusza volt ennek a szép sportnak, hogy nagyanyám Honvéd utcai kertjében pályát építettek. Ez igazi különlegesség volt a háború előtti Nyíregyházán. Volt viszont később egy kiváló

ember, Pázmándy József, aki szíve-lelke, mozgatója volt a teniszéletnek, s 1947 telén meggyőzte Pápay Endre alpolgármestert, hogy a város nem nélkülözheti ezt a szép sportot. Ehhez azonban nyilvános teniszpályákra volt szükség. Nagyon sokan fogtak össze, hogy a terv valóra válhasson, a város támogatásával. Rekordidő alatt készült el a Sóstói-erdő szélén öt pálya, 1948. pünkösd vasárnapján volt az avatás. Már ekkor épült további három. Megdőlt az a vélemény, hogy a tenisz csak úri sport – az élet minden területéről jöttek a fiatalok a teniszpályákra, a tehetségesebbek játékosnak, labdaszedőnek, akik közül többen később jó játékosok lettek, vagy egyszerűen csak nézőnek. Ám kétségtelen, hogy aki teniszezett, annak példás sport-szerűséggel és előzékenyen illett viselkedni. Olyan eredményes és pezsgő sportélet alakult ki Pázmándy József vezérletével – aki maga is gyönyörű stílusban teniszezett –, hogy 1949-ben már Nyíregyházán rendezték a magyar vidéki teniszbajnokságot nyolc (!) pályán, a város a sportág vidéki fellegvára lett, sok kiváló sportemberrel. Az én kötődésem is olyan erős volt, hogy tizenhét évvel külföldre távozásom után, amikor először jöttem újra Nyíregyházára, az első utam a teniszpályákhoz vezetett. Mélyen szunnyadó érzések vezettek oda, hiszen fiatalemberré válásom történetét ott egy életre szóló hatás határozta meg. Pázmándy József teniszoktatóm, és atyai barátom, valamint páros partnerem és barátom, Paulinyi László – akit legtöbben „Kurta” néven ismertek Nyíregyházán – példát mutattak a küzdeni (és veszteni...) tudásban, az ellenfelek tiszteletében, és az élet olykor kegyetlen játékának humorral és bölcsességgel történő kezelésében.

– Jelenleg még mi köti ősei földjéhez, ifjúkori életének közelebbi helyszíneire, például Nyíregyházához? Milyenek találja most a várost? Érez valami nosztalgia-féltét például a nagybátyja által tervezett és még mindig szép épületek láttán?

– Őseim földje Borsod vármegye volt, ahol már az 1200-as évekből okiratok vannak az Örösür-nemzetségről, Sajóörös, Kács és a hajdani Örösújvára településekről, amely környékről családunk származik. Onnan szóródtak szét a Várallyayak a történelmi Magyarország különböző megyéibe. Voltak Várallyayak Szabolcsban már az 1600-as években is, egyikük, István, Thököly kassai országgyűlésén volt szabolcsi küldött 1683-ban, de ők nem közvetlen felmenőim. Dédapám, aki önkéntes vörössipkás honvédtiszt volt 1848-ban, a szabadságharc után telepedett át Mezőkövesdről Szabolcsba, és Krúdy nagypapjával volt együtt a nyíregyházi honvédegyületben. A Morgó-temetőben nyugszik a családi sírhelyen. Nagypám a Dessewffy-hitbizomány főintézője volt Balsán, és gazdálkodott is. Apám és bátyja egyaránt építész volt. Több elegáns épület tervezése és építése fűződik nevükhöz – például a törvényház mai utcafrontja, a megyei rendőr-főkapitányság eredeti épülete, a vármegyeháza Egyház utcai tömbje, a Kálvineum főépülete, a mai múzeum, az egykori pénzügyigazgatóság épülete, a volt Murányi- és Bencs-villa a Deák Ferenc, illetve Sóstói úton – és mások. Egykori saját házaik kőhajításnyira vannak a színháztól, ott állnak kitűnő állapotban mind máig – új tulajdonosokkal. Dédapám Honvéd utcai házában pedig máig rokonok élnek.

A családi emlékek és kapcsolatok mellett saját fiatalságom is Nyíregyházához köt. Hiszen ott éltem életem első tizennyolc évét, ott tanultam meg úszni, korcsolyázni, teniszezni, biciklizni, és ott udvaroltam először. A Kossuth Gimnáziumban érettségiztem, mielőtt a budapesti Műszaki Egyetemre mentem tanulni 1955-ben. Nem kisebb nosztalgiával járkalok a régi Nyíregyháza utcáin és terein, mint a pesti belvárosban, de itt még több személyes emlék fűz épületekhez, kertekhez, szob-

rokhhoz, sőt még máig élő fákhhoz is. Igen, még emlékszem egyes fákra is, nemcsak volt családi házainkban, hanem a Bessenyei és a Károlyi téren is, s a Sóstói-erdőben. A legtöbb régi ismerős a városban, sajnos, már a Morgó-temetőben nyugszik, amire ott ismételten emlékeztem minden sötét napján. Hány gránit-, vagy márvány sírkőről köszöntenek felém bevéselt aranybetűs nevek, melyek ötven-hatvan évvel ezelőtt atyai vagy saját barátok, illetve ismerősök személyét jelentették nekem. Mára maradnak az időtálló szép emlékek. Örömmel tölt el, hogy a város szép, gondozott és tiszta. Bízom benne, hogy a még létező régi házakat a jövő fejlődése nem söpri majd el, hanem képzett építészek megtalálják a módját, miként lehet a régi faszádok – homlokzatok – köré és fölé izléses új épületeket emelni, hogy így az egykori Nyíregyháza tipikus kisvárosias, közvetlen hangulatát tovább életben tartsák a Barzó-téglából épült díszített homlokzatok és a bádorpárkányos földszinti ablakok.

– Lassan egy évtizede, hogy lakást vásárolt Budapesten. El tudna szakadni Washingtontól? Családja, felnőtt gyermekei mennyiben befolyásolják e döntésében?

– Gyerekkorom óta szeretem Budapestet, mindig nagy élmény volt Nyíregyházáról felutazni a fővárosba családi látogatásra, később pedig teniszversenyekre és az egyetemre. Mondhatom, Párizs és Rio de Janeiro után sem ábrándultam ki a városból. 2000 nyarán lányom – aki akkor Párizsban élt –, pár hetet töltött Pesten egy barátnőjénél, és miután az Andrássy úton végigsétált, képeslapon értesített: ez még Párizs után is komoly hely. Ezután döntöttem, veszek egy lakást, lehetőleg a belvárosban. Novemberre megvolt a lakás, átalakítottam, és nyugdíjba menetelemkor, 2002-ben elkezdtem használni. Azóta sok időt töltöttem itt, eleinte főleg európai konzultánsi megbízások miatt, az utóbbi időben saját munkámat is gyakran itt végeztem. Különösen vonzódok a régi belvároshoz, ahol továbbra is „kvintesszenciálisan urbánus életet” lehet élni, hangulatos sétákat tenni. Ahol remek kávézók esnek útba, helyi éttermek várnak, sőt ott van a Petőfi Irodalmi Múzeum is, amit mindig van okom meglátogatni: vagy kiállításokra, vagy könyvbemutatókra megyek, ismerősökkel és barátokkal találkozom. Az ottani girbegurba utcák mindig emlékeztetnek a nagy nyíregyházi mesemondó, Krúdy Gyula lírikus prózában írt hangulatos tárcáira. Ezen túl ragaszkodom még néhány rokonhoz, baráthoz és ismerőshöz, élvezem a főváros kulturális és zenei életét. Nem hagyom, hogy a politikusok elvegyék a kedvemet Budapesttől. 2002 óta mindig örömmel szállok repülőre, vagy azért, mert Pestre utazom, vagy azért, mert megyek vissza Washingtonba. Valószínű, hogy mindhárom gyermekem – Krisztián Imre, aki 1977-ben született, az 1979-es Natália Ilona és az 1982-es születésű Adrián István – Amerikában éli majd le életét, ott lesz családjuk, és remélhetőleg unokáim is lesznek. Így bármennyire is jobban érzem magam Pesten, a volt családi ház hangulata Washingtonban továbbra is otthonosabb. Már látom, nem tudok majd elszakadni Amerikától, állandó jelleggel fenn kell, hogy tartsam a kétféle életet, legalábbis mindaddig, amíg egészségem le nem állítja az utazásokat.

– Szóba került már a hamarosan megjelenő újabb könyve. Milyen tervei vannak, mit szeretne még elérni?

– Igen, minden reményem megvan arra, hogy „Tévúton” című könyvem kijöjjön az idén az ünnepi könyvhétre. Evvel másfél éves munkámat fejezem be, s örömmel tölt el annak a felszabadultságnak az érzése, ami általában rögtön további tervek

ösztönzi az embert. Mert valóban vannak terveim, bár gyorsan hozzá kell tennem, közel a 75 évhez már nem tervezhetek olyan lendülettel, mint amikor nyugdíjas lettem. Az a lényeg, hogy vannak terveim: befejezni az angolnyelvű családi történetet, és a többkötetes fényképalbumot mindhárom gyermekemnek. Anyai nagyapám, aki tisztes kort ért meg, és még 80 évesen visszament középiskolában matematikát tanítani, 96 éves korában azt magyarázta nekem, hogy az öregkor sikerének nyitja a kíváncsiság, érdeklődés és rendszeres tevékenység – persze az egészség mellett. Ezt a tanácsot próbálom követni adott lehetőségeimen belül.

Maros István köszöntése

„Nyíregyházával jobbára csak családi kapcsolatot tartottam, ám azt sok évtizeden át, és rendszeresen, hiszen felmenőim hosszú életet értek meg. Én viszont matematikusként messze vittem szülővárosom hírét-nevét, nem egyszer nyelvtörésre készítette kollégáimat, diákjaimat Londonban, New Yorkban, mert valljuk be: kevés idegen nyelven cseng olyan jól Nyíregyháza neve, mint anyanyelvünkön.”

Maros István matematikaprofesszor, az MTA doktora fogalmazott így, amikor születésnapja alkalmából a szülőföldről hívtam, hogy megköszöntsem.

A matematikai operációkutatás (a döntéstudomány új tudományága), az optimalizálási algoritmuskutató tudósa, az optimalizációs szoftverek matematikai és számítástechnikai alapjainak továbbfejlesztője 1941. június 1-jén született. A budapesti ELTE diákja, később egyetemi tanára volt, miközben a Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet tudományos főmunkatársaként, fősztályvezetőjeként már programcsomagokat szerkesztett egy olyan időszakban, amikor a személyi számítógép viharos térhódítását még csak előkészítették a szakemberek.

Maros István számára a rendszerváltás után külföldi lehetőségek nyíltak: előbb Amerikában, New Jersey állam egyetemén tanított, majd Londonba költözött, ahol 1996-tól a híres Imperial College matematikaprofesszora. Oktatómunkája mellett szakmai folyóiratot is alapított. Néhány éve hazaköltözött. Pilisborosjenőn él, de kivételes tudását változatlanul kutatóként és oktatóként is kamatoztatja. 2006-tól Veszprémben egyetemi tanár, a Pannon Egyetemen, amely az informatika és automatizálás egyik hazai fellelvára.

Nyíregyháza a sok távollét ellenére is kedves a professzor számára. Az anyai nagyapa, Zsolnai Vilmos (1881–1945) Selmechányáról költözött a Nyírségbe 1918-ban, hogy az Evangélikus Főgimnáziumban tanítson; több mint egy évtizeden át az intézmény megválasztott igazgatója volt. Egykori iskolájában, a mai „Kossuth”-ban tantermet és ösztöndíjat neveztek el róla, tanítványai 1995-ben márvány emléktáblát állítottak bronzba öntött portréjával. Ha Maros István hazajön Nyíregyházára, a temetőben az ősök sírjainál nagy pedagógus elődjére is emlékezik. (Marik Sándor)

valóság

Szénás Ignác–Siklós Balázs–Gerda István Zsolt **Az Észak-alföldi régió munkaerőpiacának változása a gazdasági válság hatására**

Bevezetés

Az észak-alföldi régió munkaerőpiacán a gazdasági válság hatására végbemenő változások vizsgálata c. kutatásnak több célkitűzése volt. Az egyik annak meghatározása, hogy a válság miként hatott az Észak-alföldi régió munkaerőpiacára, melyhez elengedhetetlen azon esetleges látens kapcsolatoknak a feltérképezése, melyek meglete befolyással volt és van a régióban tapasztalt folyamatokra. Ezután szükségesnek tartottuk, hogy az így, alapvetően statisztikai alapon kapott eredményeket összevessük a régió elismert vállalati vezetőinek és meghatározó gazdasági szakembereinek véleményével, jövőről alkotott elképzeléseivel. Ezek alapján scenáriókat állítunk fel a régió közeljövőben várható munkaerő-piaci fejleményeivel kapcsolatosan.

Anyag és módszer

A KSH adatbázisából szereztük be a kutatáshoz szükséges magyarországi és regionális munkaerő-piaci adatokat, illetve igyekszünk a lehető legszélesebb bázisra támaszkodva feldolgozni a válsággal foglalkozó irodalmakat. A kvantitatív adatok feldolgozása SPSS programmal, függvényillesztéssel történik. Ennek alapján meghatározásra kerülnek az alapvető trendek, felállítjuk hipotéziseinket, majd szakértői megkérdezéseket alkalmazunk.

Alkalmazott meghatározások, módszerek

Az adatok (KSH) ezen fejezetben összegyűjtött meghatározások szerint értelmezhetők.¹ A foglalkoztatottsági statisztikában az adatforrások, a számbavételi módszerek, a megfigyelt sokaság különbözősége miatt azonos jelenséget számszakilag eltérő adatok fejeznek ki. Az adateltérések az alapadatok esetében is meghaladhatják a statisztikában elfogadott mértéket, ezért a különféle adatforrásokból származó információk nem helyettesíthetők egymással. A fejezet anyaga az adatforrásokhoz kapcsolt csoportosítást követi.

1. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/modsz/modsz21.html>

Foglalkoztatás, gazdasági aktivitás, munkanélküliség, álláskeresés

A Központi Statisztikai Hivatal a lakosság gazdasági aktivitásának – a foglalkoztatottság, illetve a munkanélküliség – vizsgálatára 1992-ben új statisztikai adatgyűjtést vezetett be. A munkaerő-felmérés, ami a magánháztartásokra kiterjedő reprezentatív felvétel, a 15–74 éves személyek gazdasági aktivitásáról nyújt információt. Az adatgyűjtés célja, hogy a foglalkoztatottság és a munkanélküliség alakulását a nemzetközi statisztikai ajánlásoknak megfelelően, a mindenkori munkaügyi szabályozástól, illetve annak változásától függetlenül, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) fogalmait felhasználva figyelje meg. A magyar munkaerő-felmérés egy meghatározott időszakban² végzett tevékenységük alapján osztályozza a vizsgált népességet. Foglalkoztatott az, aki az adott héten legalább egy órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, illetve rendelkezett olyan munkahellyel, ahonnan átmenetileg (betegség, szabadság vagy egyéb ok miatt) volt távol. Munkanélküli az, aki az adott héten nem dolgozott, és nincs is olyan munkája, amelyből átmenetileg hiányzott; a kikérdezést megelőző négy hét folyamán aktívan keresett munkát; két héten belül munkába tudott volna állni, ha talált volna megfelelő állást, illetve már talált munkát, ahol a 2002. évtől 30, a 2003. évtől 90 napon belül dolgozni kezd. Gazdaságilag aktívak azok, akik megjelennek a munkaerőpiacon, azaz a foglalkoztatottak és a munkanélküliek. Gazdaságilag nem aktívak azok, akik a vonatkozási héten nem dolgoztak, illetve nem volt rendszeres jövedelmet biztosító munkájuk, és nem is kerestek munkát, vagy kerestek, de nem tudtak volna munkába állni. A Munkaerő-felmérés mintájába 1992-től negyedévente átlagosan mintegy 24 ezer cím került kijelölésre, 1998 óta pedig negyedévente közel 38 ezer címet keresnek fel az összeírók, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) ajánlásainak megfelelően az ott élő 15–74 éves népesség gazdasági aktivitásáról gyűjtsenek információt. 1992–2002 között minden hónapban a hónap 19. napját magában foglaló héten valósult meg a kikérdezés, 2003-tól pedig folyamatosan, a hónap (negyedév, év) valamennyi hetét magában foglalva. A közölt adatok teljeskörűsített negyedéves (éves) átlagok.³

2003. évtől a munkaerő-felmérés adatainak teljeskörűsítése a 2001. évi népszámláláson alapuló népességszám-továbbvezetés bázisán történik. Ezzel egy időben a 2001–2002. évi adatok is újraszámításra és lecserélésre kerültek. Az 1998–2000 közötti időszakra a 2001. évi népszámlálást is figyelembe vevő, korrigált népességszámon alapuló, új súlyszámrendszer készült, amelynek segítségével az adatok újraszúlyozásra kerültek.⁴ Az 1992–1997 közötti adatok teljeskörűsítése az 1990. évi népszámlálás alapján készült súlyrendszerrel történt. A munkaerő-felmérés mintájának hibaszámítása linearizált jackknife-módszerrel történik. Az áttekintő táblázat 2007. évre vonatkozó adatok mintavételi hibáit (s.e.) 95%-os megbízhatósági szinten közli. Az Európai Unió 2008-tól minden tagállam számára előírja⁵ az új tevékenységi osztályozás kötelező alkalmazását a statisztikai adatgyűjtésekben és nyilvántartásokban. Az adatokat 2008 januárjától a TEÁOR'08 alapján gyűjtöttük be, de 2008-ban még a TEÁOR'03 szerint publikálta a Központi Statisztikai Hivatal. A TEÁOR'08 szerint is feldolgozott adatok először 2009 januárjában kerültek publikálásra. A TEÁOR'08 alapján készült havi statisztikákat némileg befolyásolhatta, hogy az adatszolgáltatók

2. A kikérdezés hetét megelőző héten, a hetet hétfőtől vasárnapig számítva.

3. A munkaerőpiaci helyzet alakulása az Állami Foglalkoztatási Szolgálat fontosabb adatai alapján című havi jelentés; ÁFSZ, Budapest, 2007.

4. Új súlyozású adatok.

5. 1893/2006/EK rendelet.

2008-ban folyamatosan éltek az új osztályozásba sorolás lehetőségével, így a bázisévben – 2008-ban – a besorolás finomodásával a szakágazatok között mozgás volt. Nyilvántartott álláskereső az állami munkaközvetítő irodában nyilvántartásba vett személy, aki munkaviszonnyal nem rendelkezik; öregségi nyugdíjra nem jogosult, nem nappali tagozatos tanuló; aktív foglalkoztatási eszközben (átképzés, közhasznú foglalkoztatás stb.) nem vesz részt; munkát vagy önálló foglalkozást keres, munkavégzésre rendelkezésre áll és az Állami Foglalkoztatási Szolgálattal álláskeresési megállapodást kötött. Nyilvántartott pályakezdő álláskeresők a nyilvántartott álláskeresők közül azok a 25. életévüket – felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetén 30. életévüket – be nem töltött fiatalok, akik tanulmányaik befejezését követően munkanélküli ellátásra nem szereztek jogosultságot.

A válság hatásai a régió munkaerőpiacára, hipotézisek

A 2008-ban kirobbant válság természetesen az Észak-alföldi régióban is érzettette hatását. A világban lezajlott folyamatok alapján prognosztizálható volt a foglalkoztatottság drámai mértékű csökkenése. 2008 és 2010 között 5%-os csökkenést tapasztalhattunk, mely a foglalkoztatottak számát tekintve 19 ezer fő foglalkoztatásból való kikerülését jelenti. Ez egy nagyobb község lakosságának felel meg.

Ezzel együtt járt a gazdasági aktivitás erős csökkenése. 2008 és 2009 között, két negyedév alatt 5%-os csökkenés következett be, mely mintegy 27 ezer fővel kevesebb gazdaságilag aktív főt jelent a régióban.

Mindezek ismeretében egyáltalán nem meglepő az a tény, hogy az álláskeresők és a nyilvántartott munkanélküliek száma nőtt a régióban, az azonban váratlan, hogy e két csoport létszámának növekedési üteme elmarad a foglalkoztatottak és gazdaságilag aktívak létszámának csökkenési ütemétől. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a munkanélkülivé vált emberek, bár hivatalosan bejelentett állással nem rendelkeznek, mégsem tartják szükségesnek vagy kívánatosnak, hogy magukat munkanélküliként vagy álláskeresőként regisztráltassák, ehelyett a megélhetés egyéb forrásait választják.

Első hipotézisünk szerint az állásukat elveszítettek egy része nem regisztráltatta magát munkanélküliként, avagy álláskeresőként, hanem informális úton kerestek állást, és munkát is bejelentés nélkül vállaltak.

Második hipotézisünk szerint a válságnak még koránt sincs vége, sőt, 2010 folyamán nem is kezdődik meg a kilábalás.

Harmadik hipotézisünk szerint a régió országostól rosszabb jellemzőire elsősorban intézményi okokban keresendő a magyarázat (Szénás, Siklós, Gerda, 2010).

A felállított hipotézisek megválaszolására a következő fejezetekben kvantitatív elemzések, illetve szakértői interjúk alapján kerül sor.

Súlyponti kérdések meghatározása, vizsgált tényezők azonosítása, a kérdőív összeállítása

A rövid- és hosszú távú trendek alapján valószínűsíthető, hogy az ország, illetve ezen belül a régió koránt sincs túl a válságon. Tudható, hogy a visszaesés mértékét jelentősen befolyásolja a befektetői bizalom, és a jelentősebb gazdálkodó

szervezetek tevékenysége. Ha elegendő számú és jelentőségű gazdálkodó szervezet és befektető kezd a válság végével elkövetkező fellendülésre spekulálni, akkor ez önbeteljesítő jóslatként valóban fellendítheti a gazdaságot. Ehhez természetesen meg kell tudni becsülniük, hogy mikorra lesz tehető a mélypont. Ennek becslésére elemzésünk eddigi eredményei objektíve nem elegendőek, azonban fontos lehet megtudni, hogy a régió jelentős gazdálkodó szervezeteinek vezetői mikorra teszik a fellendülés kezdetét. Az első súlyponti kérdés tehát a visszaesést követő kilábalás kezdetének meghatározása.

A második súlyponti kérdés, hogy meghatározzuk, mi okozza a régió munkaerő-piacának az országos átlaghoz viszonyított kedvezőtlenebb folyamatait. Erre az a megfigyelés ad alapot, hogy a trendek elemzése során a régió mutatói rendre kedvezőtlenebbnek bizonyultak az országos átlagnál. A tanulmányunkban felhasznált statisztikai adatok az okokra ugyan nem világítanak rá, ám érdekes eredményre juthatunk, ha a jelentősebb gazdálkodó szervezetek képviselőit megkérdezve az okok után kutatunk, hiszen számos olyan aspektus merülhet fel, amely nem következik szorosan a statisztikai adatokból nyert eredményekből.

A harmadik súlyponti kérdés a régióban tapasztalható anomália, azaz hogy a gazdasági visszaesséssel a munkanélküliség növekedésének üteme elmarad minden más mutató romlásának ütemétől.

A kutatás elején jelentősen torzította az évközi adatokból kirajzolódó trendeket a szezonális hatása, emiatt az a következtetésünk, miszerint a munkanélküliség a régióban kedvezőbben alakul az országos átlagnál, az éves adatok tükrében nem alátámasztható. Lehet, hogy a munkanélküliség növekedésének mértéke kisebb az országos átlagnál, azonban a munkanélküliség mértéke (a munkanélküliek száma) abszolút értékben nagyobb. Az újabb adatok ellentmondanak a korábbi trendeknek.

A kvantitatív adatok vizsgálata lehetőséget biztosít arra, hogy a megállapított súlyponti kérdéseket felhasználva olyan kérdőíveket állítsunk össze a régióban működő vállalkozások és kormányzati finanszírozású intézmények számára, melyek segítségével választ kaphatunk a gazdasági válság hatására kialakult folyamatokról. Mivel szakértői megkérdezésekről és személyes találkozások keretében mélyinterjúkról van szó, így fontosnak tartjuk, hogy a lehető legkevesebb kérdést tegyük fel.

A kérdőívek összeállítása során kiemelkedően fontos szempontként vesszük figyelembe a személyes észrevételek, vélemények begyűjtésének lehetőségét, ezért a válaszadók személye, és a szervezet, melyben tevékenységüket végzik, a kutatásban nem kerül ismertetésre. A szakértői megkérdezések során a kutatásban résztvevők az alábbi főbb kérdéseket kívánják feltenni:

- A közelmúlt eseményeit is figyelembe véve tervezi-e vállalatánál az alkalmazottak számának bővítését? Véleménye szerint versenytársai hogyan fognak reagálni a kialakult gazdasági helyzetre a foglalkoztatás tekintetében?
- A gazdasági helyzet változásával kényszerült-e dolgozói állományának csökkentésére és véleménye szerint a jövőben kell-e hasonló lépéseket tennie?
- Milyen tapasztalatai vannak az utóbbi két évben a vállalatához beérkező álláspályázatokkal kapcsolatban? Mennyiségi és/vagy minőségi elmozdulást érzékel és milyen további változásokat valószínűsít?
- Véleményünk szerint az észak-alföldi régió nincs túl a gazdasági válság okozta mélyponton, lesz rosszabb a helyzet. Mi a véleménye erről?

- Véleménye szerint mi okozza az országostól rendre rosszabb regionális mutatókat, különös tekintettel a foglalkoztatásra és a munkanélküliségre?
- Gazdasági visszaesésnél kisebb mértékben nő a munkanélküliség, de minden más mutató romló tendenciát mutat. Ezt mi okozhatja? Hipotézisünk, hogy egyik oka a bejelentés nélküli munkavégzés. Mi a véleménye erről? (Szénás, Siklós, Gerda, 2010)

A kérdőívek eredményeinek összesítése

A kutatás során megkérdezett vállalatvezetők régióink meghatározó és elismert szakemberei. Véleményük szerint egyértelmű, hogy sem Magyarország, sem az Észak-alföldi régió nincs túl a gazdasági válságon illetve, hogy az Észak-alföldi régió az egyik legnehezebb helyzetben lévő régió hazánk régiói közül, hiszen az egyik legelmaradottabb az országban. Nyugat-Magyarországgal ellentétben - ahol erősebb a szolgáltató szektor, magas fokú az iparosodottság, fejlettebb az infrastruktúra - a keleti régió szomszédos országai nem nyújtanak lehetőséget munkahelyteremtésre, nem vesznek igénybe hazánkban szolgáltatásokat, nem alapítanak vállalkozásokat, illetve az ország Budapest-centrikussága szintén gátolja a fejlődést. A főváros centrikusságának oldása minden régió számára lehetőségeket biztosítana.

A megkérdezett szakemberek egyetértenek abban, hogy az Észak-alföldi régió gazdasági erejét növelhetné, ha fejlesztenék az infrastruktúrát, ha javulna az iparosodottság és erősödne a szolgáltató szektor illetve a mezőgazdaság. Véleményük szerint az egyik legnagyobb probléma az alacsony foglalkoztatottság, mely mély szerkezeti problémákat jelez. Az állami feladatok, a szociális-, egészségügyi és oktatási rendszer finanszírozására használt adókat és járulékokat a népesség jelentősen kisebb része állítja elő az egész társadalom számára, mint más országokban. Az alacsony foglalkoztatottság magas munkanélküliségi arányt eredményez, melynek véleményük szerint számos oka lehet:

- a munkaerő képzetlensége,
- a gazdaság rossz struktúrája,
- az elégtelen szabályozási környezet és infrastruktúra,
- a magas adók miatt elmaradó beruházások,
- a feketegazdaság magas aránya,
- a munkajövedelmek legalacsonyabb szintjéhez képest túl nagylelkű szociális ellátási rendszer,
- adóelkerülés.

A munkanélküliek száma – a KSH munkaerő-felmérésének adatai alapján – éves átlagot tekintve az Észak-Alföldi régióban, illetve ezen belül Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is emelkedett a gazdasági recesszió időszakában. (Kizárólag éven belül fordult elő növekedéstől eltérő változás.) A munkanélküliség növekedésének üteme alacsonyabb, mint a fejlett térségekben, azonban a munkanélküliség mértéke országos viszonylatban a legnagyobbak közé tartozik, ezért abszolút értékben itt sem elhanyagolható a munkanélküliek számának emelkedése. A megkérdezettek többségének véleménye szerint a térség gazdaságának gyenge potenciálja és a kisebb jövedelemtermelő-képessége valóban hatást gyakorol arra, hogy a bejelentés nélküli foglalkoztatás ebben a térségben kiterjedtebb legyen. Felhívták a figyelmet arra a fontos tényezőre, miszerint a régióban hagyományosan nagy a szezonális jellegű foglalkoztatás a térség mezőgazdasági jellegéből adódóan, azonban ezen a területen különösen gyenge a jöve-

delemtermelő-képesség, amely szintén a bejelentés nélküli foglalkoztatás irányába hat. Az alacsony szintű foglalkoztatottság gyakran ösztönzi arra a munkavállalókat, hogy saját vállalkozásokat alapítsanak, azonban ezek a vállalkozások gyakran kényszerből, tudás és tőke nélkül jönnek létre. A válság lefolyását illetően a gazdasági szakemberek véleményei eltérőek. Egyes álláspontok szerint túl vagyunk a válság mélypontján, míg mások véleménye az, hogy ez nem így van és jöhetnek még kedvezőtlen események. A megkérdezettek egyetértenek abban, hogy a gazdasági válság valamennyi hatása még nem jelenhetett meg és még nem érezhető az országban, illetve a régióban, ezért rövid- és középtávon további kedvezőtlen tendenciákra is számítanak, melyek átmenetileg a munkaerőpiacot is kedvezőtlenül érinthetik. Véleményük szerint mindenképpen vállalkozásélénkítő és a foglalkoztatás növelését célzó intézkedésekre lenne szükség. A jelenleg kialakult gazdasági helyzetben egyik, a kutatás során megkérdezett vállalkozásnál sem tervezik, hogy a közeljövőben bővítenék a dolgozói létszámot. Ennek legfőbb okaként a fogyasztás visszaesését illetve a kapacitások kihasználatlanságát jelölték meg, azonban sok az ágazat-specifikus probléma is: nyersanyagok mennyiségének nagymértékű csökkenése, alapanyagok árának jelentős emelkedése, időjárásfüggőség, bérleti szerződéstől való függőség.

A fogyasztás visszaesése mellett a vevői elvárások és igények folyamatosan változnak. Ezekre a problémákra a jelenlegi gazdasági helyzetben az jelenti a megoldást, hogy a vevői elvárásokból megfogalmazott növekvő számú feladat ellátását a már meglévő állományi létszámmal végzik el.

Véleményük megegyezik abban, hogy Magyarországon a jelenleg érvényben lévő Munka Törvénykönyv és az adózással kapcsolatos jogszabályok akadályozói a legális foglalkoztatásnak. A jelenleg érvényben lévő adózással kapcsolatos jogszabályok szigorúbb költséggazdálkodásra kényszerítik a vállalkozásokat, melynek eredményeként létszámleépítéssel is próbálják csökkenteni költségeiket, hiszen a munkabér és kapcsolódó járulékaik meghatározó és jelentős mértékű költségelemek. A megvizsgált vállalkozások majd' háromnegyedénél eddig nem volt szükség létszámleépítésre és arra törekszenek, hogy a jelenlegi létszámállapotot megtartsák, azonban felismerték a szervezet-fejlesztés szükségességét. Mindezek mellett törekednek versenyképességük megőrzésére, a nyereséges működtetésre és a folyamatos fejlesztésre. A jelenlegi dolgozói létszám megtartásával azoknak a vállalkozásoknak van leginkább problémája, melyek tevékenysége szezonális jellegű illetve a szélsőséges környezeti tényezők (pl.: szélsőséges időjárás) nagymértékben befolyásolják működésüket. A megkérdezettek véleménye szerint a létszámcsökkentés elkerülésére megoldást jelentene, ha növekedne a termékek iránti kereslet, azonban a fogyasztás folyamatosan csökkenést mutat. A vállalatvezetők jelentős része fontosnak tartotta a problémák megoldása szempontjából a pályázati úton elnyerhető támogatásokat, hiszen ezeket munkahelyteremtésre, piacépes termékek gyártására, hatékony működésre és fejlesztésekre lehet fordítani, mely jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a vállalkozás piaci pozícióit megtartsa, a válság hatásait csökkentse, illetve sikeresen túlélje ezt a nehéz időszakot. A magyar vállalkozások jelentős többségénél az a legfontosabb cél, hogy a lehető leghatékonyabban alkalmazkodjanak a kialakult gazdasági helyzethez, a lehető legminimálisabbra csökkentsék a válság okozta negatív hatásokat és bíznak abban, hogy nem fog tovább romlani a jelenleg kialakult helyzet. A vállalatokhoz beérkező álláspályázatokról megállapítható, hogy nem felelnek meg az elvárt követelményeknek. A pályázók többsége felsőfokú végzettséggel rendelkezik, azonban a

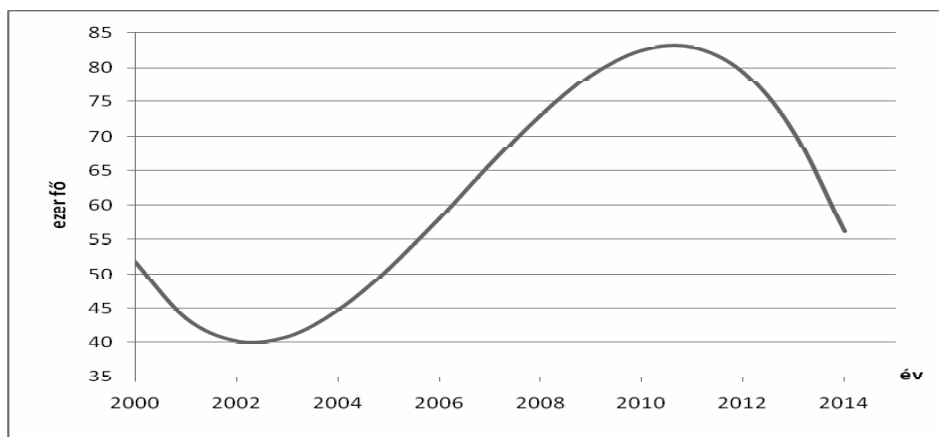
beérkezett pályázatoknál minőségjavulás nem figyelhető meg, ugyanis többségük formailag az internetről letöltött sablonok alapján készül, illetve néhány esetben a pályázók feltűnően túlértékelik a képességeiket és készségeiket, miközben ez nincs összhangban a valósággal. A társaságok alaptevékenységeihez kapcsolódó folyamatok elvégzéséhez elengedhetetlen a szakmai képzettség illetve a szakmai gyakorlat megléte. Ez a két követelmény általában nem jelenik meg együttesen a munkaerőpiacon jelenlévő kínálatban. A szakmai alapképzettséghez hiányzik az a funkcionális tudás, amely teljes értékűvé teszi a munkaerőt a meglévő feladatok hiánytalan és megfelelő színvonalú elvégzésére. Gyakran előforduló probléma, hogy a pályázók nem tájékozódnak megfelelően a cég profiljáról, a kiírt munkaköréről, illetve, hogy a pályázók között nincs fizikai munkára jelentkező munkavállaló. A régió országos átlagtól való elmaradása a megkérdezések alapján azzal indokolható, hogy az ország azon térségeinek fejlettsége kedvezőbb, ahol igen erős a szolgáltató szektor (Közép-Magyarország), vagy magas fokú az iparosodottság (Nyugat-, Közép-Dunántúl). A szolgáltató szektor főváros centrikusságának oldása, az iparosodottság növelése, a mezőgazdaság erősítése növelhetné a térség gazdasági erejét. Sajnos napjainkban a térségi fejlesztések a koncentráció irányába hatnak, mely jelentősen megnehezítheti a fent említett törekvések véghezvitelét.

A kvalitatív eredmények összevetése a kutatás során bekövetkezett változásokkal

Az éves adatok alapján megállapítható, hogy a foglalkoztatottak száma csökkent az Észak-alföldi régióban 2000-2009 között. A trendek meghatározása a korábbiaknak megfelelően első-, másod- és harmadfokú függvények illesztésével történt. A harmadfokú függvény illeszkedésének pontossága az alacsony elemszám ellenére igen meggyőző ($r=0,87$), ami azt jelenti, hogy a függvény időszak eleji inflexiója után emelkedő, majd lokális maximuma után exponenciálisan csökkenő képet mutat. A jövőre vonatkozóan a szakértői megkérdezések eredményeihez hasonlóan a foglalkoztatás csökkenése várható. A várakozás mértéke azonban eltérő, mivel a megkérdezettek véleménye alapján inkább a foglalkoztatottak számának lassú csökkenése rajzolódik ki. Mindezek alapján megállapítható, hogy a kvalitatív eredmények alátámasztják a szakértői véleményeket a változás várható irányát illetően, ám a változás intenzitására vonatkozóan eltérnek. A munkanélküliek számának változása igen nagy érdeklődésre tart számot, és szinte minden megkérdezett szakértő kiemelkedően fontosnak értékelte. Adott elemszám mellett igen meggyőző ($r=0,971$) illeszkedés adódott a harmadfokú függvény esetén.

Az illesztett függvény vizsgálata és a szakértői megkérdezések összevetése nagyon érdekes eredménnyel járt. Nyilvánvaló, hogy ebben a gazdasági környezetben nem várható a munkanélküliek számának csökkenése (demográfiai hatásoktól eltekintve), és ezt mindkét vizsgálat alá is támasztja. A gazdasági helyzet javulása (GDP növekedési üteme) Okun törvénye alapján a munkanélküliek számának csökkenését vonná maga után (a munkanélküliségi ráta csökkenését), azonban erre sem a szakértők szerint, sem a kvantitatív eredmények alapján a közeljövőben nem számíthatunk. Elgondolkodtató azonban a függvény menete. Az inflexió pont 2006 és 2007 közé esik, ami egyértelműen azt jelenti, hogy a „közeli” jövőben lokális maximum várható, mely az 1. ábrának megfelelően 2010 és 2012 között helyezkedik el. Az ezt követő időszakra a munkanélküliek számának csökkenése prognosztizálható.

1. ábra: A munkanélküliek számnak várható alakulása az Észak-alföldi régióban 2010. évtől [%]

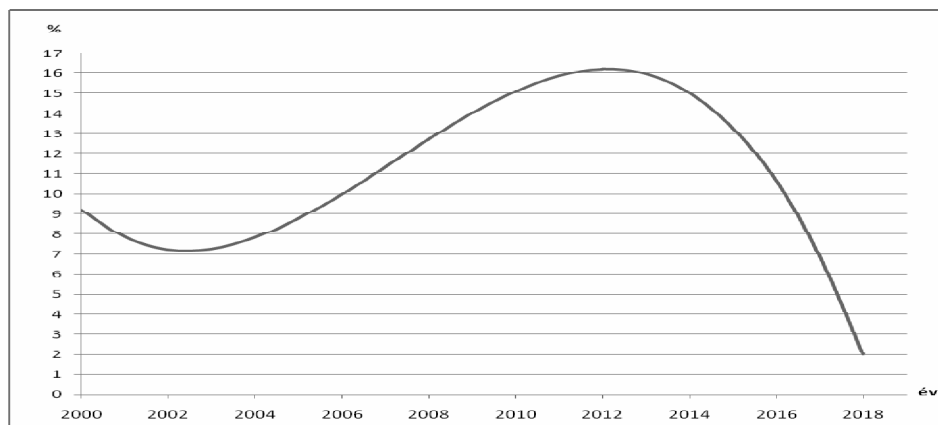
Forrás: saját számítás, saját szerkesztés

Mivel viszonylag kevés adat áll rendelkezésre, így az adott függvényt folytonosnak tekintve ($y = 65,963 - 17,318x + 3,361x^2 - 0,15x^3$) célszerű a vizsgált – számított – értékeket sűrűbben elemezni, ha ezen lokális maximum pontos – vagy legalábbis pontosabb – helyét meg kívánjuk határozni. Ennek érdekében a három időpont közötti időszakot matematikai alapon havi bontásúvá téve az eredmények alapján elmondható, hogy a munkanélküliek számának növekedése 2010. év végén, a kvantitatív adatok alapján szeptemberben áll meg, azaz 2010. utolsó negyedében a tendencia várhatóan megfordul. A munkanélküliek számának várható változását, illetve az előrejelzés pontosságát nyilvánvalóan lehet vitatni, de megerősítésként célszerűnek tartottuk megvizsgálni a munkanélküliségi ráta várható változását is.

Ahhoz, hogy meghatározzuk a munkanélküliségi ráta növekedésének végét (időpont) az adatsor pontjaira legpontosabban illeszkedő harmadfokú függvény egyenletét célszerű alapul venni ($y = 11,447 - 2,701x + 0,496x^2 - 0,02x^3$). Megállapítható, hogy a munkanélküliségi rátára illeszthető görbe alakulásának meghatározó pontja – azaz lokális maximuma – a 2. ábrának megfelelően 2011 és 2013 között helyezkedik el. (l. a következő oldalon!)

Mivel ebben az esetben szintén viszonylag kevés adat áll rendelkezésre, így az adott függvényt folytonosnak tekintve célszerű a számított értékeket sűrűbben vizsgálni, ha ezen lokális maximum pontos – vagy legalábbis pontosabb – helyét meg kívánjuk határozni. Ennek érdekében a három időpont közötti időszakot matematikai alapon havi bontásúvá téve arra lehet következtetni, hogy a munkanélküliségi ráta növekedése 2012. elején, a kvantitatív adatok alapján februárban áll meg, azaz 2012. első negyedében a tendencia várhatóan megfordul. A munkanélküliek számának és a munkanélküliségi ráta várható értékeinek vizsgálata alapján kijelenthető, hogy a növekvő tendenciák véget fognak érni, és a későbbiekben nagy valószínűséggel csökkenés várható. A gazdasági aktivitás vizsgálata során a szakértői megkérdésezések indirekt módon irányultak a témára, hiszen közvetlen

2. ábra: A munkanélküliségi ráta várható alakulása az Észak-alföldi régióban 2010. évtől [%]

Forrás: saját számítás, saját szerkesztés

kérdésként igen nehezen értelmezhető a vállalkozások vezetői számára. Az alacsony elemszám illetve az időszakon belüli jelentős eltérések miatt az illesztések igen bizonytalanok. Ennek ellenére, a harmadfokú függvényt $r=0,87$ érték jellemzi, ami igen pontos illeszkedésnek felel meg, azonban az eredmény értelmezése csak a szakértői megkérdésekkel együtt lehet sikeres.

Szenáriók felállítása

A foglalkoztatottak számára vonatkozó szenáriónk szerint, a kvantitatív adatok alapján a csökkenés nem áll meg, de ez a valóságban nyilvánvalóan nem következhet be, ezért a szakértői megkérdéseket a távolabbi jövőre vonatkozóan nagyobb súllyal vesszük figyelembe. Összességében a közeljövőben csökkenő, majd lassan növekvő foglalkoztatotti létszámot várunk.

A munkanélküliek számának alakulására vonatkozó szenáriónk azon alapul, hogy mind a kvantitatív, mind a kvalitatív kutatás egyet ért abban, hogy a növekvő tendencia rövid időn belül megfordul, de maximális értékét még nem érte el. Számításaink alapján a munkanélküliek számának csökkenése 2010. negyedik negyedétől következhet be, mely időpontot némileg ki fogja tolni a munkanélküliségi ráta csökkenésének 2012 februárjára várható bekövetkezése. Ezek ismeretében és a szakértők véleményét is figyelembe véve elmondható, hogy 2011. első felétől várható a munkanélküliek számának csökkenése.

A gazdaságilag aktív népesség számára vonatkozó szenáriónk megalkotásánál figyelembe vettük, hogy mind a kvantitatív adatok, mind a kvalitatív eredmények azt mutatják, hogy a gazdasági aktivitás a jövőben várhatóan csökkenni fog. A kvantitatív adatsor inflexiós pontjának elhelyezkedése azt prognosztizálja, hogy ez a csökkenés nem áll meg, ami nyilvánvalóan nem lehetséges. A személyes megkérdésekből kiderül, hogy a szakértők 2011 végétől várják a gazdaságilag aktív népesség számának növekedését, de ezen időpont jelentősen függ az időközben megváltozott kormányzati politikától és egyéb külső gazdasági hatásoktól (Szénás, Siklós, Gerda, 2010).

Hipotézisek vizsgálata

Első hipotézisünk az volt, hogy az állásukat elveszítették egy része nem regisztráltatta magát munkanélküliként, avagy álláskeresőként, hanem informális úton kerestek állást, és bejelentés nélkül is vállaltak munkát (Szénás, Siklós, Gerda, 2010).

A kérdőíves megkérdezés eredménye alátámasztja hipotézisünket. Nyilvánvaló, hogy a válaszadók többsége az ezzel kapcsolatos kérdésünk elől kitért, mivel ez egy olyan terület, mely a jogszerűség határán – esetleg azon túl – fekszik, azonban közvetlenül képesek voltunk olyan információkat gyűjteni, melyek hipotézisünket igazolták. Mindenképp fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a bejelentés nélküli foglalkoztatás nem kizárólag a megkérdezett vállalkozások vonatkozásában jelentkezik, hanem ezen szervezetekkel egy piacon működő vállalkozásoknál is. Ez felveti az általánosítás lehetőségét is, azonban ezt jelen kutatásunk keretében nem vizsgáljuk.

Második hipotézisünk szerint a válságnak még koránt sincs vége, sőt, 2010 folyamán nem kezdődik meg a kilábalás (Szénás, Siklós, Gerda, 2010).

Mivel kutatásunk során a munkaerőpiac állapotváltozásain keresztül mutatjuk be a folyamatokat, így ezen hipotézisünk alátámasztását is a munkaerő-piaci folyamatok alapvető jellemzői között találjuk meg. A kvantitatív adatok elemzését, majd a szakértői megkérdezésekből származó információkat szintetizálva arra a megállapításra jutottunk, hogy bár a munkanélküliek számának növekedése várhatóan 2010. utolsó negyedévében megáll, majd megfordul, addig a munkanélküliségi ráta csökkenése csak 2011 végére, 2012 elejére várható. Mivel a gazdasági növekedés és a munkanélküliségi ráta közötti összefüggés ismert, ezért indirekt módon feltételezhető, hogy a következő konjunkturális időszak 2011 végén kezdődik – azaz ekkorra tehető a válság vége. Fontos megjegyezni, hogy az elvégzett számítások korábbi trendek extrapolálásán alapulnak, és olyan egyéb külső hatásokkal nem számolnak, mint például a kormányzati intézkedések. Ebből következik, hogy eredményeink irányadó jellegűek és „minden más változatlanúsága mellett” értelmezendők, ami a való életben természetesen nem teljesülhet.

Harmadikként felállított hipotézisünk az volt, hogy a régió országostól rosszabb jellemzőire elsősorban intézményi okokban keresendő a magyarázat (Szénás, Siklós, Gerda, 2010).

A kérdőíves megkérdezések alapján ezen hipotézisünk egyértelműen nem támasztható alá – egyértelműen meg sem cáfolható –, illetve kutatásunk során nem merült fel olyan konkrét kvantitatív adat sem, melynek nyomán feltevésünk helyességét érdemben vizsgálni tudtuk volna. Feltételezhető tehát, hogy az országostól kedvezőtlenebb jellemzők kialakulásához nem kizárólag az intézményi okok vezetnek, hanem számos egyéb olyan ok is, melyet a kutatás során nem sikerült azonosítanunk.

Irodalomjegyzék

- Duleba Sz. (2006): A közép- és felsővezetői döntéseket támogató AHP módszer, és alkalmazása logisztikai szolgáltatók kiválasztására. Vezetéstudomány 2006. 9. sz. XXXVII. évfolyam 56–60.
- Galó M.,–Szénás I. (2007): A humán erőforrás szerepe a helyi gazdaság fejlődésében. Informatikai Zárókonferencia Kiadványa, Nyíregyháza, 9. 11.
- Gerda Zs.–Siklós B. (2009): Educational Structure and Labor Market Expectations in the Northern Great Plain Region, AVA4, Aspects and Visions of Applied Economics and Informatics, Debrecen, 2009. március 26–27.
- Gerda Zs.–Siklós B. (2010): Regionális munkaerő-piaci szcenárió a gazdasági válság tükrében, 4. Nyíregyházi Doktorandusz Konferencia, Nyíregyháza, 2010. október 17.
- Szénás I.–Siklós B.–Gerda Zs. (2010): Globális gazdasági válság regionális munkaerő-piaci hatása, ISBN 978-615-5097-04-1, Triumvirátus Kft, Nyíregyháza.

Kormány Gyula

Gyümölcsstermesztés a Szatmár-Beregi-síkságon

A térség gyümölcsstermesztésének fejlődéstörténete

A Szatmár-Beregi térség mezőgazdasági területének 5,5 százalékán (2005) gyümölcsösök, gyümölcsfákkal tarkított kertek díszlenek. Ez a barátságos tájkép azonban nem olyan régi, a nagy természetátalakító munkálatok befejezését követő évtizedek folyamán alakult ki. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, benne térségünk gyümölcsültetvényeinek fejlődését a kedvező természeti adottságok mellett történelmi események is erőteljesen sürgették. Ugyanis a történelmi Magyarország árualmája túlnyomórészt a Kárpátok által kedvezően befolyásolt klímájú Kárpátalján és Erdélyben termett. Miután a trianoni békediktátum következtében ezeket a területeket elcsatolták, a kereslet kielégítésére az almatermesztés áttelepült nagy részben a Nyírség és a Felső-Tisza-vidék területeire. E kényszerhelyzetben túl a korszerű gyümölcsstermelés kialakulásában nagy szerepe volt az 1929-ben kezdődő tőkés gazdasági válságnak. Ennek hatására a gabonafélék mellett ipari növények és gyümölcsstermeléssel is kezdenek foglalkozni a tőkeerősebb nagybirtokokon. Az 1930-as évek elején Fülesd, Nábrád, Cégénydányád, Nagyar, Jánkmajtis, Porcsalma községek nagybirtokain létesültek korszerű árugyümölcsösök. 70–80 százalékban főleg almásokat telepítettek. A telepítésbe bekapcsolódnak a Szamos-menti (Szamosbecs, Szamosangyalos, Szamostatárfalva, Csenger térsége) középparaszti gazdaságok 0,3–1,5 hektár nagyságú területekkel. Részesedésük árugyümölcsösökből 14–20 százalékot tett ki.

A beregi-szatmári térség gyümölcskertjei a folyókat kísérő folyóhátak lazaszerkezetű, jó vízgazdálkodású öntéstalajokon alakultak ki. A kedvező talajadottságokhoz előnyös klimatikus viszonyok társulnak. A viszonylag magas páratartalom, elegendő napfénytartam, mérsékelten meleg nyár együttes előfordulása olyan tényezői területünk éghajlatának, melyek a gyümölcsök, különösen a téli almafajták kiemelkedő szín- és zamatgazdagságát biztosítják.

1935-ben a megye gyümölcsállományának csaknem 35 százaléka a Szatmár-Beregi-síkság területén található. Vezető helyen a szilva, az alma, és csak utána következik a meggy, a körte, a dió. A gyümölcsös, a kerttel együtt a művelhető összterületből 1,8 százalékkal részesült.

Szatmár-Bereg területén 1935-ben 900 414 db, 1971-ben ennek több mint kétszeresét, 2 087 885 db gyümölcsfát írtak össze. A gyümölcsstermelés erőteljes növekedése főleg az 1960–1970-es évek eredménye, amelynek a Szovjetunió almaimportjának

növekedése adott lendületet. Ezt még fokozta az is, hogy ebben az időszakban az almatermesztés a legjobban jövedelmező ágazatok közé tartozott. Itt kell megemlítenünk azt is, hogy az iparszegény népesség rá volt utalva az almatermesztés által kínált jövedelemre. Jelenleg is a falvakban jelentős azoknak a családoknak a száma, akiknek jövedelmére közvetlenül vagy közvetve ne lenne hatással az almatermesztés.

1971-ben az összes gyümölcsfa 45,6 százaléka, az almafák 65,5 százaléka, a szilvának 16,4 százaléka, a meggynek 12,4 százaléka, a diónak 35,9 százaléka volt árugyümölcsös.

A kisüzemek részesedési aránya az összes árugyümölcsösből 18 százaléka, az almából 17,2 százaléka, szilvából 30,5 százaléka, a meggyből 57,0 százaléka, a dióból 11,8 százaléka volt. Az árugyümölcs nagy része a termelészövetkezetek, állami gazdaságok birtokain termelt. Például a Mátészalkai Szamosmenti Állami tangazdaság az ország legnagyobb almatermő bázisgazdaság. Hűtőházai, almafeldolgozó, csomagoló gépsorai mellett 1980-tól lényerő sűrítőüzem segíti az ágazat termékeinek az értékesítését. A termelészövetkezetek almáskertjei közül kiemelkedett a Beregsurányi Barátság Kert, amely a szovjet határ mentén 98 hektáron működött. A házi kertek fő gyümölcsneme a szilva, az árugyümölcsösöké viszont az alma.

A területi növekedés minőségi változást is hozott, az értékesebb gyümölcsfajták száma emelkedik. Olyan gyümölcsfajták telepítésére is sor kerül, amely korábban e területen nem volt számottevő, pl. őszibarack, köszméte. 1975–1980 között a gyümölcsrekonstrukciós program keretében mintegy 1800 hektár területen zömmel almafát, kisebb mértékben meggyet, őszibarackot, szilvát telepítettek. A meggy, őszibarack a hetvenes évek végén ugrásszerűen terjedt el, s ekkor került a meggy a harmadik helyre, amit a megnövekedett piaci igények és a Nyíregyházi Konzervgyár felvevőkapacitása váltott ki.

A nyolcvanas évek elején az új telepítésű gyümölcsösök termőre fordultak, s olyan mértékű terméscsökkenés következett be, amely számos kedvezőtlen következménnyel járt: a piacok beszűkülése, szigorodása, a tárolókapacitások elégtelensége, a szállítási és minőségi, értékesítési stb. gondok. Mindez jelentős feszültségeket és jövedelemcsökkenést idézett elő. Az évtized közepére az értékesítési gondok egyre veszteségesebbé teszik a termelést, ami szükségszerűen az ültetvények ugrásszerű csökkentéséhez vezetett. Ez a folyamat egyaránt érintette a nagy- és a kisüzemi almáskerteket. Nagymértékű selejtezés kezdődött el, pár év alatt 1210 hektár almást vágta ki. A termékfelesleg hasznosítására ekkor a megyében több gyümölcslényerő és sűrítőüzem létesült (Nyíregyháza, Vaja, Mátészalka stb.). A nyolcvanas évek végén még mindig kedvezőtlen a gyümölcsök összetétele, magas az alma aránya, a termés 80–85 százalékát adja. Almán belül a lizstharatra igen érzékeny jonathán dominál.

A termelésben az állami gazdaságok, termelészövetkezetek mellett jelentős szerepet töltenek be a kisüzemek, az almának 15–30 százaléka innen származik. Más gyümölcsfajok, mint pl. a meggy, dió, szilva, őszibarack, csaknem teljes egészében innen kerül ki.

A kilencvenes évek elejétől az értékesítési nehézségek a volt szovjet piac elvesztésével fokozódtak, a felvásárlási árak stagnálása mellett a költségek többszörösödtek, így a termelés jövedelmezősége tetemes mértékben csökkent. Mindez kíméletlenül sújtja a gyümölcsstermesztőket, különösen az almaültetvények tulajdonosait. Ugyanakkor lassan halad a piaci igényeknek megfelelő fajtaszerkezet kialakítása.

A rendszerváltás után megalakult gazdálkodó szervezetek (mezőgazdasági szövetkezetek, betéti társaságok, Kft-k stb.) 1998-ban az alma 21, a szilva 2, a meggy közel 1 százalékát termelték meg. A gyümölcsstermesztés az 1991–95-ös évek átlagához viszonyítva 1998-ban 28,1 százalékkal csökkent. Ennek oka részben a termőterület mérséklődése, másrészt az értékesítési nehézségek, alacsony felvásárlási árak. Jelenleg a gyümölcsstermesztő területek 75–80 százaléka az egyéni gazdaságok, 15–20 százaléka a gazdálkodó szervezetek kezelésében vannak. Az egyéni gazdaságok gyümölcsöseinek felosztottsága azonban nem kedvez az egységes és hatékony növényvédelemnek, az értékesítésnek. A termelést egymástól elszigetelten végzik, termékeiket külön-külön viszik a piacra. Ezáltal kis volumen képviselnek, ami erősíti a kiszolgáltatottságukat. Kellő tárolókapacitással sem rendelkeznek, ezért a kínálatmanipuláció eszközével sem élhetnek.

A gyümölcsfaállomány nagyobb része 68,2 százalék áru gyümölcsökben, 31,8 százaléka pedig házi kertekben, zártkertekben, szőlők között található. Az áru gyümölcsök legelterjedtebb gyümölcsneme az alma (85,9 százalék), a többi gyümölcs mindössze 14,1 százalékkal szerepel. A házi kertekben, szőlőkben szintén az alma a fő gyümölcsnem 37,7 százalékkal, de a többi gyümölcsféle (szilva, meggy, körte, őszibarack) együttesen nagyobb arányban, 62,3 százalékkal részesülnek.

A gyümölcsfajok területi megoszlását az 1. táblázat mutatja, melyből kitűnik, hogy 2000-ben a gyümölcssterületekből legnagyobb arányban az alma részesül, ezt követi a meggy, a szilva, dió és a körte, a többi gyümölcsfaj az egyszázalékos arányt sem éri el. Ez a megoszlási arány tapasztalható kisebb eltérésekkel a megyében és az Észak-alföldi régióban is. Ez a struktúra figyelhető meg az egyéni gazdaságoknál, a gazdálkodó szerveknél a kistérségben, a régióban és az országban (2. táblázat). Az is jól érzékelhető, hogy a gyümölcsfajták összetételében az országban szintén az alma területe vezet, majd a meggy, a kajszli, a szilva, az őszibarack következik.

A száz gazdaságra jutó ültetvény nagyság megoszlását a 3. táblázat tárja fel, melyből kitűnik, hogy területünkön a gazdálkodó szervezeteknél 100 hektárra jutó ültetvény nagyság sokkal kisebb, mint a megyében, régióban, illetve az országban. Viszont az egyéni gazdaságok mindegyik kistérségben az országos átlag feletti gyümölcsfa-ültetvénnyel rendelkeznek.

1. táblázat. A gyümölcssterületek megoszlása gyümölcsfajok szerint 2000-ben (%)

Megnevezés	alma	körte	szilva	cseresznye	meggy	kajszli-barack	őszibarack	dió	köszméte
Szatmár-Bereg	69,8	1,2	6,7	0,4	16,3	0,06	0,4	3,8	0,3
Sz.-Sz.-B. megye	75,5	0,7	4,7	0,3	12,9	0,2	1,3	2,3	0,5
Észak-Alföld	69,8	1,2	6,1	0,8	13,7	0,8	1,9	2,4	0,8
Ország	44,2	2,7	8,6	1,9	13,8	7,0	9,6	3,4	0,5

Forrás: Általános mezőgazdasági összeírás (ÁMÓ) KSH 2000. adatai alapján a szerző számítása.

2. táblázat. Gyümölcssterületek megoszlása gyümölcsfajok szerint és gazdaságcsoportonként 2000-ben (%)

Megnevezés	Egyéni gazdaságok				Gazdálkodó szervezetek			
	Szatmár-Bereg	Sz.-Sz.-B. megye	Észak-Alföld	Ország	Szatmár-Bereg	Sz.-Sz.-B. megye	Észak-Alföld	Ország
alma	69,7	73,6	68,4	42,2	66,8	86,5	77,1	44,3
körte	1,2	0,8	1,3	2,4	1,2	0,2	0,7	3,4
szilva	7,0	4,7	6,0	8,6	4,5	4,2	6,7	8,5
cseresznye	0,4	0,4	0,9	1,8	–	0,03	0,3	1,9
meggy	16,2	13,9	14,5	12,5	16,8	7,2	10,0	17,2
kajszibarack	0,06	0,2	0,8	6,1	–	–	0,7	9,5
őszibarack	0,4	1,4	2,1	10,3	0,8	0,3	1,4	7,9
dió	1,9	2,6	2,8	3,5	3,6	0,5	0,6	2,9
köszméte	0,1	0,2	1,0	0,6	1,2	0,2	0,2	0,2

Forrás: Általános mezőgazdasági összeírás (ÁMŐ) KSH 2000. A magyar régiók mezőgazdasága, KSH Észak-Alföld Szolnok, Debrecen, Nyíregyháza, 2001. adatbázisa alapján a szerző számítása.

3. táblázat. A száz gazdaságra jutó ültetvény nagyság megoszlása a gazdálkodó egységeknél (2000-ben)

Megnevezés	Száz egyéni gazdaságra	Száz gazdálkodó szervezetre	Jellemző gyümölcs
	jutó gyümölcsültetvény, hektár		
<i>Kistérségek:</i>			
Csengeri	75,7	2295,5	alma
Fehérgyarmati	59,1	1181,6	alma
Mátészalkai	45,8	1229,3	alma
Vásárosnaményi	69,0	873,0	alma
Átlag (ha)	62,4	1394,8	alma
Megyei	61,3	3135,4	alma
Észak-alföldi régió	53,4	3026,9	alma
Ország összesen	40,7	3661,0	alma

Forrás: Általános mezőgazdasági összeírás (ÁMŐ) 2000. A magyar régiók mezőgazdasága (ÁMŐ), 2000, Észak-Alföld KSH 2001. adatai alapján a szerző számítása

Főbb gyümölcsfajok

Térségünkben a gyümölcsnemek közül – a fentiekben is említettük – a legnagyobb területet (69,8 százalékot) az alma foglalja el. Országosan is kiemelkedő jelentőségű almatermő térség, hiszen az ország almafa területének 6–7 százalékát térségünk adja, ami a megyei átlagot 0,5–1 százalékkal meghaladja (2005-ben). A szilvától a vezető szerepet az 1930-as években veszi át, így a szilva a második helyre szorult. Már korábban is említettük, hogy különösen a Szamos mentén fekvő településeinek kertjeiben, szántóin indul el a nagyobb területre kiterjedő almatelepítés.

– Az **almatermesztés** a II. világháború után térségünkben mindjobban elterjedt, az 1930-as években megszerzett vezető szerepe tovább növekedett. Az 1950-es években jelentkező helytelen gazdaságpolitika következtében a telepítés üteme lelassul. Pl. míg 1946–50-ig 8,6 százalékos, addig 1951–55-ig csak 3,8 százalékos volt a növekedés. A legnagyobb mértékű telepítés 1965–75 között történt, a jelenlegi almafaállomány 41,9 százalékát ültették el 10–12 év alatt. Az almatermesztés igazi felvirágzása a hatvanas évekre esik, amikor a korszerű nagyüzemi árutermelő gazdaságok kialakultak. A nagyüzemek mellett az alma a háztáji gazdaságoknak, házi kerteknek a legfontosabb gyümölcsévé vált. Az almatermesztés szinte a térség teljes társadalmát átfogta, tájformáló tényezővé, a települések megfiatalosodásának egyik fontos bázisává vált.

A hatvanas évek második felétől a gyümölcsnemek közül az almának a területi részarányát területünkön mérsékeltek. Ugyanis az évtized végére az új telepítések mind termőre fordultak, tárolásuk, a piacra való elhelyezésük gondot okozott. Korszerű gyümölcstárolók ebben az időben még nem épültek területünkön. Így nem volt értelme újabb telepítéseknek. Ugyanakkor a bogyósok, a csonthéjasok iránti kereslet – a Nyíregyházi Konzervgyár, illetve a Tyukodi Konzervüzem megépülésével – megnövekedett, s fejlesztésüket a kedvező felvásárlási lehetőségek előrelendítették. A hetvenes évek első felétől kezdve épülnek a gyümölcstárolók. Az évtized közepére készült el a fehérgyarmati tároló, amely 500 vagon alma tárolását (a termelt alma 20–25 százaléka) biztosította. 1975–1983-ig épült meg a csengeri (400 vagon), a mátészalkai (1000 vagon), ököritőfülpösi, szamosbecsi, szamos-tatárfalvi (50–500 vagon) és a szamosújlaki (1000 vagon) tároló, hűtőház, melyek a megtermelt árualma 45–55 százalékának a tárolását teszik lehetővé.

A tárolási gondok megoldása, az almaexport növekedése – elsősorban a Szovjetunióba – adtak újabb lendületet a termelőszövetkezeteknek, az állami gazdaságoknak az almások növeléséhez. Az 1970-es évek közepén az almafaállomány (2087885 db) 59,1 százaléka nagyüzemekben, 10,2 százaléka a kisüzemi árutermelő kertekben, 28,6 százaléka házi kertekben, 2,1 százaléka szórványokban található.

A hetvenes években az almaültetvények területi koncentráltasága kevésbé nevezhető kedvezőnek, mivelhogy a térségünkben lévő 3675 ha almáskertet 156 táblában találjuk. Egy-egy gazdaság gyümölcstáblái 8–11 hektár, amelyek 2–10 km távolságra is lehetnek egymástól, ami az önköltséget jelentősen megemeli.

Az almaültetvények korösszetétele is kedvezőtlennek tekinthető, mivel az almások 30–35 százaléka több mint 30 éves. A kiöregedéshez közel áll az 1941–50 között telepített fák 19 százaléka. Sürgős feladatok közé tartozik az almások rekonstrukciója és korszerűsítése.

A rekonstrukciós program hatására a hetvenes évek második felében a kiöregedett almásokat felszámolják, kivágják, megváltozik az ültetvények korösszetétele, területi elhelyezkedése, művelési módja. A korszerűsítéssel együttjáró anyagi kiadások biztosítása jelentős állami támogatással történik.

1980-ra a kiöregedett fák 80%-át új telepítésűekkel pótolták. A hagyományos és az átmeneti művelésmódú ültetvények mellett kb. 25–30 százalékban termőkaros, sövény és karcsú orsó ültetvények létesültek. A nyolcvanas évek első felében a termő árugyümölcsök területéből (3758 ha) 3419 hektárt (90,9 százalékot) az almaültetvények foglalták el. A megye almatermő területéből (12528 ha) közel harminc százalékkal (27,3%) részesült. A rekonstrukció során a területi koncentráció erősödött mind az egyes gazdaságoknál, mind a táj egész területén. Lehetővé vált

a gyümölcsösökben végzett munka nagyfokú gépesítése, csökkent az élómunka felhasználás, s kedvezően alakult a felhasznált költségekre jutó tiszta jövedelem.

Az évszázad utolsó évtizedében az ágazatot hátrányosan befolyásoló tényezők (bizonytalan piaci viszonyok, áron aluli értékesítés stb.) hatására az almaültetvények területe 1985-höz viszonyítva 1995-re 90,9 százalékról 67,5 százalékra csökkent. A kilencvenes évek második felében az állami támogatás hatására megélnékült a telepítési kedv, melynek következtében 2,3 százalékot gyarapodott az ültetvények területe 2000-re. Ennek többsége fajta, művelési mód tekintetében megfelel napjaink és a belátható jövő igényeinek. A művelési mód tekintetében fejlődés mutatkozik a hagyományos művelési módról a korszerűbb szabadorsós, karcsúorsós és a sövény művelési mód felé.

Az új telepítések folyamán döntően Jonagold, Idared, Starking, Golden-delicious fajták kerültek a gyümölcsösökbe.

A jelenlegi közgazdasági viszonyok között a közeljövőben nem számíthatunk lényeges gyarapodásra. A kínálat és a kereslet egyensúlyának megteremtése érdekében viszont szükség szerű a megfelelő fajtaösszetétel kialakítása, a kiváló minőségű gyümölcs-, gyümölcsstermékek (sűrítmény, konzervek, aszalvány stb.) folyamatos biztosítása. Elodázhatatlan feladat a hűtő-tároló kapacitás korszerűsítése, bővítése. A minőség megóvása érdekében az lenne ideális, ha a várható termés közel 40–45 százalékáig épülne tárolótér, hogy megfelelő időben kerülne sor az értékesítésre.

A keleti piacok összeomlása következtében az étkezési alma exportja a tizedére esett vissza az 1980-as évek átlagához viszonyítva. Ezzel ellentétben az ipari alma mennyisége az összes almatermés a kilencvenes évekhez viszonyítva 28 százalékról 75 százalékra emelkedett. A legjobb minőségű sűrítményt a jonathán fajta adja a kedvező cukor és sav arány miatt. Az almalé sűrítmény előállításának kapacitás növelésére lenne szükség, mivel piacképes termékek közé sorolható. Az almatermelés a Bereg-Szatmári térségben leginkább a Tisza és a Szamos mentén alakult ki, amely Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egyik legnagyobb almakonzentrációját érte el.

– A **szilva** hagyományosan szatmári gyümölcs, az 1930-as évekig a legelterjedtebb gyümölcsnem a térségben. A harmincas évektől az első helyét elveszti és a második, 1980-tól a meggytermesztési kedv növekedésével a harmadik helyre szorult. A szilva a térség egész területén termelhető és meg is található. Legtöbbet a házi kertekben termelnek, de megtaláljuk csatornák, utak mentén, szántóföldi táblák szélén, az ún. „dzsungel” szilvásokat, amelyek gondozás, ápolás nélkül bő termést adnak.

2000-ben a szilva a gyümölcsstermő területek 6,7 százalékát foglalja el. Területi aránya nagyobb a megyeinél (4,7%), illetve az Észak-alföldi régiónál (6,1%). A termelt gyümölcs kb. 20 százaléka kerül a felvásárló szervekhez, a nagyobbik részét étkezésre, lekvár- és pálinkafőzésre használják fel. Legáltalánosabb termelt fajtái: Besztercei, Debreceni muskotály, Olasz-kék, Althán ringló, Stanly. A legrégebb fajta a „nem tudom” apró szemű szilva, amely a hagyományos házi jellegű szilvalekvár legkedveltebb alapanyaga. Ugyancsak ez a fajta adja a híres szatmári szilvapálinka különleges aromáját.

– A **meggy** területi aránya a hetvenes évtizedtől kezdve lendületesen fejlődik. A gyümölcsstermésben jelenleg a második helyet foglalja el, de számuk állandóan növekszik. Elsősorban az öntéstalajokon, a házi kertekben találjuk meg. Szinte minden kertben ültetnek meggyet. Ezért területi eloszlásuk sokkal egyenletesebb mint az almáé vagy az őszibaracké.

– A hatvanas évek második felétől az **őszibarack** telepítések területe is megnövekedett. 2000-re a cseresznyével együtt a hatodik helyet foglalják el területünk gyümölcs- termesztésében, megelőzve a nagyobb termelési múlttal rendelkező sárgabarackot. Elsősorban kisgazdaságokban, házi kertekben terjedt el. Sem a korábbi nagyüzemekben, sem az új szervezésű, gazdasági szervezetekben nem találjuk e körültekintő gondozást igénylő gyümölcsfajta. Az őszibarack állomány sok fajtából áll, de a jelentősebbek aránya (Champion, Condor stb.) elég magas.

– A **cseresznye** arányos eloszlásban a házi kertekben található. Legelterjedtebb fajtája a germersdorfi. A cseresznyefák számszerű növelését a szedéssel járó nagy kézimunka igény miatt főleg a házi kertekben lehet fokozni.

– Bereg-Szatmárban a **körte** termelése nem különösen jelentős. Termesztésében Pátyod, Porcsalma, Ökörítőfülpös és környéke emelkedik ki. Az utóbbi években tárolási, értékesítési nehézségek miatt a körteállomány csökkent.

– A **dió** házikertekben, szórványokban található. Leginkább kertekbe ültetik. Kiemelkedően sokat termel Milota, Uszka, Tiszabecs Barabás lakossága.

– A bogys gyümölcsösök közül az **áru-köszméte** termesztése jelentős. A gyümölcsstermő terület 0,3 százalékát foglalja el. Az 1970-es években a telepítése Vásárosnamény, Mátészalka térségében indult meg. Az 1980-as évek második felétől értékesítési gondok miatt termőterülete folyamatosan csökkent. Napjainkban a házi kertekben található.

– A **szőlő** termesztése térségünkben igen mérsékelt, a termőterület mindössze 0,02 százalékát foglalja el. Főképpen a Beregben, a vásárosnaményi kistérségben, a barabási (Típet-hegy) és a tarpai (Nagy-hegy) lejtőkön találkozhatunk nagyobb területtel (95 ha). Számszerűsíthető mértékben foglalkoznak szőlőtermeléssel még 2005-ben Vásárosnamény (32 ha), Mátészalka (24 ha), Beregsurány (2 ha), Gelénes (1 ha) területén. A szőlőterület 91 százalékán fehér és vörös borszőlőt termesztenek, közel azonos megoszlásban a csemegeszőlő aránya nem haladja meg az 5–6 százalékot. A szőlőterületek nagy része a barabási Típet-hegy lejtőit kivéve mindig egyéni gazdasághoz tartoztak, nagyságuk igen eltérő, 200 m²-től 3500 m²-ig terjedt. Áruszőlőt nem termeltek, a termesztett mennyiség az önellátást szolgálta. Társadalmi-gazdasági okok miatt az 1960-as évek végétől kezdve napjainkig a szőlő területe folyamatosan csökken.

Összegzés

A Bereg-Szatmári térségben a legtöbb gyümölcsfajta történelmileg kialakult termesztési területei rendszerint egybe esnek az adott gyümölcsnem ökológiai optimumával. Amennyiben a legfontosabb gyümölcsfajta piaci pozíciója javul, a termesztés mindenkori költségei megtérülnek, akkor a gyümölcsstermő területek gyarapítására kell gondolni. Napjainkban, és belátható ideig a jövőben is növekszik az igény a foglalkoztató és eltartóképes ágazatok irányában. Ennek megfelelően a gyümölcsstermesztési tevékenység fejlesztése alapvető jelentőségű.

A megtermelt gyümölcs piaci realizálását segíthetik a jövőben egyrészt: a térség feldolgozó létesítményeinek (almalé sűrítőüzemek, konzervaszaló, szárítóüzemek) kapacitásának bővítése. Másrészt: a nyersáru piaci értékesítési idényének széthúzását jelentős mértékben támogatná a hűtőtárolók befogadóképességének növelése, s kihasználtságának javítása.

Irodalom

Boros L. (1989): Szabolcs-Szatmár-Bereg megye mezőgazdasága. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 2. Társadalom és gazdaság. Nyíregyháza, 281–354.

Kormány Gy. (2008): A Bereg-Szatmári-síkság természeti-, társadalmi-gazdasági erőforrásai, fejlesztési lehetőségei. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézet, Nyíregyháza, 342.

Pethő F. (szerk. 2005): Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gyümölcsstermesztésének története 1945-ig. Északkelet-magyarországi gyümölcsstermesztésének története 1945-ig. Északkelet-magyarországi Gyümölcs Kutatás-Fejlesztési Alapítvány, Újfehértó, 362.

Statistikai Kiadványok: Általános mezőgazdasági összeírás 1–5., 7–8. kötet KSH Budapest, 1972. Általános mezőgazdasági összeírás (AMÓ) KSH Budapest, 2001.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Statistikai Évkönyvei 1949–2006-ig.

Oroszné Pál Zsuzsanna

Erkölcsei, morális ismeretek, értékpreferenciák vizsgálata egy kisváros iskolájában tanuló serdülők körében

Kutatásomat egy olyan iskola tanulói körében végeztem, amelyben sok társadalmi, erkölcsi, egzisztenciális problémával, érzelmi konfliktussal találkozhatunk. Azt gondolom, ezek a gyerekek bárhol élhetnének a régióban, az itt tapasztalható nehézségek sajnos általánosnak mondhatók.

Milyen nehézségekről van szó?

Az iskolában elharapózó agresszív megnyilvánulásokról, a tanulás, az általános emberi értékek iránti motiválatlanságról, a pedagógusok tehetetlenségéről és kiszolgáltatottságáról ezekben a szituációkban. A család, a szülők egyre ellenségesebb, vagy éppen érdektelen megnyilvánulásai, amelyek nehezítik az iskolai életet. A pedagógusok is úgy látják, hogy a gyermekek mentális, erkölcsi, fizikai állapota egyre rosszabb lesz. (Hoffmann, 2002)

Mindennapi életünkben tapasztalhatjuk (és manapság „divatos” is vált) a társadalmi értékválság, a szociális, emocionális anomia emlegetése. Sokat, sokféle módon beszélnek róla, s gyakran hívjuk fel a figyelmet ezekre a veszélyekre. Azonban a tapasztalat azt mutatja, hogy a problémák nem oldódnak meg, egyre többet hallhatunk iskolai erőszakról, serdülők antiszociális cselekedeteiről, pedagógusok, szülők nem megfelelő konfliktus- és problémakezeléséről. Az évek során egyre világosabbakká váltak azok a szocializációs hiányosságok, amelyek az iskola, a tanuló, a szülő működésképtelenségéhez vezethetnek. Világossá vált az is, hogy az iskolának fontos feladata a szocializációs anomáliák feltérképezése, és az elsődleges, a családi szocializációs funkciók korrigálása, pótlása. Azonban az iskolák erre nincsenek felkészülve. A helyzetet nehezíti, hogy a szülők részéről is érkezik nyomás az iskola felé, mely megnyilvánulhat abban, hogy a szülő az iskolától várja el a nevelési feladatok elvégzését, s így, hártja hiányos nevelési készségeit. Másrészt folyamatosan növekvő gyakoriságú, hogy a szülők nem törődnek gyermekük előmenetelével, iskolai és személyiségbeli fejlődésével, nem tartják a kapcsolatot az iskolával, a pedagógussal, csak elvárások vannak. Úgy tűnik, a nevelés erői rosszul működnek a társadalomban.

Ebben a nehéz helyzetben van ez a vidéki iskola. Az iskolában végzett kérdőíves felmérés a felső tagozatosok értékpreferenciáját, valamint az ezzel szorosan összefüggő önismereti fejlettséget és erkölcsi fogalmak ismeretét célozza.

Érték és értékorientáció

Mit tekintünk értéknek, mi az értékpreferencia? Ezek a fogalmak napjainkban felértékelődtek. Ennek oka lehet az egyént érő bizonytalan szociális, morális, emocionális és az egészséget érintő negatív hatások. Ugyanakkor az ezekkel való foglalkozás fontos a felnővekvő generáció viselkedésének megértéséhez, valamint az egészséges személyiségfejlődés elősegítéséhez.

Az **érték** „az a nyelv, amelyet társadalmi elvárások közvetítésére használnak” (Perczel, 1990. 35. o.). Mik ezek a társadalmi elvárások? Ennek meghatározása nem egyértelmű. Mindig a jelen lévő társadalmi hatások, normák határozzák meg. Az értékek átszövik életünket, egyrészt tudatos módon alkalmazkodunk a normákhoz, követelményekhez, másrészt tudattalan folyamatokon keresztül határozzák meg identitásunkat. „A személyiségfejlődés során kialakult vagy beépült értékvonatok és bizonyos értékektől való spontán vagy tudatos elhatárolódások az identitástudat és élmény lényegi alkotó elemeit alkotják.” (Váriné, 1987. 30. o.) Szokás fogyasztói társadalomról beszélni. A tapasztalat azt mutatja, hogy az emberek és a fiatalok nagy része manipulálható a fogyasztói szokások által. Az értékeket ez határozza meg. Manapság nem divatosak a feltétlen szeretet, közösség, a bizalom, az elfogadás értékek. A tömegkommunikáció által közvetített, a fogyasztást erősítő értékek önállótlaná, kevésbé kreatívá teszik az egyént. Önismerete nem fejlődik jól, a kontroll nem az ő kezében van, külső kontrollossá, ezáltal befolyásolhatóvá válhat. A „való világban” ez meglehetősen reális veszélyeztető tényező. Ezek következtében alakulhatnak ki antiszociális viselkedések, emocionális problémák, indulati kontroll zavarok, és nyúlhatnak inadaptív coping (megküzdési) eszközökhöz, mint drog, alkohol, játékszenvedély.

„Ugyanakkor a társadalmi elvárásokat össze kell hangolni az egyéni igényekkel...”. (Perczel, 1990. 35. o.). Elgondolkodtató, hogy a család, a társadalom által közvetített értékszerkezet, az előbb említett fogyasztói modell milyen egyéni értékeket ébreszt? Ilyen uniformizált közegben mennyire tud az egyén kibontakozni, kreatív, önmagát ismerő, kiegyensúlyozott, stabil értékrenddel küzdő egyénné válni. A serdülőkor fejlődéslélektani szempontból is olyan időszak, amikor az egyén könnyen befolyásolható. Keresi az utat, identitását. A helyes egyéni igények és ezek összhangja a releváns társadalmi modellel és elvárásokkal vezethet csak a harmonikus személyiségfejlődéshez. Annak érdekében, hogy a gyerekek, fiatalok azokat az értékeket sajátítsák el, amelyek hozzásegítik őket céljaik megvalósításához, nemcsak annyit tehetünk, hogy általunk helyesnek tartott értékeket próbálunk közvetíteni. Fontos az igény szint formálása, az önismeret, és ezáltal a reális énkép fejlesztése, a produktív képzelőerő és az énerő kibontakoztatása. Lehetőség biztosítása arra, hogy a fiatal kipróbálhassa önmagát különböző tevékenységekben, és megízlelje a kompetencia és a felelősségvállalás élményét. (Váriné, 1987.).

Ennek megvalósítása koránt sem egyszerű feladat. Az értékek úgy fejlődnek, úgy sajátítjuk el őket, hogy egyrészt igazodunk a szociális, társadalmi elvárásokhoz, melyeknek közvetítői a család és az iskola. Másrészt az egyéni igények, a kompetenciaérzés, a megfelelő önismeret révén alakulnak ki. A folyamat végén, az egyén

úgy gondol egyéni szükségleteire, mint ahogy azt a társadalmi elvárások közvetítik. A szocializáció során ezen értékek az interiorizáció (belsővé válás) folyamatán keresztül sajátítódnak el, a külső jutalmazás és büntetés tudatosításán keresztül jut el a serdülő a jó és rossz fogalmának megértéséhez és megérezéséhez, amely már belsővé vált, az egyén által irányított mentális struktúra. Ez a struktúra értékelést, valamilyen elvárás szerinti osztályozást jelent, amelynek során eldönti az egyén, hogy a jelenség, amivel találkozik helyes, helytelen, jó, rossz, stb. Az egyén ítélete nem mindig esik egybe az általánosan preferált értékekkel.

„Az értékek a társadalom pozitív, vagy negatív megítélését fejezik ki, míg az értékorientáció szociálpszichológiai, illetve személyiségpszichológiai kategória (Perczel, 1990.).

Az **értékorientáció** folyamat, amely célok, értékek kialakítására, befolyásolására irányul. Sajátos értékelő viszonyulás, attitűd az egyén környezetének tárgyaihoz, személyeihez, jelenségeihez. Az értékorientáció kialakulásának fontos feltétele, hogy a serdülő olyan értékmintákkal ismerkedjen meg, amelyek szabályozzák viselkedését, irányítják döntéseit, választásait. E mellett az egyén értékorientációjának fejlődésében fontos szerepet játszik az önértékelés képességének kialakítása, mivel ennek révén válnak reálissá, kerülnek összhangba az egyéni és a környezeti értékpreferenciák. Fontos a társas közeg, amelyben a tanulás végbemegy. Szociálpszichológiai vizsgálatok mutatták azt, hogy egy csoport tagjai magukban hordozzák a csoport értékítéleteit, és viselkedésük a csoport értékrendszeréhez igazodik. E folyamatok és szabályszerűségek révén alakul ki az a képesség, hogy önmagunkat, másokat meg tudjuk ítélni, képesek legyünk a világhoz értékelő módon viszonyulni. Ezen folyamatok segítségével tudjunk alkalmazkodni a szociális közeghez.

Az emberi életet végigkísérik az értékorientációs hatások. Gyermek- és serdülőkorban ezek túlnyomó többsége a családból és az iskolából érkezik. De nem szabad elfelejtenünk a média, az Internet értékközvetítő funkcióját sem. A szociális háttér, a családi tényezők motiváló hatásai, a szülők társadalmi helyzete, a társadalomhoz való viszonya, a család anyagi helyzete, a családtagok egymáshoz való viszonya, a szülők nevelési szokásai, a tanulással, művelődéssel kapcsolatos beállítottságuk, a tanulók otthoni tevékenysége, a szülői pályaalképzések szerepe a gyermek tanulásának ösztönzésében, mind-mind olyan tényező, mely kihat a nevelés folyamatában a gyermek személyiségének alakulására. (Kozma, 1996.)

A bevezetőben említettem a **család szocializációs funkcióinak** gyengülését, érzelmi, identifikációs szerepeinek háttérbe szorulását. A maslowi elméletből, a szükségletek hierarchikus rendszerének felépítéséből tudhatjuk, hogy amíg a gyermekek alapvető fiziológiai, szociális, emocionális szükségletei nincsenek kielégítve, addig nem alkalmasak a magasabb rendű erkölcsi, intellektuális készségek elsajátítására, az önmegvalósításra. Közhely, de sajnos nagyon sok a mind egzisztenciálisan, mind érzelmileg hátrányos helyzetű gyermek, számukra nincs megfelelő modell, nincs megfelelő szintér a képességeik kiteljesítéséhez.

Másrészt sem a családban, sem az iskolában nincs módja sok gyermeknek megélni az eriksoni ösbizalmat, mely feltétel nélküli elfogadást, kölcsönös szeretetet jelent. Erikson a serdülőkort az identitás a szerepdiffúzióval névvel írja le. Ez az az időszak, amikor az életkorának megfelelő krízishelyzeteket stabil szociális támogatás mellett képes megoldani, megtanulni azokat a szerepeket, amelyek szükségesek a stabil identitás kialakításához. Ezek a szerepek szorosan összefüggnek az egyéni és társadalmi normákkal, értékrendszerekkel. Amennyiben a

támogatást nem kapja meg, úgy nem képes azokat a készségeket, értékeket sem beépíteni, kialakítani, amelyek a felnőtt élet szükséges velejárói, elmagányosodott, önértékelési zavarokkal, kisebbségi zavarokkal küzdő kamasszá válhat.

Azon nevelési attitűdök (elhanyagoló, diszharmonikus, túl engedékeny, autoriter, stb.) széles körben ismertek, amelyek kiválthatják az iskolai és a társadalmi deviáns viselkedéshez vezető személyiségtorzulásokat.

A társadalomban tapasztalható egzisztenciális válság, a hátrányos helyzetű családok, tanulók számának növekedése, a kilátástalanság, és a motivátlanság a közösségi értékek iránt, és az előbb említett tényezők közösen vezetnek az egyre gyakoribbá váló iskolai erőszak, családi bántalmazás, gyermekkori depresszió, emocionális zavarok és suicid készletések megjelenéséhez.

Az **antiszociális, a deviánsnak minősített magatartások** megjelenése az iskolákban komoly nehézségek elé állítja a pedagógusokat. Mind az agresszor, mind az agresszív cselekedetet elszenvedő áldozat sérül ebben a szocializációs közegben. A pedagógusok feladata, hogy megoldást találjanak a mindennapi konfliktushelyzetekre. Ez nem könnyű vállalkozás, mivel a tapasztalatok mutatják, hogy a serdülő korosztályban is, és egyre korábbi életévben megjelenve jellemző pszichés instabilitás, mint az empátia hiánya, az ösztönkontroll és az indulati kontroll elégtelen működése, a problémamegoldás, a coping stratégiák gyenge színvonala nehezíti az iskolai alkalmazkodást, és válik az agresszív tendenciák kiindulópontjává. Tovább mélyül a probléma azáltal, hogy mind a szülők, mind a kortárs csoport mint referenciacsoport erősítheti az antiszociális megnyilvánulásokat. Modellt nyújt, valamint nincs kontroll, nincs fék, ami gátolná e készletések felszínre kerülését.

Az **iskola** a család után a szocializáció legfontosabb színtere. A személyiség formálásában, a nevelésben betöltött szerepe, feladata az utóbbi évtizedben lényeges változáson ment át. A család szocializációs funkciói, az érzelmi identifikációs szerepei gyengültek. Ezáltal megnövekedett és megváltozott az iskola szocializációs, személyiségformáló funkciója. Egyre nagyobb teret kapnak a hiányokat pótló reszocializációs tendenciák. Ezt azonban az intézmények nem minden esetben tudják megvalósítani, hiszen az elvárás az oktató nevelő munkában sok esetben még mindig a tananyag helyes és pontos átadása és ismerete.

Meggyengült az iskolai értékorientáció is. Az utóbbi évtizedekben iskolatípusaink többsége eszköz- és személyi feltételhiányos intézménnyé szerveződött. Amikor romlani kezdtek az iskola működési lehetőségei, megkezdődött a pedagóguspálya devalválódása. Ez mennyiségi pedagógushiányt idézett elő és visszavetette az oktató-nevelő munka minőségét. A pedagógusok túlterheltek, frusztráltak, a megváltozott körülményekből következő változásokhoz nehezen alkalmazkodnak. A modellnyújtó személyes kapcsolat is kevés a tanulók és a pedagógusok között, kevés a gyermekek számára a közösségi élmény, e tényezők következménye lehet a negatív értékorientáció előtérbe kerülése. Tovább nehezíti a helyzetet az SNI-s tanulók jelenléte az osztályokban, amely komoly kihívások elé állítja mind a pedagógusokat, mind a gyermekeket. Véleményem szerint az iskolák többsége nincs felkészülve a tanulók fejlesztésére, képzésére, oktatására. Ennek értékorientációs következménye, hogy az iskola befolyása a gyerekek és fiatalok aspirációira és főleg értékeire nagyon erősen csökkent. Ennek következtében az iskola és a tanulók kapcsolata tovább lazul, amely újabb értékszocializációs problémákhoz vezet.

Kérdés, hogy amennyiben csökken a család értékorientációs szerepe, de az iskoláé még ennél is kisebb, akkor mi veszi át a szerepüket, azaz mi formálja a magyar fiatalok értékrendjét? Bizonyos területeken többnyire erős marad az otthoni, lakóhelyi, rokonsági környezet szerepe. Növekedett a kortárs csoportok értékorientációs szerepe, és meglehetősen nagy befolyással bírnak a telekommunikációs eszközök. Ebből is lehet pozitívan profitálni, de a többség ehhez nem rendelkezik elegendő felkészültséggel.

Kilátástalan, nehéz az ifjúság helyzete. Összetett folyamatokról van szó, hosszú idő alatt alakultak ki a problémák sokrétű befolyásoltság hatására. Elismerhetjük, hogy szükséges változtatnunk. Ez mindannyiunk felelőssége, de különösképp a pedagógusoké. Miért nem csak a családoké? Mert a helyzetükből adódóan alapvetően nem fogják fel, nem látják a problémák gyökerét. Nem ismerik fel a lehetséges alternatívákat a változáshoz.

Amennyiben a gyermekeknek segítünk a megfelelő szükségleteik kielégítése, a feltétel nélküli elfogadás, a helyes nevelői attitűd megvalósítása által, és az ösbi-zalom átélésének biztosításával mind a családban, mind a szociális, társadalmi közegekben, akkor az értékek kevésbé lesznek a bizonytalanok, az értékorientációs folyamat nem sérül, kreatív, kompetens, önmagát ismerő és helyesen értékelő felnőtté válhatnak.

A vizsgálat és tanulságai

Mint az előzőekben tárgyaltam, többek között az értékorientációs folyamatok torzulása vezethet agresszív, deviáns viselkedéskehez. Az általam megkérdezett iskola tanulói körében is nagy számban fordulnak elő antiszociális megnyilvánulások, a pedagógusok által tapasztalható motiválatlanság, általános emberi értékek, a tanulás, a felelősségvállalás, az indulati kontroll körében. A helyzet egyre romlik az iskola meglátása szerint, a jobb képességű gyermekeket elviszik más, a szülők által biztonságosabbnak ítélt iskolába. A kialakult helyzet vezetett oda, hogy megkértek, térképezzük fel a gyermekek családjához, iskolához, kortársakhoz, önmagukhoz való viszonyát, valamint azt, hogyan gondolkodnak általános emberi értékekről, milyen értékiszocializációs jellegzetességek tapasztalhatóak a tanulók körében. Ez által szerettünk volna segítséget kapni ahhoz, hogy mit kellene máshogy tenni, milyen egyéb segítség, módszer, eszköz állhat a pedagógusok rendelkezésére.

Az iskola tanulói közül sokan hátrányos helyzetűek, rossz szociális, emocionális körülmények között élnek. Az ezekből fakadó konfliktusok továbbterjednek az iskolai életre is. Évek óta próbálják kezelni a problémákat, szorosán együttműködve a helyi családsegítő és gyermekjóléti szolgálattal, a gyámhatósággal, és az utóbbi időben a rendőrséggel is. Rendszeres részt vesznek a pedagógusok eszmegbeszélő csoportokban, továbbképzéseken. A tanárok az utóbbi időben tehetetlennek, esz-kötetlennek érezték magukat, segítséget kértek a következő kérdésekben:

- o Sok a hátrányos helyzetű gyermek az iskolában; vajon van-e különbség a hátrányos helyzetű és nem hátrányos helyzetű diákok véleményében, értékítéleteiben?
- o Kíváncsiak voltak, mi fontos a tanulóik számára, mi fontos az életben, a mindennapokban.
- o Mit gondolnak a családról, vajon a család mit tud adni számukra?
- o Hogyan vélekednek az iskoláról, mit tud adni számukra az iskola?

- Mit gondolnak önmagukról, hogy látják tulajdonságaikat, hiányosságait?
 - Hogyan bännak az erkölcsi ítéleteket, értékeket leíró fogalmakkal?
- Előzetes feltételezéseink a pedagógusok véleménye, tapasztalatai alapján a következőképpen alakult:
- A tanulóikat a foci, a tv, a csavargás, a szórakozás érdekli.
 - Véleményük szerint a családra kevésbé tudnak számítani a gyermekek, a család nem elégíti ki a gyermek alapvető szükségleteit.
 - Az iskola semmit nem jelent számukra, teljesen motiválatlanok a tanulás iránt.
 - Önértékelésük, önismeretük bizonytalan, nem érzik deviáns viselkedésük súlyát.
 - Fogalmi rendszerük nem, vagy csak kevésbé tartalmazza, konkrét megoldások szintjén a kívánt erkölcsi fogalmakat, értékleírásokat.

A bevezetőben leírt jelenségekre alapozva feltételezem, hogy a pedagógusok véleménye szorosan összefügg a tanulók családi szocializációs anomáliáinak meglétével, valamint az önismeret, önértékelés alacsony színvonalával. Hipotézisem még, hogy a szociális tanulásemélet képviselői által leírt modell nem érvényesül adekvát módon a környezet, a szociális közeg, a családi és iskolai, a kortárs csoportok bizonytalan működése következtében.

A fogyasztói társadalom személyiségromboló hatása is érvényesül véleményem szerint. „A fogyasztói civilizáció nem pusztán véget nem érő „karnevál”, hanem egyben az önmagunkkal való törődésnek, az önkonstrukciónak is egy kellemes, élvezhető, szórakoztató formája. Vagy akár sokkal több ennél: kétségbeesett, bár többnyire öntudatlan küzdelem szorongásainkkal, vágyainkkal, félelmeinkkel egy transzcendencia nélküli világban. (Hankiss, 2005)

A korai anya gyerek kapcsolat hatása, a kötődési mintázatok, a nevelési attitűdök folyamataiban meglévő különbségek, és a tömegkommunikációban megjelenő befolyásoló erők ellen nehéz felvenni a harcot. Az iskola szerepe abban van, hogy az értékrendszert, a közösségi erőket mozgósítva, modellnyújtó szerepén keresztül tudja a hátrányokat leküzdeni.

Úgy gondolom, habár csak helyi szinten, de a gyermekek értékekre, normákra vonatkozó mentális struktúráját feltérképezzük, megismerjük világképüket, eredményesebben kezelhetik a pedagógusok a mindennapi problémákat, az iskola is mindenki számára biztonságosabb helyé válhat.

Ezeket szem előtt tartva állítottam össze a kérdőívet.

A módszer

A kérdőív összeállításában segítségemre volt Lówy-Korponai Berniké 2008-ban végzett kutatásában alkalmazott módszer. Az általam összeállított kérdőív első részében a tanulók 10 olyan kérdésre válaszoltak, amelyeknek segítségével elmondhatták véleményüket a családról, iskoláról, tanulásról, általános emberi értékekről, és arról, hogyan képzlik a jövőjüket. Ezzel célt volt feltérképezni e kérdéskörökhöz tartozó ismereteket, vágyakat, elképzeléseket.

A vizsgálat második felében a tanulók fogalmi ismereteire kérdeztünk rá, 20 fogalom ellentétpárját és a fogalmak meghatározását kértük. Olyan általános emberi értékeket és tulajdonságokat jelentő fogalmak, mint pl. jó-rossz, spórolás-tékozló, igazságos-igazságtalan, bizakodó-reményvesztett. Cél, hogy ismerjük meg, a tanu-

lók hol tartanak az értékorientáció folyamatában, milyen hiányosságai vannak, ismerik-e, tudják-e alkalmazni e fogalmakat.

Valamennyi kérdőív értékelhető volt. A felső tagozatosok körében, összesen 283 diákkal végeztem a felmérést. A diákok 57 százaléka hátrányos helyzetű volt, ez elég nagy arány. A hátrányos helyzetű tanulók fogalma alatt a rossz szociális körülmények között élő, a pedagógusok által jelzett gyermekeket értjük, akik mind emocionálisan, mind társadalmi szinten peremhelyzetben vannak. A fiúk az iskolában többen vannak, a fiú lány arány: 56–44 százalék.

A diákok élvezték, motiváltak voltak a kérdőív kitöltésében. Szívesen csinálták. Mivel sajnos néhány gyerek olvasási problémákkal küzd, ezért osztályonként, a kérdéseket felolvasva végeztem a vizsgálatot. Meglepő volt számomra, az előzetes információkhoz képest, mennyire nehezen kezelhetők a gyermekek a tanórán, hogy csendben, rendben dolgoztak, bár nem óra volt, de meg lehetett őket dicsérni.

Valamint azt is tapasztalnom kellett, hogy nagyon szegényes szókinccsel rendelkeznek, nehezen tudják leírni véleményüket, gondolataikat. 1-2 szavas mondatokat használnak, a kommunikáció, a verbalitás alacsony foka jellemző. Valamint saját belső világuk árnyalt ismeretében, önértelmezésben nagyfokú hiányosságok vannak.

Az első részben információkat kaphattunk arról, hogyan vélekednek a gyermekek az őket körülvevő világról, jövőjükéről. Mind a 10 kérdésből kitűnik, hogy a tanulók többsége kevés segítséget kap az értékorientáció stabil kialakításához. Válaszaik sablonosak, sémászerűek, fantáziátlanok, sokszor érzelemvezéreltek, mely életkorukból adódóan indokolt, de nemcsak az életkor, hanem a kontrollfunkciók elégtelen működése is szerepet kap ebben. Az életben a család, és a szeretet a legfontosabb számukra. Úgy vélik, a családtól megkapják az igényelt szeretetet (51%), a biztonságot is, de ami hiányzik, az a bizalom. Sem a szülők, sem a pedagógusok esetében nem nyilatkoznak úgy, hogy bíznának bennük. Nehéz szeretve lenni azok által, akikben nem bízunk. A környezet nem nyújt számukra stabil szocializációs bázist, ambivalensen viszonyulnak a társas közeghez, hiányzik az eriksoni ösbizalom.

Az iskolához fűződő érzelmeik egysíkúak. Nem érzik otthon magukat ott, a tanuláson kívül egyéb tevékenységet nem kötnek hozzá. Pedig a közösséghez, a valahová tartozás szükségletének kielégítése elkerülhetetlenül hozzátartozik az értékek formálódásához.

A tanulás, mint érték érdekes módon megjelenik a válaszaikban. 86 százalékuk nyilatkozik úgy, hogy fontos az életükben a tanulás. Azonban csupán 19 százalék mondja azt, hogy a tudás megszerzése motiválja ebben őket. A válaszok többsége a társadalmilag kívánatos elképzeléseket mutatja, melyek sablonos, elvárt viselkedések. (munka, jövőbeni boldogulás szempontjai).

Ezt a tendenciát mutatják a jövőre vonatkozó kérdésekre adott válaszok. Szegényes fantáziával írják le az egzisztencián túl nem mutató válaszaikat. Gazdag, jó munkahellyel rendelkező, családos felnőttek szeretnének lenni. A tanulás, mint cél nem jelenik meg. Ezen tendenciákban is megmutatkozik a hátrányos helyzettel együtt járó értékvesztett felnőtt környezet és az egyedüli szórakozást, kapcsolatot jelentő tömegkommunikáció befolyása.

Az énkép, az önismeret bizonytalanságát találjuk a válaszaikban. Bár még formálódó személyiségekről van szó, azonban a motiváció, az igény önmagam megismerésére nem jelenik meg. Nehezen válaszolnak arra, hogy melyek az előnyös

tulajdonságaik. Kevés féle válasz érkezik, ami arra utal, hogy egyrészt nincsenek tisztában saját értékeikkel, önképükkel, másrészt kevés pozitív visszajelzést kapnak a környezetükből, ami megerősíthetné kompetenciaérzésüket, erősíthetné az érték-szocializációs folyamatokat. A válaszok lányok esetében főleg a kortárs csoportból érkező kedves, segítőkész tulajdonságok, fiúk esetében, pedig a sportban elért sikerek következtében megtapasztalt jellegzetességek. Ott, ahol visszajelzést kapnak, hatékonyan be tudják építeni identitásukba. Ugyan ez az interiorizációs folyamat tapasztalható az arra a kérdésre adott válaszban, hogy milyen tulajdonságokon szeretne változtatni. A válaszok nagy százaléka (30%) valamilyen impulzuskontroll zavarra utal. (haragson, sértődékenységen ne kapjam fel hamar a vizet, stb.) Egyrészt az iskolában folyamatosan konfrontálódnak azzal, hogy indulatosak, türelmetlenek, másrészt saját bőrükön is érzik a serdülőkorra egyébként is jellemző indulati, érzelmi hullámzást. Azonban ez csak érzések szintjén van meg, a konkrét az indulati kontroll zavarából származó antiszociális viselkedéseket kevésbé tudatosítják. Úgy tűnik, a problémás viselkedés csak a környezet számára jelent nehézséget, a fiatalok nagy része nem érzékeli viselkedésének helytelenségét, nincsenek megfelelő megküzdési módjaik. Úgy gondolom, a pedagógusok felhívják a figyelmet az indulatos viselkedésre, de kevés alternatívát adnak a keletkező érzelmi feszültségek oldására.

Természetesen itt is megjelenik a társadalmi normák által elvárt tanulási teljesítmény javítása (17%), és főleg a lányok esetében, életkori sajátosságot tükrözve a külső tulajdonságok megváltoztatása (11%).

Az önértékeléshez szorosan kapcsolódva jelenik meg a szociális kapcsolatok megítélésének kérdése. Arra a kérdésre, hogyan választod meg barátaidat, túlnyomó többség (31%) olyan tulajdonságokat említ, melyek véleménye szerint rá is jellemzők (olyan, mint én, segítőkész, rendes, jól focizik). A negatív értékrend, tulajdonságok elutasítása is megjelenik, ami tükrözi a formálódó erkölcsi fejlettséget. (ne legyen verekedős, normális legyen, stb). A tanulási teljesítmény természetes módon hiányzik meg, hiszen a tanulás, mint érték sem jelenik meg a válaszadók körében.

A szabadidő eltöltésében fontos szerepet kapnak a kortársak. Azonban ezen együtt töltött idő kevésbé produktív, kevésbé tartalmas. Az érdeklődés, a motivációs területek a sport (30%) és ezen keresztül a barátok (19%) felé orientálja őket. Főleg a fiúk és a hátrányos helyzetű tanulók esetében. Így az együtt töltött idő nem minden esetben jelent cél nélküli, passzív együttlétet. Tanulságos, és úgy gondolom bizakodásra okot adó eredmény, hogy a televízió, a számítógép nem jelenik meg nagyobb súllyal a válaszok között. Míg előbbi a tanulók 4,2 százaléka említi, az utóbbit főleg a nem hátrányos helyzetű diákok 7 százaléka. Ezek az eredmények mutatják, hogy a közösségben eltöltött idő megfelelő strukturálása, tartalmas tevékenység biztosítása hatékonyabbá teheti a stresszhelyzetekből származó feszültségek levezetését. Az iskola alapfokú művészeti iskola lévén megfelelő terepet biztosíthat ennek megvalósítása érdekében.

A kérdőív második részében a diákoknak egyrészt, egy adott fogalom ellentétét kellett kiválasztaniuk négy válaszlehetőség közül. Ezzel az adott fogalom gyakorlati alkalmazását nézhattük meg, hiszen olyan praktikus tudásra van ebben az esetben szükség, amely jelzi a fogalom tényleges, mély feldolgozását. A kérdőívben másrészt ugyanezen fogalmak meghatározását kértük, saját szavaikkal kellett leírni. Ezzel általános, felszínesebb ismeretet mérhettünk, amely nem lényegtelen,

hiszen az elméleti tudás, a megfelelő logikai ismeret alapja az értékorientációs folyamatoknak.

Mind az ellentétek kiválasztásában, mind a fogalmak magyarázatában hiányszágok voltak. Az alábbi táblázat mutatja, hogy a diákok fele, egyharmada rosszul értelmezi a fogalmakat.

	Ellentétválasztás Nem tudja a szó ellentétét	Fogalommagyarázat Szinonimát használ	Fogalommagyarázat Nem tudja
N=283	41%	21%	42%
Hátrányos helyzetű (161 fő)	46%	19%	40%
Nem hátrányos helyzetű (122 fő)	35%	23%	44%

Általánosan jellemző válaszaik sematikussága, kifejezéstelensége. Írásképük, helyesírásuk sok esetben kivetnivalót hagy maga után. Verbális szóhasználatuk, készségeik alacsony színvonala jellemző. Árnyalatok megkülönböztetésével, absztrakt fogalomalkotással nem találkozunk. Ez részben életkori sajátosságokkal magyarázható, másrészt pontatlan, felszínes ismereteikből, gyakorlati tapasztalatok hiányából származhat, valamint az elégtelenül működő szocializációs folyamatok következménye. További tendencia, hogy a környezetből őket ért kritika jelentősen befolyásolja válaszaikat. Például arra a kérdésre, hogy szigorú, sokan úgy válaszoltak, hogy kiabál, ideges. Az, hogy ravasz, úgy jelenik meg: sunyi, átveri a másikat.

A táblázatban feltüntettük a hátrányos és nem hátrányos helyzetű tanulók fogalom-meghatározásaiban tapasztalható különbségeket. Ez is azt a jelenséget támasztja alá, amit az előző vizsgálatrészben is megfigyelhető tendencia, hogy az elméleti ismeretek, erkölcsi, etikai fogalmak tudása alakulóban van, azonban ezek alkalmazása akadályozott, főleg azon csoportban, ahol jelentős egzisztenciális, emocionális hátrányokkal küzdenek a tanulók

A statisztikai és tartalmi elemzések nyomán néhány, a pedagógusok számára is hasznosítható eredményt kívánok szemléltetni.

A következő táblázat a legproblémásabb fogalmakat mutatja be, hogy a diákok hány százaléka nem tudta értelmezni ezeket a fogalmakat:

fogalom	N=283	Hátrányos helyzetű (161 fő)	Nem hátrányos helyzetű (122 fő)
igazságosság	66%	73%	55%
tisztesség	51%	55%	46%
kötelességtudó	44%	52%	34%
hazudós	42%	46%	40%
felületes	50%	57%	40%
szigorú	53%	56%	48%
bizakodó	61%	68%	50%

A legproblémásabb kifejezésekkel, az igazságos világgal kapcsolatos fogalmak esetében találkozhatunk. Nehezen értik meg, főleg a hátrányos helyzetű csoportba tartozó diákok, az igazságosság tisztesség fogalmakat. A többség véleménye szerint, aki igazságos, az csendes, mindenkinek igazat ad. A tisztességes emberek tisztelik a másikat, figyelembe veszik őket. Ezen példákat a szemléltetés kedvéért írtam, hogy lássuk, milyen zűrzavaros elképzeléseik vannak az erkölcsi fogalmak terén. És hogy lássuk azt is, saját tapasztalataik, igényeik, vágyaik milyen mértékben motiválják őket e fogalmak megismerésére.

További nehézséget jelentett számukra az elvárásoknak megfelelésre, az érzelmi indulati kontroll szabályozására vonatkozó fogalmak leírása. A kötelességtudó kifejezést értelmezése is nehéz. Milyen fontos lenne, ha erre kaphatnának mintát a környezetükből. A hazudós fogalom ismerete is bizonytalan számukra. A gyerekek 42 százaléka a titoktartót írta, mint ellentétét a szónak. Az őszinteség, az igazmondás háttérbe szorul. A gyerekek talán nem mernek őszinték lenni, mint ahogy a vizsgálat más részében is megfogalmaztuk, hiányzik a bizalom, a környezetből nem kapnak olyan jelzéseket, amely segítségével vállalni tudnák önmagukat. Jobb a rejtőzködés, tele vannak szorongással, félelemmel. A felületes fogalmának meghatározása sem könnyű. A környezetből érkező igénytelen, alulmotivált tendenciák érvényesülését láthatjuk. A gyermekek előtt nincsenek olyan normák, szabályok és minták, ami segíthetné a világ, a környezetük jobb megismerését. Sok információ éri őket, elmélyülni így kevésbé lehet, kevésbé lehet alapos, tartós értékfogalmakat kiépíteni. Fontos lenne megnézni, vajon mely területeken érzik magukat biztonságban, mely területek érdekli őket, ahol kevésbé felszínes, kevesebb, de jobban strukturált, értelmes tevékenységet végezhetnének.

A szigorú fogalma sem egyértelmű a számukra. Aki szigorú, az türelmetlen, kiabálós. Az ellentétek közül is 45%-uk a türelmet választotta. A szabályok, normák betartásának igényét korlátnak érzik, és kényszernek, ami tapasztalataik szerint mind a család, mind az iskola részéről indulatosságnak, túl erőteljes fellépésnek élnék meg. Mind a szülők, mind a pedagógusok számára nehéz, de fontos feladat a feszültségek, indulatok csökkentése, megfelelő kezelése.

Azokat a kifejezéseket, hogy jó-rossz, lusta-szorgalmas, bátor-gyáva könnyebb megérthetőségük miatt jól ismerik, és megfelelően alkalmazzák. Sokat hallják környezetükből, több tapasztalatuk van ezekről.

A bizakodó fogalmának meghatározása is nehézséget jelentett számukra. El-lentéteként a csüggedő kifejezés helyett az elégedetlen jelenik meg. A kilátástalanság, a társadalmi, szociális közegben való bizonytalanság és reménytelenség érzését láthatjuk itt. Mint ahogy a jövőben elképzeléseik is fantáziátlanok, ahogy az előzőekben láttuk. Nem mernek álmodni, álmodozni, ahogy egy serdülőnek illik. Nem kapják meg környezetüktől azt a bizalmat, odafigyelést, ami kell ahhoz, hogy tudjanak bizakodni. Nem látják a családban, az iskolában az elégedett felnőtteket, akik segítségével kiegyensúlyozottabb, érzelmileg kevésbé frusztrált, stabil identitású felnőtté válhatnak.

Tanulságok

A kérdőív eredményeinek ismeretében láthatjuk a vizsgált felső tagozatosok önismereti, értékrendbeli hiányosságait. Természetesen akkor, mikor ítéletet mondunk tudnunk kell, hogy serdülőkről beszélünk, alakulóban lévő személyiségekről. Az

eredmények jelzik, hogy dolgoznak, igyekeznek, főleg az érzelmi-indulati életből keletkező feszültségeket megismerni, kezelni, de sajnos nehéz dolguk van. Azok az alapvető szocializációs tényezők, mind a család, mind az iskola részéről kevésbé állnak rendelkezésre, amelyek segítenék az értékszocializációs folyamatokat. A kortárs csoport sem egyértelműen az a referenciacsoport számukra, amely támogatná ezt. Láthatjuk a családi modell bizonytalanságát, a biztonság hiányát, s a feltétel nélküli elfogadás sem áll rendelkezésükre. Láthatjuk a környezet felől is érkező motiválatlanság, anomia tényezőit. Szerencsére a szeretet, a szeretve lenni érzése megtapasztalható, erre mindenképpen alapozni kell.

Saját személyes értékek hiánya jellemző, kevésbé ismerik önmagukat, változtatni sem mindig akarnak és tudnak, mivel nem látják tisztán, miben kell változtatniuk, és a felnőtt elvárásai, utasításai, a tekintély szerint próbálnak, sok esetben sikertelenül viselkedni. Így azt is megtapasztalják, hogy nem tudják befolyásolni viselkedésüket, csupán érzik a nem megfelelő magatartást. Ennek kiváltó tényezője lehet, hogy az indulati kontroll, frusztrációtűrés a leggyengébb tulajdonság. Igény van a változtatásra. Azonban az ebből származó deviáns viselkedést kevésbé ismerik fel, és kevésbé akarnak változtatni. Gyermeki indulatos, makacs szinten megrekedve nehéz lesz felnőtté válni. Az indulatok és a viselkedés összefüggéseiben nem látnak tisztán.

Minimális elköteleződés tapasztalható az iskola iránt. Régóta tudjuk, hogy a tanulás nem érték, ezen tanulók számára, pedig alapvetően kényszer, a szükséges rossz az iskolában. Hiányzik a közösség értékformáló ereje, nincsenek tartalmas, produktív együttlétek. Hankiss és munkatársai által 1982-ben publikált kutatásában (Hankiss, 1982), jelzi ezt a tendenciát, javasolja a hagyományos közösségi értékek védelmét, a hatékony felelősségteljes cselekvés, az emberi öntudat, és autonómia értékeit. Ez úgy valósulhat meg, ha olyan készségeket fejlesztünk, mint az önismeret, az emberismeret, a konfliktusok hatékony megoldásának készsége. A tanulmány megjelenése óta sok idő telt el, talán túl sok ahhoz, hogy az abban vázolt problémák még mindig problémák-e. Vannak próbálkozások a kompetenciák fejlesztésére, de a pedagógusok számára is megfelelő eszközöket, módszert kell adni, hogy ezt hatékonyan végezni tudják.

Jelen esetben az iskola számára fontos tennivaló az indulatok, feszültségek oldása, kezelése. Ehhez szükséges agressziókezelési technikák, konfliktuskezelési módszerek elsajátítása mind a pedagógusok, mind a diákok számára.

Lehetőséget kell biztosítani a diákoknak a hatékony önismeret megvalósítására, a stresszhelyzet kompetens megoldására. Ehhez segítséget jelenthet tartalmas időtöltés, közösségi programok szervezése. Erre az iskola alkalmas terep, a sport terén eredményes, művészeti iskola révén tovább bővítheti e tevékenységek körét.

Fontos az egyéni túlmutató általános emberi értékek közvetítése. Ebben nehéz helyzetben vannak a pedagógusok, mivel a családi értékbeli anomáliák, a család értékszocializációs folyamatainak hiányosságai nehezen korrigálhatók, a korai kötődés, kapcsolatok, tapasztalatok meghatározzák ezeket a folyamatokat, de a serdülőkorú identitáskeresés, igény a családon kívüli értékek megismerésére, segítségükre lehet.

Neves pszichológusok által sok információ van a helyes nevelési attitűd mibenlétéről. Ezek gyakorlati alkalmazásáról a pedagógusoknak is sok tapasztalata van. Nem könnyű terep az iskola, nem könnyű megbirkózni a társadalmi elvárások, a családból érkező szocializációs hatások és az egyéni igények közötti konfliktusokkal.

Végezetül Csíkszentmihályi Mihály (2001) néhány gondolatát idézem arra vonatkozóan, hogyan lehet boldogságra, alkotásra képes személyeket nevelni, akik ismerik önmagukat, és hatékonyan tudják a közösség igényeihez igazítani elképzeléseiket, vágyaikat.

Az öt fontos tényező: az elkötelezettség, a középpontban lét, a lehetőség, a világosság és a választási lehetőségek megléte. Az elkötelezettség az, hogy a gyermek érdeklődésének megfelelő tevékenységet végezhet, őszintén bele tud feledkezni ebbe; s ez csak úgy valósulhat meg, ha bízunk a környezetében, biztonságban érzi magát. A középpontban lét kifejezi, hogy a szülő és a környezet figyeljen a gyerekre, vegye észre szükségleteit, igényeit. Ezt úgy éri el, ha lehetőséget biztosít számára minél több tartalmasabb, produktívabb együttlétre és tevékenységre. Fontos, hogy a gyerek világosan lássa az elvárásokat, célokat, igényeket. Ne sok információval árasztjuk el, hanem számára is megérthető alkalmazható ismeretekkel. Néha jobb a kevesebb, de az mélyebb ismeretre ad lehetőséget. És végül a szabad választás lehetősége az egyéni igények, érdeklődésnek megfelelően. Ha a gyermek nem érzi a kényszert, megfelelő mintát kap a külvilágtól, valóban stabil identitású, kompetens felnőtté válhat.

Felhasznált irodalom:

- Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok, Tankönyvkiadó, Bp., 1986.
- Bornemissza Dorottya: Értékek vizsgálata két generáció tükrében. Hasonlóságok és különbségek a fiatalok nyitottságával összefüggésben. In: Életszakaszok határán Közösségi és Egyéni tanulási feladatok, FETA Könyvek 5. Bp., 2010.
- Csíkszentmihályi Mihály: Flow – Az áramlat, Akadémiai Kiadó, Bp., 2001.
- Hankiss Elemér: Az ezerarcú én, Osiris Kiadó, Bp., 2005.
- Hankiss Elemér: Kényszerpályán? A magyar társadalom értékrendszerének alakulása 1930 és 1980 között, MTA Szociológiai Kutató Intézet, Bp., 1982.
- Hoffmann Rózsa: Háttérbe szorított hivatás, Mentor, Bp., 2002. október.
- Kozma Béla: Pedagógia II. Comenius Bt., Pécs 1996.
- Lówy-Korponai Bereniké: Értékpreferenciák az SNI tanulók körében Móra Ferenc Általános Iskola Egységes Gyógy Pedagógiai Módszertani Intézmény és Készségfejlesztő Szakiskolai Előkészítő; Móra Módszertani Kiskönyvtár, Oktatásszociológiai – neveléslelektani kutatások sorozat (kézirat).
- Perczel Tamás: Életstratégia, foglalkozási szerep, értékorientáció 35–50. oldal, Akadémiai Kiadó, Bp., 1990.
- Patay István: Középiskolások értékpreferenciái In: Erkölc és változás A kaposvári erkölcsfilozófiai és -nevelési konferencia előadásai, Kaposvár, 1994.
- Váriné Szilágyi Ibolya: Az ember, a világ és az értékek világa, Gondolat, Bp., 1987.
- Vekerdy Tamás: Az iskola beteg? Saxum Kiadó, Bp., 2004.

Réfi Attila–Vida István

Megjelenés előtt a Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010) első kötete

Napjainkban a politikai pártok a közélet meghatározó szereplői, jóllehet tevékenységük gyakran megosztja a közvéleményt. A választók jelentős része egyenesen közönnyel, sőt elutasítóan veszi tudomásul működésüket. Akár szeretjük őket azonban, akár nem, az vitathatatlan, hogy a polgárosodott társadalmak megjelenésétől kezdve a pártok a napi politika legfontosabb alakítói, hazánkban is immár több mint másfél évszázada vannak jelen és gyakorolnak döntő hatást mindannyiunk életére.

Ennek ellenére, szemben a világ számos országával, a magyarországi politikai pártok adatait, történetét, irodalmát összefoglaló lexikon mindeddig nem készült, pedig a tudományos kutatás, az oktatás, a politikai és a történeti műveltség bővítése szempontjából nagy szükség lenne rá, és nyilván a média igényesebb szereplői is hasznát vennék.

Mindezek szem előtt tartásával került sor 2000 őszén az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Kar Politikaelméleti Tanszéke és az ELTE Jogi Kar Politológiai Tanszéke összefogásával az ELTE Pártkutató Műhely létrehozására, melynek vezetői Bihari Mihály, egyetemi tanár, alkotmánybíró, utóbb a Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának elnöke, Gázsó Ferenc egyetemi tanár, korábbi művelődési miniszterhelyettes és Vida István egyetemi tanár, az ELTE Politikaelméleti Tanszékének akkori vezetője lettek, igazgatója pedig Izsák Lajos egyetemi tanár, az ELTE akkori általános rektor-helyettese. Előbbiek munkáját egy történészekből, levéltárosokból, politológusokból és szociológusokból álló grémium segíti. A Pártkutató Műhely alapvető célja az 1846 és 1989 közötti és a mai magyarországi pártokra, politikai és pártrendszerekre vonatkozó, különböző helyen folyó történeti, politológiai és szociológiai kutatások koordinálása, önálló monográfiák, tanulmányok és tanulmánykötetek készítése, műhelyviták lefolytatása, s az elkészült munkák megjelentetésének elősegítése. Ennek jegyében indították útnak 2003-ban az ELTE Eötvös Kiadóval közösen, Bihari Mihály, Gázsó Ferenc és Vida István szerkesztésében a *Pártok és politika* című könyvsorozatot, amelynek kiadását 2006-ban a Gondolat Kiadó vette át.

Az egyik fő célkitűzés természetesen a Pártkutató Műhely megalakulásától kezdődően az ún. pártlexikon illetve egy, a pártokra vonatkozó bibliográfia elké-

szítése volt, ezek előzményének tekinthető a magyarországi pártok programjának¹ négy kötetben történő megjelentetése is 2003 és 2005 között. A pártlexikkal kapcsolatos tényleges munkálatok azonban csak 2006 végén kezdődtek. Ekkor Bihari Mihály elnökletével megalakult a lexikon szerkesztőbizottsága, amelynek tagjai: Boros Zsuzsa (ELTE Jogi Kar Politikatudományi Intézet), Izsák Lajos (ELTE BTK Történeti Intézet), Jónás Károly (Országgyűlési Könyvtár), Pál Lajos (Századok szerkesztősége), Sipos Péter (MTA Történettudományi Intézet), Szabó Dániel (MTA Történettudományi Intézet), Szász Zoltán (MTA Történettudományi Intézet) és Vida István (ELTE BTK Pártkutató Műhely), tanácsadói Hubai László (Zsigmond Király Főiskola) és Szabó Róbert (MTA Történettudományi Intézet), a titkárai pedig Réfi Attila és Sziklai István az MTA-ELTE Pártok, pártrendszerek, parlamentarizmus kutatócsoport két fiatal munkatársa lettek. Utóbbi, akadémia támogatású kutatócsoport 2007. január 1-jén kezdte meg munkáját, melyet a Pártkutató Műhellyel történő szoros és összehangolt együttműködésben végez, egyúttal helyiségei és eszközei révén gyakorlatilag biztosítja a pártok kutatásához szükséges infrastruktúrális hátteret. Vezetője, az ELTE Új- és Jelenkor Magyar Történeti Tanszék akkori tanszékvezetője, Gergely Jenő professzor volt, az ő 2009. decemberi sajnálatos halálát követően pedig Erdődy Gábor egyetemi tanár vette át a csoport irányítását, amelyben tudományos tanácsadói minőségben a Pártkutató Műhely egyik vezetője, Vida István professzor is a kezdetektől meghatározó szerepet tölt be, és alapvetően ő az, aki összehangolja a két szervezet tevékenységét.

A pártlexikkal kapcsolatos munkálatok tényleges megkezdése előtt elsőként az alapvető elvi és módszertani kérdések tisztázására volt szükség, miután a magyarországi politikai pártok vonatkozásában az alapvető fogalmi keretek kijelölésére és megalkotására tudományos igénnyel mindaddig nem került sor. Hosszas és számos szempontot figyelembe vevő eszmecserék során sikerült mindezt elvégezni, miután azonban a munkálatok előre haladtával a látókörünk is egyre szélesebbé vált, így számos fontos kérdés megítélése is változott a kiindulópontokhoz képest, sőt több esetben máig sem megnyugtatóan lezárt.

Mindenekelőtt természetesen a párt fogalmát kellett meghatározni. E téren kiindulásként a következő definíciót vettük alapul: a párt az a politikai szervezet, amely hivatalosan megalakult, amelynek választott vezetősége, fizetett apparátusa, illetve kiépített szervezeti hálózata, kidolgozott ideológiája (stabil világképe) és programja van, pártszerű tevékenységet folytat, és indult valamely parlamenti illetve helyhatósági választáson. A hat kritérium megléte többnyire a modern tömegpártokra jellemző. Ezen feltételek némelyike tehát nem feltétlenül áll fenn minden politikai pártra, így alapvetőnek csak a hivatalos megalakulást, a választott vezetőséget és a valamilyen szinten kidolgozott programot tekintjük. A munkálatok során azonban néhány indokolt esetben a lexikon szerkesztői eltértek még ezen kitételek merev alkalmazásától is.

Az elvi alapvetéssel párhuzamosan sor került az 1846 és 2006 közötti időszak folyamán hazánkban fennállt valamennyi párt nevét és alapadatait tartalmazó lista elkészítésére. Ez jelenleg több mint 670 pártból áll.

1. Magyarországi pártprogramok I. Magyarországi pártprogramok 1867-1919. Szerk.: Mérei Gyula, Pölöskei Ferenc. ELTE Eötvös Kiadó. Bp., 2003.; Magyarországi pártprogramok II. Magyarországi pártprogramok 1919-1944. Szerk.: Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc. A 2. kiadást javította és átfordította: Gergely Jenő. ELTE Eötvös Kiadó. Bp., 2003.; Magyarországi pártprogramok. III. Magyarországi pártprogramok 1944-1988. Szerk., a bevezetőt írta és a jegyzeteket készítette: Balogh Sándor, Izsák Lajos. ELTE-Eötvös Kiadó. Bp., 2004.; Magyarországi pártprogramok. IV. Magyarországi pártprogramok 1988-1990. Szerk.: M. Kiss József, Vida István. ELTE Eötvös Kiadó. Bp., 2005.

Döntés született ugyanakkor, hogy a pártlexikon elsőként megjelentetésre kerülő kötetébe csak az ún. parlamenti pártok kerülnek be, ezek alatt általánosságban az országgyűlési választásokon legalább egy jelöltet állító politikai formációkat értjük, de ide soroljuk azon szervezeteket is, amelyeket a képviselők mandátumuk idején hoztak létre, valamint a parlamenti pártok által kötött alkalmi, vagy tartósan fennmaradó pártszövetségeket, koalíciókat is. Felvettünk a lexikonba továbbá olyan politikai egyesületeket is, amelyek nem folytattak pártszerű tevékenységet, de akár a maguk, akár az általuk létrehozott párt révén részt vettek a választási küzdelemben. Ugyanakkor az olyan történeti időszakokból, mint például 1918 ősze és 1919 tavasza, amikor nem tartottak választásokat, azok a pártok kaptak szócikket, amelyek fontos szerepet játszottak az akkori politikai közéletben.

A tervezett második kötet fogja tartalmazni az 1989 és 2010 között működött összes pártot. Végül majd csak a harmadik kötet lesz az, amely az 1846-tól napjainkig tartó időszak valamennyi pártját feldolgozza.

A pártlista összeállítását követően, szükségessé vált a pártok jellegének, típusának meghatározása is. Ennek során döntően az adott párt eszmei-politikai beállítottságát, célkitűzéseit, programját, a politikai palettán való elhelyezkedését és társadalmi bázisát vettük figyelembe. Ennek során alapvetően a tudományos kutatások eredményeire támaszkodunk, de ha mód volt rá, figyelembe vettük az érintett pártalakulat korabeli önmeghatározását is.

Mindezek alapján a politikai szervezeteket a következő pártcsaládokra osztottuk: 1. liberális, 2. konzervatív, 3. keresztényszociális, kereszténydemokrata, 4. szocialista, szociáldemokrata, 5. kommunista, 6. paraszt és agrár, 7. szélsőjobboldali, fasiszta, 8. környezetvédő (ökológiai), 9. regionális, 10. etnikai.

Az egyes pártcsaládokon belül természetesen további finomításokat kellett tenni, tekintettel arra, hogy a magyarországi pártfejlődés lényegesen különbözik a nyugat-európaiától, s az ottani társadalomtudományokban, mindenekelőtt a politológiában és a pártszociológiában, használt kategóriák csak nagy körültekintéssel alkalmazhatók nálunk. A *liberális pártok* között a klasszikus, a konzervatív liberális (nemesi liberális) elveket vallók és neoliberaisok mellett megkülönböztettük a baloldali radikális, illetve demokrata liberális szervezeteket. A *konzervatív pártalakulatok* táborban a következő variánsokat vettük figyelembe: autentikus (rendi) konzervatív, keresztény (katolikus) konzervatív, nemzeti (jobboldali) konzervatív, liberális (nemesi) konzervatív és neokonzervatív. A *keresztény szociális és kereszténydemokrata* formációkat önálló pártcsoportnak tekintettük, noha eszmeileg a konzervativizmus alapján álltak. A *szociáldemokrata és kommunista* politikai szervezetek megkülönböztetését az indokolta, hogy noha ideológiájuknak egyaránt a marxizmus tekinthető, ugyanakkor történeti szerepük, jövőképük, külpolitikai orientációjuk, politikai módszereik, bázisuk stb. jelenősen eltértek egymástól. A szociáldemokrata pártoknál elkülönítettük a bal- és jobboldali szociáldemokrata pártokat is. A magyarországi kommunista pártokat pedig a bolsevik típusú pártokhoz soroltuk. A *parasztpártok és az agrárpártok* között is határvonal húzható a tekintetben, hogy milyen érdekeket képviseltek és mely társadalmi rétegekre támaszkodtak. Az agrárpártok rendszerint az úri birtokosok és az agrárium általános gazdasági érdekeinek a szószólói voltak, híveik a tehetősebb falusi rétegek, a közép- és nagybirtokosok, s az agrárértelmiség köréből kerültek ki, míg a parasztpártok szélesebb paraszti érdekeket képviseltek, ezek felemelkedésért küzdöttek, s a parasztság alsó és középső rétegeire támaszkodtak. Hazánkban a paraszt-

pártok egészen 1948-ig jelentős politikai szerepet játszottak, és léteztek közöttük radikális, demokratikus, mérsékelt demokratikus illetve jobboldali szervezetek is. A *szélsőjobboldali, fasiszta* pártok között is megkülönböztethetők a fajvédő, a nemzetiszocialista (nyilas) és a nemzeti radikális (radikális jobboldali) politikai tömörülések. A *környezetvédők* szintén legalább két irányzatra bonthatók, az ún. demokrata és a radikális zöldekre. A pártok besorolása természetesen önmagában nem könnyű feladat, de egy lexikon esetében megkerülhetetlen. A politikai szervezetek idővel változnak, fejlődnek, kategorizálásuk viszont nehezen tudja követni ennek a dinamikáját, különösen abban az esetben, ha egy párt fennállása alatt több ideológiai-politikai fordulatot is végrehajt. A Fidesz például 1988-ban antiklerikális, baloldali (radikális) liberális pártként indult, majd mérsékelt jobbközép konzervatív szervezetté vált.

A pártoknak a politikai mezőben való elhelyezkedése tekintetében a politológia által alkalmazott klasszikus megkülönböztetéseket használtuk: baloldali, jobboldali, centrista, balközép és jobbközép politikai szervezetek. A lexikon jellegéből adódóan célszerűnek látszott feltüntetni a szócikkekben, hogy az illető alakulat parlamenti, illetve parlamenten kívüli párt-e, még akkor is, ha az a szócikkből egyértelműen kiderült. A kormányhoz való viszony tekintetében megadtuk, hogy az érintett tömörülés kormányzó párt, vagy ellenzéki párt-e. A politikai életben való elhelyezkedés definiálásánál használtuk a baloldali ellenzék és a jobboldali, illetve szélsőjobboldali ellenzék kategóriáját is. A politikai módszerek tekintetében a pártokat csupán kétféleképp jellemeztük: mérsékelték vagy radikálisok. Szervezeti szempontból a következő – fejlettséget és hatékonyságot is tükröző – kategorizálást alkalmaztuk: a. klubpártok, b. hagyományos pártok, c. tömegpártok, d. néppártok.

A szerkesztőbizottság ülésein megállapodás született a tekintetben is, hogy a pártokról készülő lexikon egységes szempontok szerint felépülő, hosszabb-rövidebb szócikkekben álljon, minimális rövidítésekkel. Meghatározásra került egyúttal a szócikkek által lehetőség szerint követendő struktúra és terjedelem is. Ennek alapján az egyes szócikkek az alábbi struktúra szerint épülnek fel: 1. Név, ezek rövidítése, a párt megalakulásának és megszűnésének időpontja. A párt jellegének meghatározása, elhelyezése valamelyik pártcsaládba, politikai mezőbe, utalva szervezeti típusára. 2. A párt megalakulása, a megalakulás oka és célja. A kezdeményező neve. (A rendszerváltás utáni politikai tömörülések esetében a bírósági bejegyzés dátuma.) 3. A hivatalos pártvezetőség. Terjedelmi okok miatt csak a párt elnökének, ügyvezető elnökének, főtitkárának, esetleg reprezentatív, bár párttisztviselést nem viselő emblematisz figurája nevét szerepeltetve, de a később személyi változásokat is feltüntetve. 4. A párt szervezete, belső struktúrája, apparátusa, taglétszáma. 5. A párt tömegbázisa, és ennek változásai. 6. A párt története. A pártprogram, illetve ennek esetleges módosításai. A választási eredmények időrendben. A párt állásfoglalása a kor legfontosabb kül- és belpolitikai kérdéseiben. Pártszövetségekben való részvétel. 7. Az esetleges ún. szatellit szervezetek (ifjúsági- és nőszervezetek, különböző egyesületek, klubok stb.) felsorolása. 8. A párt hivatalos sajtóorgánumának említése, amennyiben van ilyen.

Meg kell azonban említeni, hogy gyakran még néhány egyszerűnek tűnő adat, így például a név vagy a fennállás pontos időhatárainak meghatározása is komoly nehézségekbe ütközik. A dualizmus idején és a Horthy-korszakban ugyanis a pártokat hivatalosan nem tartották nyilván. A korabeli sajtó pedig többféle elnevezést használt, a jelentősebb szervezetek esetében ugyan kialakult egyfajta közös

névhasználat, de ezek sem tekinthetők teljesen adekvátnak. Gyakran a pártvezetők nevét vették igénybe a párt megjelölésére (Deák-párt, Rassay-párt, Nagyatádi-párt). A 20-as években – a bethleni konszolidáció előtt – gyors politikai átalakulások következtében akár egyetlen szó elvételével vagy hozzáadásával jöttek létre új szervezetek, amelyek aztán rövid idő alatt eltűntek. A pártok fúziója esetén gyakran mindkét elődpárt nevéből megőriztek valamit. Sajnos gyakran a hivatalos választási iratok sem adnak eligazítást. Az Egységes Párt még 1926-ban is legalább hatféle különböző írásmóddal volt használatos. Nem ritkán előfordul az is, hogy egy-egy jelölt az őt indító párt nevéből kihagy egy szót, vagy éppenséggel hozzátesz egyet. Az Egységes Párt teljes neve református vidékeken Keresztény-Keresztény Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt, míg a döntően katolikus vidékeken a „keresztény” szót nem használták. Az anomáliák miatt ezért szócikkekben megadtuk a tömörülések különböző névváltozatait is. 1945 után a rendszerváltásig a pártok tekintetében nem volt nyilvántartás, de mivel kevés párt létezett, a pártok nevének tisztázása nem okozott gondot. 1989 után ugyanakkor a pártok nyilvántartásba vételének kötelező tételével a helyzet e tekintetben egyértelművé vált.

A politikai szervezetek megalakulásának illetve megszűnésének pontos dátumát sem sikerült mindenkor tisztázni, az ilyen eseteket a szócikkekben kérdőjellel, vagy a pontos dátum hiányával jeleztük.

A szócikkek hosszára vonatkozóan a következő megállapodás született: a nagy, évtizedekig működő, zömmel kormányzó pártok (Szabadelvű Párt, Egységes Párt, Nemzeti Egység Pártja, Magyar Élet Pártja, Szociáldemokrata Párt, Magyar Kommunista Párt, Magyar Dolgozók Pártja, Magyar Szocialista Munkáspárt, FIDESZ, Magyar Demokrata Fórum stb.) 8–12 ezer leütésnyi, a közepes pártok 6–8 ezer leütésnyi, a kispartok maximum 3200 leütésnyi terjedelmet kapnak.

Le kell szögezni ugyanakkor, hogy ezek csak az előzetesen meghatározott szerkesztési irányelvek, így mind a szerkezeti felépítés, mind a terjedelem vonatkozásában az egyes szócikkek esetében a végső forma tekintetében előbbiekhöz képest kisebb-nagyobb eltérések lehetnek a pártok jelentősége, illetve a rendelkezésre álló források, adatok mennyisége következtében.

A kutatás módszertanára rátérve, a munkát nagymértékben nehezítette, hogy az összes Magyarországon létezett pártnak csak mintegy a negyedéről áll rendelkezésre szakirodalom. A hazai pártkutatás súlyos hiányait jól érzékelteti, hogy még a korszakos jelentőségű, nagy kormányzó pártok, úgymint a Szabadelvű Párt, az Egységes Párt, a Magyar Dolgozók Pártja, vagy a Magyar Szocialista Munkáspárt történetének feldolgozására sem került még napjainkig sor, de a jelentősebb ellenzéki pártok esetében is hasonló a helyzet. Ugyanakkor a rendelkezésre álló feldolgozások esetében is számos időközben már elavulttá, szemléletében túlhaladottá vált, sőt ezek gyakran nem mentesek tárgyi tévedésektől sem, amelyek adott esetben a különböző kritikátlan átvételek révén széles körben elterjedtek és napjainkig elfogadottá váltak. Munkánkkal egyúttal remélhetőleg ezeket a szakirodalomban meggyökeresedett tévedéseket is sikerül korrigálnunk. Jellemző, hogy még az Akadémiai Kiadó által megjelentetett Magyar Nagylexikon pártokról szóló szócikkei is meglehetősen rövidke és kevés megbízható információt tartalmaznak. A pártlexikon készítésekor viszont, a legtöbb esetben széles körű alapkutatásokat végeztünk, melynek során a levéltári források, a korabeli sajtóanyagok, a párt sajtó, a parlamenti naplók, a megjelent vagy még kiadatlan pártprogramok illetve egyéb párt dokumentumok, a választási nyilvántartások és adattárak, valamint a kü-

lőnböző történelmi és politikai szakbibliográfiák és repertóriumok is feldolgozásra kerültek. Feltétlenül meg kell említeni, hogy a kutatási módszerek és a források tekintetében éles különbség van a rendszerváltást megelőző korszakok, immár történelminek tekinthető pártjai, illetve a rendszerváltás időszakában vagy azt követően létrejött és működött, gyakran jelenleg is fennálló politikai szervezetek vonatkozásában. Ez utóbbiak esetében ugyanis a klasszikus történelmi eszköztár kevésbé alkalmazható. Részben azért, mert iratanyagaikra nem vonatkozik a levéltári törvény, így a működésükkel kapcsolatban keletkezett irataikat, már ha egyáltalán ezek megfelelő archiválására és tárolására sor került, nem kötelesek átadni, a más intézmények esetében szokásos 15 évet követően sem az állami levéltáraknak, így ezek a kutatás számára többnyire nem elérhetőek. Ennek tükrében az sem meglepő, hogy a rendszerváltás időszakától bejegyzett mintegy 300 párt története, néhány esettől eltekintve, nincs feldolgozva. Tehát megismerésükhöz a szakirodalom sem nyújt segítséget. Új típusú forrásként jelenik meg ugyanakkor az internet, egyrészt a pártok által működtetett honlapok, másrészt a pártokra vonatkozó híryananyagok, beszámolók révén. Az írott sajtó természetesen szintén jól hasznosítható, továbbá kortárs politikai szervezetekről lévén szó a pártok meghatározó tagjaival történő személyes kapcsolatteremtés révén történő információszerezés sem megkerülhető, melynek során értelemszerűen ügyelni kell a szubjektív tényezők lehetőség szerinti minimalizálására. Az alapvető és legfontosabb forrásaink ugyanakkor a rendszerváltás utáni pártok tekintetében a bírósági nyilvántartások. A pártok gazdálkodásáról és működéséről szóló 1989. évi XXXIII. tv. alapján ugyanis a pártok működéséhez bírósági bejegyzés szükséges, melyhez egyúttal az adott párt működésével, céljaival kapcsolatos dokumentumok is csatolandók, sőt ezek esetlegesen később módosított változataiból is át kell adni egy-egy példányt a bíróság számára. Ily módon a bírósági nyilvántartásokból jól nyomon követhető az egyes pártok működése, szervezeti felépítése illetve ezek módosulásai. Az ez irányú kutatást egyébként, kérelmünkre a Legfelsőbb Bíróság elnöke engedélyezte, amiért ezúton is szeretnénk kifejezni köszönetünket.

Ami a kötet szerkezeti felépítését illeti, alapvetően a hagyományos történelmi felosztáshoz illeszkedő korszakolást alkalmazunk. Ennek megfelelően négy nagy részre bontjuk a kötetet az 1846 és 1919 közötti, az 1919-től 1944-ig, az 1944-től 1989-ig terjedő, illetve az 1989-től 2010-ig tartó időszakokra. Valamennyi fő korszakhoz kapcsolódik egy-egy bevezető tanulmány is, amelyet ábécérendben követnek az egyes pártokról szóló szócikkek. Mindezeket kiegészíti a kötet elején a szerkesztőbizottság elnökének, Bihari Mihálynak az előszava, illetve az ezt követő szerkesztői megjegyzések, valamint a kötet végén függelékként található rövidítés-, illetve irodalomjegyzék, amely a pártokra vonatkozó alapvető szakirodalomról ad átfogó képet.

Az eddigiekből is kitűnt, hogy rendkívül nagyszabású, széleskörű adatgyűjtést, majd ennek alapján körültekintő feldolgozást igénylő vállalkozásról van szó, ami természetesen csak számos résztvevő áldozatos munkája árán valósítható meg. Miután a szerkesztőbizottság csupán évi egy-két alkalommal ülésezik, így feladata inkább csak a nagyobb horderejű kérdésekben történő döntésekre, a hosszabb távú feladatok meghatározására, illetve az elvi keretek kialakítására terjed ki. A tényleges, napi munka szervezése és operatív irányítása így a szerkesztőség feladata, amelynek tagjai Vida István főszerkesztő, valamint Izsák Lajos, Jónás Károly, Kovács Tamás, Réfi Attila és Sziklai István szerkesztők. Az egyes elkészült fejezetek nyomdai előkészítése és műszaki szerkesztése ugyanakkor Pál Lajos feladata.

Miután már a parlamenti pártokat tartalmazó első kötet is mintegy 350 szócikket fog tartalmazni, ez természetesen néhány ember munkája révén nem megvalósítható, a munka időigényes volta mellett az ilyen széles körre nyilvánvalóan nem kiterjedő szakértelem és hozzáértés következtében sem. Ezért az adatgyűjtésre és az egyes szócikkek illetve a bevezetők megírására lehetőség szerint igyekeztünk az adott témában otthonos külső szakembereket felkérni. Az ily módon összeállt szerzői gárda közel félszáz (!) fő, ami jól érzékelteti a vállalkozás nagyságát. Rajtuk keresztül képviselteti magát többek között a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Politikatörténeti Intézet, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi illetve Vitéz János Kara, az Országgyűlési Könyvtár, a Holokauszt Intézet, a Jelenkutató Intézet és a Kodolányi János Főiskola is. A többnyire tehát komoly szakmai múlttal rendelkező szerzők mellett ugyanakkor, néhány esetben lehetőséget biztosítottunk, a témavezetők által ajánlott, tehetséges doktorandusok számára is a kutatómunkába történő bekapcsolódásra.

A megfelelő tudományos színvonal biztosítása az elkészült szócikkek gondos lektorálását is megköveteli, ezt a felelősségteljes munkát Szabó Dániel, Szász Zoltán és Sipos Péter szerkesztőbizottsági tagok vállalták magukra. Végezetül feltétlenül említést érdemel, hogy a mindezek elvégzéséhez, illetve a kiadáshoz szükséges anyagi hátteret a Táncsics Alapítványtól, illetve az Országos Tudományos Kutatási Alaptól elnyert támogatás révén sikerült biztosítani.

A kiadvány címe eredetileg *Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2006)* lett volna, a széleskörű munkálatok előre nem látható elhúzódása következtében azonban a szerkesztőbizottság az előző év során célszerűnek látta az időhatár 2010-ig történő kiterjesztését. A fentebb ismertetett első kötet, amely a *Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok* alcímet viseli a Gondolat Kiadó és az MTA-ELTE pártok, pártrendszerek, parlamentarizmus kutatócsoport közös kiadványaként kerül megjelentetésre. A kézirat jelenleg már leadás előtti állapotban van, így a megjelenés még az idén várható.

Végezetül, hogy addig is némi képet adjunk a lexikonról, mellékletként közlünk az alkalomhoz illően, néhány szabolcsi vonatkozású szócikket.

Nemzeti Radikális Párt (NRP), 1930. november 1–1936. december 1. – fajvédő eszmeiséget és az olasz típusú korporatív államberendezkedést képviselő, de demokratikus követeléseket hangoztató ellenzéki parlamenti párt. Bajcsy-Zsilinszky Endre alapította 1930. november 1-jén. Az alakuló ülés időzítésében szerepet játszott a gazdasági világválság, a Magyarországot különösen is érintő agrárválság, a birtokos parasztság mozgolódása, az ellenzéki kisgazdákkal való közös pártalakítási tárgyalások eredménytelensége, a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* tevékenységének megélénkülése, s nem utolsósorban az elvbarátaiban csalódott Bajcsy-Zsilinszky pártalapítási ambíciója. Nem mellékes az sem, hogy 1928 után a szélsőjobboldali politikus nézetei lassan megváltoztak, távolodott a fajvédő eszméktől és annak képviselőitől, anélkül hogy radikálisan szakított volna azokkal. A kezdeti néhány évet leszámítva nem a konzervatív jobboldal körében keresett szövetségeseiket, hanem a polgári ellenzéki csoportok felé mozdult. Az 1931. január 11-i tarpai zászlóbontó nagygyűlésen elnökké Bajcsy-Zsilinszky Endrét, titkárokká Pintér Bélát és Talpassy Tibort választották. A párt vezérkarához tartozott továbbá a későbbi titkári teendőket is ellátó Fėja Géza író. Az 1936. március 22-i országos

pártértekezleten Bajcsy-Zsilinszky pártelnök helyetteseként bekerült a vezetőségbe Eröss János nyíregyházi ügyvéd, a főtítkár pedig Rékey Ödön lett. Az NRP felépítése a pártprogram elveit követte. A legkisebb sejtszerű egység a család volt, tíz család pedig egy nemzetséget alkotott. A nemzetségek földművelő, munkás és polgári tagozatba szerveződtek. Fölöttük a kerületi intézőbizottságok, illetve a megyei pártelnökök álltak. A tömörülés az alapítást követő évben a fővárosban – becslések szerint – mintegy ezer, vidéken (Békés, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár és Tolna megyében) hozzávetőleg 2500 taggal rendelkezett. A szimpatizánsok száma ennek a többszöröse lehetett. Az NRP a szegény- és kisparasztság, a falusi kispolgárság és a munkásság érdekeit kívánta képviselni. Tagjai és szimpatizánsai főként a középrétegekből verbuválódtak, de kezdetben akadtak hívei az alföldi parasztság körében is. A radikális kormányellenes megnyilatkozások miatti hatósági intézkedések, valamint a nyilasok atrocitásai is nehezítették az NRP szervezeti kiépülését, amely nem tudott országos tömegpárttá válni. A 315 pontból álló, meglehetősen eklektikus pártprogramot Bajcsy-Zsilinszky dolgozta ki, és 1930-ban *Nemzeti radikálisizmus* címen tette közzé. Konceptiójában fellelhetők a progresszív követelések mellett a konzervatív, illetve retrógrád törekvések is. Egyes (államépítő, társadalomszervező) elképzelései az olasz fasiszta korporációs rendszer hatását tükrözik, mások ugyanakkor alkotójuk fajvédő múltjára emlékeztetnek. A politikai és gazdasági demokrácia megteremtése, a demokratikus szabadságjogok kiterjesztése, az általános, titkos választójog bevezetése révén, valamint az agrárpolitika terén kívánt radikális változtatásokat végrehajtani. A földbirtokviszonyok megváltoztatása céljából követelte – többek között – a hitbizományi rendszer megszüntetését, az 1000 katasztrális hold feletti egyházi, magán- és községi birtokok kisajátítását, a közép-, illetve nagybirtok 500 holdban történő maximálását. A modern gyáripar és a kisipar érdekében a hitelfelvételi lehetőségek módosítását és adóreformot sürgetett. A programban művelődés-, oktatás-, valamint katonapolitikai reformok is megfogalmazódtak. A külpolitikai célok között a történelmi Magyarország helyreállítása szerepelt Mussolini segítségével. A küszöbön álló országgyűlési választások előtt az NRP 1931. március 29-én fuzionált a Perley Lajos vezette *Országos Független Frontharcosok Pártjával* és a kevésbé jelentős *Ifjú Magyarok Országos Pártjával*. Az új pártalakulat neve *Egyesült Nemzeti Radikális Párt* lett. A választásokon három nyílt szavazásos kerületben sikerült jelöltet állítaniuk, de együtt is csupán az összes leadott szavazat 0,4 százalékát szerezték meg. Az egyetlen mandátumot a Tarpán induló Bajcsy-Zsilinszky nyerte el, a leadott szavazatok 52,57 százalékával. Az 1935-ös országgyűlési választás előestéjén az NRP választási szövetségre lépett a Nagy Vince nevével fémjelzett októbrista *Országos Függetlenségi Kossuth Párttal*, majd a pártszövetség kiegészült még a Zsolt Béla újságíró vezette polgári radikális politikai csoporttal is. A két párt vezetőségének megállapodása értelmében, a Budapest észak-pesti választókerületben a listát a Kossuth-párti Rupert Rezső vezette. Emellett az NRP öt nyílt szavazású választókerületben is indított jelöltet. A közigazgatási visszaélések következtében az országosan leadott szavazatoknak mindössze csak 0,86 százalékát gyűjtötték össze, amivel egyetlen mandátumot sem sikerült szerezniük. A kormányzat – országos botrányt okozva – különösen megalázó módon fosztotta meg Bajcsy-Zsilinszkyt attól a lehetőségtől, hogy bekerüljön a törvényhozásba, sőt a következő évben a pótválasztást is elvesztette a kormánypárt emberével szemben. A választási kudarc után a nemzeti radikálisok vezére és pártja a *Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt* felé kezdett

orientálódni, amelyet Gömbös miniszterelnök szintén súlyosan megsértett azzal, hogy nem tartotta meg az Eckhardt Tiborral megkötött választási szövetséget. A két pártvezér megállapodása nyomán az NRP 1936. december 1-jén csatlakozott a *Független Kisgazdapárthoz*. A közös platformot a német veszély és a diktatórikus törekvések elleni harc jelentette. Abban, hogy Bajcsy-Zsilinszky feladta pártját, komoly szerepet játszott az állandó pénztelenség, a párt tevékenységének ellehetetlenülése a kormányzati terror következtében, mandátuma elvesztése, valamint a kisgazdapárt politikai szembefordulása Gömbössel és a kormánypárttal, illetve kibékülése a konzervatív, a polgári liberális és a demokratikus ellenzékkel.

Az NRP sajtóorgánumai az *Előőrs* (1928–1932) és a *Szabadság* (1932–1939) voltak.

Források: Bajcsy-Zsilinszky Endre: *Nemzeti radikalizmus*. Stádium, Budapest, 1930; Uó: Közös ellenzéki programot. *Szabadság*, 1935. december 15; A Nemzeti Radikális Párt Országos Intézőbizottsága 1936. november 18-i ülésének jegyzőkönyve. In B. Bernát István–Vida István: Dokumentumok a Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Radikális Párt 1936. évi füziojának történetéhez. *Új Forrás*, 1983. 6. sz. 10–13; Tilkovszky Loránd: *Bajcsy-Zsilinszky. Írások tőle és róla*. Kossuth, Budapest, 1986; A Nemzeti Radikális Párt programja (Részlet), Budapest, 1930. In *Magyarországi pártprogramok, 1919–1944*. 2. jav. és átdolg. kiad. Szerk.: Gergely Jenő–Glatz Ferenc–Pölöskei Ferenc. ELTE–Eötvös, Budapest, 2003. 188–217.

Irodalom: Talpassy Tibor: *A holtak visszajárnak*. Magvető, Budapest, 1971. 5–38; Fėja Géza: *Lapszélre*, Szépirodalmi, Budapest, 1982. 72–159; *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*. Szerk. Vigh Károly. 2. bőv. kiad. Magvető, Budapest, 1984; Sebestény Sándor: *Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártja, 1930–1936*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988; Vigh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre, 1886–1944. A küldetéses ember*. Szépirodalmi, Budapest, 1992; Uó: *Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikája*. Mundus, Budapest, 2002.

Magyar Szociális Zöld Párt (MSZZP), 1995. december 22.–2006. november 3. – a hagyományos környezetvédő felfogást elutasító radikális, parlamenten kívüli párt. A szervezet, Stekler Ottó technológus, a *Magyarországi Zöld Párt* korábbi alelnöke és pártigazgatója kezdeményezésére jött létre 1995. december 22-én Nyíregyházán. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 1996. április 2-án vette nyilvántartásba. Nevét *Szociális Zöld Pártként* vagy *Zöld Pártként* is említették a korabeli sajtóban. Az alakuló ülésen elfogadott szervezeti szabályzat szerint a párt legfelsőbb szerve a kongresszus, amelyet ötévente hívtak össze. A zöld képviselet a párt évente ülésező koordinációs és érdekegyeztető testülete, melynek ülései között az országos vezetőség (elnök, két alelnök, titkár, titkárhelyettes) vezeti a pártot, mint ügyintéző, képviseleti és végrehajtó testület. A párt elnökévé Stekler Ottót választották. Az MSZZP egy sajátos – a hagyományos pártokat és politikát elutasító – anti-párt volt, melynek célja a társadalmi és gazdasági fejlődés meggyorsítása a „zöld” tudományos és technológia megoldások alkalmazásával. Programjában olyan pontok szerepeltek, mint a magyar közélet progresszív átalakítása, a nemzeti függetlenség megteremtése, az „élő” világ megmentése, a magyar érdekek képviselete, valamint a magyarság egyetemes értékeinek, tudásának, erkölcsének és kultúrájának megőrzése. Módszerei eltértek a hagyományos politikai eszközöktől: nem szervezett gyűléseket, nem agitált. Rejtetten maradó – állításuk szerint mindent átfogó – céljaikkal és támogatói háttérükkel nem illeszkedtek be a klasszikus értelemben vett zöld ideológiai irányzatba. Feltett szándékukká lett az emberi butaságból bekövetkezett magyarországi károk és hibák kijavítása a humor, mint segédeszköz felhasználásával. Az 1998. évi parlamenti választásokon az MSZZP Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében két jelöltet indított, ami elegendő volt megyei lista állítására is. A párt azonban a listára leadott voksoknak mindössze

0,05 százalékát kapta. A 2002-es parlamenti választásokon nem vett részt, mert aktivistáinak nem sikerült megfelelő számú kopogtatócédulát összegyűjteniük. A 2004. évi európai parlamenti választások előtt a *Magyar Vidék és Polgári Párttal* közösen szeretett volna listát állítani, de az Országos Választási Bizottság formai okokra hivatkozva elutasította regisztrálásukat. A zöldek 2006 januárjában 11 kérdésben népszavazást kezdeményeztek, többek között az ököpolitikától távol eső ügy, a halálbüntetés visszaállításáról is. Februárban magukat a párt aktivistáinak valló si-maszkos fiatalok egy püspökladányi választási fórumon megkísérelték párnakkal megdobálni Pokorni Zoltánt, a FIDESZ alelnökét, de a rendezvény szervezői megakadályozták a provokációt. Korábban szintén a zöldek aktivistái nyomtak tortát Demszky Gábornak, Budapest főpolgármesterének az arcába. A komolytalan akciók mögött – a pártelnök felkérésére – a jobboldali radikális beállítottságú Polgár Tamás („Tomcat”) által szervezett, ún. káoszbrigádok álltak, amelyeknek célja a média figyelmének felkeltése volt. Közben a párt egy másik vonalon tevékenykedő része igyekezett bizonyítékokat szerezni a választási csalásokra: a miskolci MSZP székházából fénymásolt kopogtatócédulákat szereztek meg, majd filmre vették, ahogy a parlamenti pártok (pl. az MDF) az ajánlószelvényekkel üzletelnek, s tömegesen vásárolják fel azokat. Bizonyítékaikat átadták Sólyom László köztársasági elnöknek, ám az ügyben azóta sem történt előrelépés. A 2006-os parlamenti választások ajánlási időszakának végén a magyar választási rendszer elleni tiltakozásul, amely gyakorlatilag lehetetlenné tette a kispártok bejutását a parlamentbe – elégették az ajánlócéduláikat a Kossuth téren, ezzel feltéve a pontot a Berta nevű kutya XIII. kerületi jelöltségének ügyére, mely a tiltakozóakcióik sorozatának egyik eleme volt. A Szabolcs-Szatmár Megyei Bíróság, miután sem a 2002. évi, sem a 2006. évi országgyűlési választásokon nem állított jelöltet, 2006. november 3-án jogerős ítéletével megszüntette a pártot, társadalmi szervezetként való továbbműködésének érintetlenül hagyásával. (A párt azonban 2008. szeptember 21-én újjáalakult.)

A formációhoz köthető lap a *Világos Zöld Újság* volt.

Forrás: Magyar Szociális Zöld Párt bírósági iratai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság, Pk 60 012/1996. ügysz.

Magyar Vidék Pártja (MAVIP), 2002. június 21–2003. január 8. – nemzeti konzervatív, parlamenten kívüli politikai szervezet. A pártot Balogh Gyula az FKGP korábban kizárt országos szervezőtitkára, fideszes parlamenti képviselő hozta létre nyíregyházi székhellyel, 15 alapító taggal, Független Kisgazdák Demokratikus Szövetsége elnevezéssel. Elnöke Balogh Gyula, két alelnöke Lengyel János konzervipari vállalkozó, fideszes képviselő és Szabó Ferenc, titkára Wachal Kálmán agrármérnök, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Földművelésügyi Hivatal vezetője lett. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 2002. július 2-án vette pártként nyilvántartásba. Nevét 2002. augusztus 9-én Magyar Vidék Pártjára keresztelték át. A vidéki lakosság, mindenekelőtt a mezőgazdaságból élők érdekeinek képviselőjére vállalkozott. Azt tűzte ki célul, hogy a 2002. áprilisi katasztrofális választási vereség után parlamenti frakció alakításával elősegítse a kisgazdapárti mozgalom újjászervezését. Baloghék pártalapítását a Fidesz szövetségi rendszeréhez tartozó, Turi-Kovács Béla vezette Kisgazda Polgári Egyesület a Fidesz-frakció megosztására irányuló törekvésnek minősítette, s kampányt indított ellene. Időközben a Független Kisgazdapárt élén jelentős változások zajlottak le, 2002 május 4-én leváltották Torgyán Józsefet a párt éléről, utóda Réti Miklós ceglédi orvos lett, aki-

nek megválasztását a Legfelső Bíróság jogerős végzése nyomán a Fővárosi Bíróság 2002. október 3-án jóváhagyta. 2002. november 10-én Torgyánt kizárták az FKGP tagjainak sorából. A MAVIP érdemi tevékenységet nem fejtett ki, s a Független Kisgazdapárt talpra állásának reményében 2003. január 8-án feloszlatta önmagát. A szervezetet a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 2003. június 28-i jogerős határozatával törölte a nyilvántartásból.

Források: A Magyar Vidék Pártjára bírósági iratai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság, Pk 60 123/2002. ügysz; Vidék Párja alakult–Turi-Kovács Béla reagálása <http://hirek.mti.hu/news.asp?newsid-20471> (Letöltés: 2011.01.03.); Vidék Párja alakult <http://hirek.mti.hu/news.asp?newsid-20485> (Letöltés: 2011.01.03.); Vidék Párja alakult. *Népszabadság*, 2002. július 27.

Magyar Nemzeti Szövetség (MANESZ), 2003. december 21– nemzeti konzervatív, kisebb jobbközép pártformációkat és civil szervezeteket tömörítő parlamenten kívüli párt. Alapítója Balogh Gyula független képviselő. A budapesti alakuló ülésen rajta és közvetlen hívein kívül részt vett többnek között Hegedűs Miklós, a Független Kisgazdapárt alelnöke, Jakab István szegedi vállalkozó, a Magyar Vállalkozó Egységpárt vezetője, Schuster Lóránd, a P. Mobil együttes vezetője, a 2003-ban a MIÉP-ből kilépett politikusok által alapított Magyar Nemzeti Front képviselőjében, Kunhegyi József agrárközgazdász professzor, az FKGP Vas megyei elnöke, Michaletzky Vilmos, a Nyugdíjas Párt elnöke valamint Petráss László, mezőgazdasági gépészmérnök, vállalkozó. A tömörülés elnöke Balogh Gyula, társelnöke Hegedűs Miklós és Michaletzky Vilmos, főtitkára Schuster Lóránd lett. A szövetséghez, önállóságát megtartva csatlakozott Balogh saját pártja, a Megújult Független Kisgazdapárt, a Nyugdíjasok Pártja, a Magyar Vállalkozó Egységpárt, és az 1998-ban zászlót bontott Egészséges Magyarországért Párt, valamint több mint egy tucat civil tömörülés, közöttük, a Honfoglalás 2000 Egyesület, a Horthy Miklós Társaság, a Keresztény Értelmiségi Klub, a Nemzeti Erők Mozgalma, a Nemzeti Keresztény Polgári Egyesület, valamint a lakás-maffia áldozatainak érdekeitvédő Sors-Társak Közhasznú Egyesület és egy ideig a Magyarok Világszövetsége is. A MANESZ-t Réti Miklós, a Független Kisgazdapárt akkori elnöke is támogatta és felszólalt rendezvényein. A „történelmi” Szociáldemokrata Párttal folytatott csatlakozási tárgyalások azonban eredménytelenül végződtek. A szerveződést a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 2004. január 28-án vette nyilvántartásba. Baloghék elsődleges célja a 2004. évi európai parlamenti választásokon való indulás és az Európai Parlamentbe való bejutás volt. Választási programjuk középpontjában a magyar föld védelme, a szomszédos országokban élő magyarság számára a kettős állampolgárság megadása, a privatizáció leállítás, a kórházak állami kézben tartása, a kis- és középvállalkozások, valamint az agrárium támogatása, végezetül a cigányság helyzetének javítása álltak. A 2004. június 13-i európai parlamenti választásokon sikerült listát állítaniuk, amelyet Hegedűs Miklós vezetett, és helyet kapott benne Balogh Gyula, Helmeczy László ügyvéd, az Összefogás Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyéért Egyesület elnöke valamint több, kisgazdapárti és a radikális jobboldalhoz tartozó politikus is. A MANESZ több mint 20 ezer szavazatot kapott (0,66 százalék), ami azonban nem volt elég ahhoz, hogy európai parlamenti mandátumhoz jusson. Balogh Gyula még a választások előtt két nappal panasszal fordult az Országos Választási Bizottsághoz, amiatt, hogy a közszolgálati média, megsértve az esélyegyenlőség elvét, a kisebb politikai erők számára nem biztosított kellő nyilvánosságot, de beadványát az OVB elutasította. A MANESZ mögött álló

pártkoalíció ezt követően széthullott, a Balogh vezette párt a 2006. és a 2010. évi választásokon már nem indult.

Források: A Magyar Nemzeti Szövetség bírósági iratai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság, Pk 60 238/2003. ügysz; A kiegyensúlyozott tájékoztatás mellett demonstrált a Magyar Nemzeti Szövetség. MTI 2004. május 8. <http://archiv1988-2005.mti.hu/docview.faces> (Letöltés: 2011.01.11.); [Balogh Gyula sajtótájékoztatója.] MTI. 2004. június 2. <http://archiv1988-2005.mti.hu/docview.faces> (Letöltés: 2011.01.11.)

*Összefogás Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Felemelkedéséért Szövetség (ÖMSZ), 2006. január 24– regionális parlamenten kívüli párt. A korábban a Fideszben politizáló, majd a Centrum Párt alapító tagjaként és alelnökeként tevékenykedő, megyei önkormányzati vezető Helmeczy László ügyvéd alapította Nyíregyházán. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 2006. január 27-én vette nyilvántartásba, az erről szóló határozat 2006. február 16-án emelkedett jogerőre. Nevét rövidítve Összefogás Megyénkért Szövetséggé is használták. Elődszervezete az Összefogás Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Felemelkedéséért Egyesület, amely Helmeczy elnökletével 2002. június 11-én alakult Nyíregyházán, hogy összefogja a civil szervezeteket, és önkormányzati képviselőket biztosítson a pártokhoz nem kötődő, de aktív közéletiséget vállaló polgárok részére. Összefogás Egyesület a 2002-es évi önkormányzati választások eredményeként a 48 fős megyei önkormányzatban 11 tagú frakciót mondhatott magáénak. Az egyesülethez hasonlóan az ÖMSZ is elsőrendű céljának a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei emberek helyzetének javítását, az élhetőbb élet feltételeinek megteremtését tűzte ki. Feladatának tekintette a különböző politikai elveket valló szervezetek közötti párbeszédet és együttműködés kialakítását, továbbá elvállalta a független polgármesterek képviselőtét is a megyei önkormányzatban. A párt bázisát zömmel a polgármesterek, mintegy százan, a polgármester-helyettesek, és az önkormányzati képviselők, valamint képviselőjelöltek alkották. Az Összefogás Megyénkért Szövetség a 2006-os országgyűlési választáson a *Magyar Demokrata Fórummal* közösen hat jelöltet állított Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, de együttesen is csak 13672 szavazatot kaptak, ami az országosan leadott voksoknak mindössze 0,25 százalékát tette ki. 2010-ben a pártalakulat sikernek könyvelhette el, hogy egyike volt annak a négy területi szövetségnek, amely indulni tudott az országos választáson, ráadásul az önkormányzati választáson a megyében a *Fidesz-KDNP pártszövetség*, a *Magyar Szocialista Párt*, és a *JOBBIK Magyarországért Mozgalom* mellett területi listát is tudott állítani. Az országgyűlési választáson az MDF-fel közösen két választókörzetben, Tiszavasváriban és Nagykállóban indítottak jelölteket, akik azonban, az együttesen kapott 4052 szavazattal, az egyéni választókerületekben leadott voksok 0,08 százalékával csak az utolsó helyen végeztek. Az október 3-i önkormányzati választáson viszont az ÖMSZ-nek a 26 tagú megyei közgyűlésbe két képviselőt is sikerült bejuttatnia: Helmeczy Lászlót és Bardi Bélát, Gyulaháza polgármesterét.*

Az ÖMSZ honlapja: <http://www.osszefogasmegyenkert.hu>.

Források: Összefogás Megyénkért Szövetség bírósági iratai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság, Pk 60 013/2006. ügysz; Összefogás megyénkért: az Összefogás Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Felemelkedéséért Egyesület tájékoztató kiadványa. [Nyíregyháza]: [Összefogás Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Felemelkedéséért Egyesület], [2002]. Alkalmi kiadvány.

szemle

Kordokumentum Nyíregyházáról

Amikor bő egy esztendővel ezelőtt Felbermann Endre arra kért, olvassam el legújabb dolgozatát, és mondjak véleményt is róla, arra számítottam, elkészült végre a családja történetét feldolgozó munkával, hiszen tudtam, hogy évek óta kitartó szorgalommal gyűjtögeti a Felbermannokról fellelhető levéltári és anyakönyvi adatokat.

Azt is sejtettem, alapos munkát végezhetett, hiszen magam is segítettem, hogy a nyíregyházi levéltáron túl a hajdúböszörményi és a felvidéki levéltárakban is adatokhoz juthasson, s követhesse elődei kalandos-kacsringós útját. Ismertem és nagyra értékeltem korábbi családtörténeti kutakodásait is, az Inczédiokról, Nyíregyháza polgármestereiről, arról a galériáról, amit a városházán készített, és amelyért már korábban tiszteletbeli levéltárossá fogadtuk.

Egyszóval jól megírt, olvasmányos élvezetes családtörténeti dolgozatra számítottam, és ebben nem is csalódtam. A meglepetés az volt, hogy ezzel együtt kaptam kézhez Endre 20 éves közéleti pályafutásának az összegzését, bővebb leltárát is.

Elgondolkodtam persze azon, hogy mi készíttet egy fiatalembert arra, hogy ilyen memoár félét írjon, hiszen alig van túl az élete delén, és megélhet még, tevékenykedhet még újabb 20 éveket. Majd akkor elszámol az életével, közéleti munkásságával.

Egyébként is mostanában nem az a divat, hogy beszámolunk valamiről, hanem hogy elszámoltatnak bennünket. Ennek az új módinak már kormánybiztosa is

van. Hát várja ki a sorát, ne tolakodjon, hátha ő is sorra kerül majd egyszer.

Talán a hiúság, a halhatatlanság utáni vágy motiválta, hiszen mindnyájan esendők vagyunk, mindnyájan akarunk jeleket hagyni magunk után. Ki piramist épített, mert teheti, ki meg apróbb emlékekből próbál időtálló obeliszket emelni. De Endre már ezen is túl van, mert azt mondják, hogy aki nemzett egy gyermeket, és írt egy könyvet, az már tulajdonképpen halhatatlan.

Aztán amikor végigolvastam a húsz esztendő krónikáját, megvilágosodtak bennem az igazi okok: egyetértettem a szerzővel, hogy ezt az összegzést, ezt a leltárt el kellett készítenie. Egyetértettem, mert ez az összegzés nem elsősorban róla szól. Ez egy kis várostörténet, az elmúlt húsz év várostörténetének egy fontos szelete – Felbermann Endre szemüvegén keresztül.

Egyetértettem, mert a húsz esztendő számára valóban korszakhatárt jelent. Nem akar politikusként tovább részt venni a város életében, irányításában, de polgárként továbbra is tevékenykedni fog, és tevékenykedik is.

Korszakhatár ez a húsz év annak a pártnak a történetében is, amelyben politizált, és melyben sikereket ért el, mert ez a párt ma végnapjait éli.

Egyetértettem azért is, mert az elmúlt húsz év várostörténetéről nem készült ilyen publikus, a közönségnek szánt összegzés.

Azt ajánlottam viszont, hogy a családtörténeti munkát és a húsz év krónikáját válassza külön, mert az egyik a

nagyközönségnek íródott, a másik pedig a szűkebb családnak.

Így született meg aztán ez a kötet.

Természetesen a kötet első írása, első kis fejezete a szerzőről szól – Életutam a rendszerváltásig címmel. A szorosán vett életrajzi adatokon túl az az érdekessége, hogy fellebbenti a fátylat arról, hogyan lett politikus, hogyan kezdett politizálni.

Maga mondja el, hogy szinte előzmények nélkül, a rendszerváltás hajnalán berobbant az életébe a politika. Nem készült, nem számított rá, hogy az első szabad önkormányzati választás után városi képviselő lesz, mi több, a város alpolgármestere, és nem is egy, hanem két cikluson keresztül.

A kötet fejezetei igazodnak a választási ciklusokhoz, négy-négy esztendő történéseit sorjázza a szerző, azokat, amelyek a városfejlesztéssel, a városüzemeltetéssel kapcsolatosak. Ezeket a hatásköröket kapta ugyanis az első ciklusban, és tartotta meg a másodikban is, kiegészítve a sporttal, majd a környezetvédelemmel.

Olvashatunk az első, körüti benzinkút történetéről, ünnepélyes átadásáról, a közüzemek átalakításáról, a város tudatos jövőbelátó földvásárlásairól, azok hasznosításáról, az ipari parkról. És gyönyörködhetünk a sok-sok színes igen igényesen összeválogatott képanyagban, mely az egyébként is szép kivitelezésű kötet igazi ékessége.

Nekem azonban meg kell bocsátaniuk, hogy nem ezeket részletezem, hanem Endrének egy önként vállalt, lelkesedéssel végzett rendhagyó munkájáról szölok. Rendhagyó mert igazán nem várható el egy műszaki embertől, hogy a várostörténet iránt különösebben érdeklődjön, és különösen nem várható el egy olyan műszaki embertől, aki nem is a város szülötte, nem tősgyökeres nyíregyházi, hanem csak olyan „bekerült” – ahogy nálunk, a Rétközben mondják.

Alpolgármesterségének második ciklusában ismerkedtünk össze. Egyre többször járt a levéltárban, órákig beszélgetett Margócsy tanár úrral, Jócó

bácsival, aztán többször találkoztam a könyvtárban, a múzeumban is vele. Gyűjtötte az anyagot az „Emlékek a múltból” című gyönyörű képeskönyvéhez, kutatta Nyíregyháza polgármestereinek az életét, a róluk fellelhető képeket, készítette az Inczédiék családfáját, szervezte találkozójukat, és beleszeretett Nyíregyháza gyönyörű 1837-es kiváltságlevelébe.

Addig serénykedett, addig tüsténkedett, hogy sikerült egy bankvezért megnyernie a kiváltságlevél reprint kiadásához. Ez persze mind-mind megtalálható ebben a kötetben, sok-sok emlékezetes eseménnyel, pillanattal együtt – közöttük találkozás Göncz Árpád elnök úrral, Magyar Bálint miniszterrel, a Károlyi szobor terve, avatása, Jócó bácsi utászcsizmája, pontosabban a „40 hónap utászcsizmában” című könyv és az „Utcák, terek, emléktáblák” IV. kötetének kiadása, bemutatása is.

A kötetben külön fejezetet kapott a testvérvárosi kapcsolatok története. Magam sem tudtam, hogy Nyíregyházának kilenc várossal van ilyen szerződése, kapcsolata. Alpolgármesterként, tanácsnokként többször járt ezekben a városokban, ottani emlékeit, élményeit fogta színes csokorba.

Sokat gondolkodtam magam is, és gondolkodott Endre is azon, hogy a következő fejezet kerüljön-e a kötetbe, az, amely az „Eredményeim az országgyűlési illetve önkormányzati választásokon” címet viseli. Aztán úgy döntöttünk, maradjon, hiszen ez is várostörténet, és nemcsak Felbermann Endre eredményeit lehet nyomon követni, hanem minden indulóét. Egyébként úgy, ahogyan itt össze-sítve találjuk, most csupán a levéltárban lehetne megtekinteni, hozzájutni.

A kötet képanyagának fontos részét alkotják az önkormányzati tablók. Megtudhatjuk, hogy a tablókészítés ötlete Endrétől származik – ahogyan írja, 1994 nyarán „ugrott be az agyába” az ötlet, és az ötlet olyan sikeres volt, hogy a megyei önkormányzat is átvette.

A kötet utolsó, ötödik tablóján már csak három olyan személy található,

akik minden tablón szerepelnek: Csabai Lászlóné, Turcsik László és a szerző.

Számomra a könyv legérdekesebb fejezete a „Kedvelt kiadványaim” címet viseli. Ebben a szerző összegzi azt a munkát, amelyet Nyíregyháza múltjának kutatásában végzett. Részben úgy, hogy saját kutatási eredményeit tette közzé, részben úgy, hogy segítséget nyújtott fontos események megszervezéséhez, kiadványok megjelenítéséhez.

Talán a teremben ülők közül is kevesen tudják, hogy az Inczédiék mellett elkészítette a Bencs família családfáját is, megírta a Római Katolikus Plébánia rövid történetét, szorgalmazta Geduly Henrik „Nyíregyháza az ezredik évben” című könyvének reprint kiadását, és előszót is írt hozzá.

Röviden: nem csak Nyíregyháza infrastruktúrájában, városfejlesztésében, hanem múltjának kutatásában, a múlt emlékeinek megbecsülésében is marandót alkotott. Igaza van Mádi Zoltánnak, Nyíregyháza rendszerváltás utáni első polgármesterének, aki azt mondta: „Endre, Te javíthatatlan idealista ember vagy, de maradj ilyennek, mert mi így szeretünk.” Ez az idealista ember a kötet zárszavában úgy köszön el az olvasótól: „Köszönöm Nyíregyháza!”.

Csak én teszem hozzá: Nyíregyháza is köszönheti Felbermann Endrének.

Erről a nagyon-nagyon igényes nyomda-technikával készült kötetről azt állítottam, hogy várostörténet Felbermann Endre szemüvegén keresztül. A szemüveg mögött ott van maga az ember is, aki most kiadja magát az olvasónak. Védtelen lesz, fegyvertelen lesz, pőrére vetkőzik, hiszen őszintén, nyíltan szól önmagáról. Elénk tárja életét, beszél botlásairól, tévedéseiről, büszkélkedik eredményeivel, melyeket az elmúlt húsz évben politikusként elért. Sorjázza elismeréseit, kitüntetéseit, nagyhírű, nagynevű barátait, politikustársait, akikkel együtt dolgozott, szóval a legőszintebben, a legnyíltabban mutatja meg magát. Éppen ezért válik védtelenné. Ám tudjuk, ő egy örök idealista, és így szeretjük, éppen ezért szeretjük.

Ez az idealista, de műszaki ember lévén, mégiscsak praktikus, gyakorlati gondolkodású ember, ha tehetné, megreformálná a politikai életet is.

„Azt hiszem – írja – hogy négyévenként nem választásokat kellene tartani, hanem rendszerváltás csinálni. Talán akkor négyévenként mindig szüzek kezdenék a politikát formálni.”

Az első választási ciklus eredményeinek összegzésében meg is indokolja ezt a javaslatát. „Akkor még – tudniillik az első választási ciklusban – zömében egy önzetlen, tenni akaró, és tiszta fejjel gondolkodó, kissé naiv, idealista, mondhatnám azt is, hogy politika-ileg szűz csapat akarta megváltani a világot. Aztán ez lassan megváltozott. A hatalomba kerültek is megéreztek az abban rejlő édes mámort, a társadalom széles rétegei által nyújtott láthatatlan előnyöket, és természetesen sokak számára egy magasabb élet-színvonal biztosításának a lehetőségét.”

Bölcs gondolatok, annyi kiegészítéssel, hogy ezek a „láthatatlan előnyök” ma már nagyon is jól látszanak.

Van egy kedvenc képem a kötetben a szerzőről, egy 1995-ös városháza előtti felvétel. A fekete-fehér fotó nyugodt, kiegyensúlyozott embert mutat, aki a következőket mondja: „Jó érzés így egyben látni és összefoglalva olvasni, hogy tudtam tenni és tehettem is a városért. Megtanultam, hogy a közéletben a munkáért nem nagyon jár köszönet, de ha tisztában vagy magaddal, akkor a sikereket, az örömeiket és a belső elégedettséget nem veheti el tőled senki, az örökre a tied marad.”

Ezekkel a gondolatokkal ajánlom mindenkinek jó szívvel Felbermann Endre „Húsz év a nyíregyházi önkormányzatban” című, szép kiállítású kötetét.

Elhangzott 2010. december 16-án, a Kodály Zoltán Általános Iskolában, a kötet bemutatóján.

Felbermann Endre: Húsz év a nyíregyházi önkormányzatban. Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, 2010. 112 p.

Nagy Ferenc

Közelebb a nyíregyházi színházhoz

Nagy meglepetést okozott számomra a Móricz Zsigmond Színház, amellyel az idei évadban volt szerencsém megismerkedni. Örömmel tapasztaltam, hogy a társulat repertoárja a könnyed előadásoktól kezdve a fajsúlyosabb témájú darabokig terjed, ami nemcsak a művészeti vezetőséget dicséri, hanem a nyíregyházi publikumot is. Írásomban három emlékezetes darabról kívánok szólni: az első Koltai M. Gábor *Tizenkét dühös ember* című katartikus előadása, a második a Bagó Bertalan rendezte *Romeo és Júlia*, amely új perspektívából mutatta be Shakespeare tragédiáját, a harmadik pedig a Lendvai Zoltán által színre vitt *Közelebb!*, amelyet nem lehet elégszer megtekinteni. A *Romeo és Júliát* a nagyszínpadon, míg a másik két darabot a Krúdy Kamarában játszották. Három előadás, három rendező, három komoly téma más-más kérdésfelvetésekkel, megoldással és ami a legfontosabb: katarzissal.

A *Tizenkét dühös ember* a tavalyi évadban olyan nagy sikernek örvendett, hogy közkívánatra ismét látható. Reginald Rose 1954-ben született nagy sikerű művét több ízben is megfilmesítették. A nyíregyházi társulat Koltai M. Gábor rendezte előadása Nyikita Mihalkov, Vlagyimir Mojszejenko és Alekszandr Novotockij *12* című forgatókönyve alapján készült.

Tizenkét ember egy térbe zárva, tele feszültséggel, kérdésekkel, kételkedéssel. Az elején még minden egyszerűnek tűnik. *Tizenkét* esküdt három napon át hallgatja az apagyilkossággal vádolt (roma) fiú ellen felhozott, meggyőzőbbnél meggyőzőbb bizonyítékokat. A tényeknek vélt érvek teljesen egyértelműnek és napnál is világosabbnak tűnnek. Egészen az első szavazásig, amikor is dönteni kell a fiú sorsáról. Egyetlen kivétellel mindenki ellene szavaz. A Nyolcadik esküdtön

kívül senkiben sem sejlik fel a gyanú, hogy esetleg másként történt a bűncselekmény a valóságban. Ő az, aki pusztán emberségből a dolgok mögé akar nézni. „Mégiscsak egy ember. Mi meg csak egyszerűen feltettük a kezünket. Legalább beszéljünk róla.” Kétkedése lassacskán megfertőzi a többieket is, és felébreszti az esküdtek lelkiismeretét, akik két táborra szakadnak. Hosszasan gyözködik egymást, kiveséznek minden egyes apró részletet, amíg mindenkinek rá kell döbbsennie, hogy a fiú ártatlan, s csupán származásának és a jól megkomponált tárgyalásnak az áldozata. A történések a nézőkben és a döntés kényszere alatt vergődő szereplőkben egyaránt felvetik a kérdést: lehet-e hinni a tényekben, a szemtanúk szavában, lehet-e hinni saját meggyőződésünkben, a nyomozás lelkiismeretességében, a kisebbséget érintő előítéletekben? És nekünk szegez a legkényesebb morális kérdést: mi magunk vagyunk-e annyira ártatlanok, hogy mások hóhérai legyünk?

A tények tisztázása hosszú, fokozatos, jól felépített folyamat, amelyben egyéni sorstörténeteket ismerünk meg. Ezeket a történeteket keresztül a figurák nemcsak az igazsághoz kerülnek közelebb, hanem önmagukhoz is: le kell vetkőzniük előítéleteiket, el kell fogadniuk saját esendőségüket és helyzetüket, hogy tisztán lássák az apró részletekben megbúvó igazságot.

A játéktér nem más, mint egy művelődési ház ütött-kopott terme, amelyben gyereksaroktól kezdve súlyzókig, szobabicikliig és pianinóig minden megtalálható. Bár a világrészt nem konkretizálják, a dialógusokban többször is történik utalás Kelet-Európára, melyet a balkáni hangulatot idéző, szocialista realizmusra hajazó díszlet is erősít. „Itt valahogy

általában minden nagyon kelet-európai” – állapítja meg a Tizedik esküdtet hitelesen megformázó Gáspár Tibor. Minden szereplő más-más karaktert jelenít meg: Petneházy Attila a csendes, józan gondolkodású vidéki színészt, Balogh Gábor a visszahúzódó, önbizalomhiánnyal küszködő tisztviselőt, Pásztor Pál a magabiztos és kategorikus férfit, Tóth Károly az albán kisebbséget képviselő sebészt, Gyuris Tibor a komikus mérnököt, Olt Tamás a harsány, laza hentest – akit csak az esti mérkőzés érdekelt –, Horváth László Attila az eleinte visszafogott, majd egyre magabiztosabb igazságkeresőt, Fazekas István a furfangos zsidót, Illyés Ákos a tanárból temetőigazgatóvá lett szerelmezt, Avass Attila a jól menő üzletembert alakítja. Az esküdtet között központi szerepet kap a lobbanékony természetű Harmadik esküdt, akit Puskás Tivadar katartikus játékkal kelt életre. A végletekig bűnösség mellett kardoskodó apa, aki fiát már két éve nem látta, a Nyolcadik esküdtet ellenpontozza. Mivel képtelen elvonatkoztatni saját atyai érzelmeitől, ő ismeri be a legnehezebben a fiú ártatlanságát. Meg kell még említenünk a nőiességéről megfélemlített, az életbe és munkájába beleunt őrt megjelenítő Horváth Réka nagyszerű alakítását.

A *Tizenkét dühös ember* a rendezés, a színészi játék és a látvány tekintetében egyaránt emlékezetes előadás marad, amelyet többször is érdemes megnézni.

A második színházi élményem Nyíregyházán a *Romeo és Júlia* volt. Aki még nem látta Shakespeare örökérvényű darabját a Móricz Zsigmond Színház társulatának előadásában, ne várjon kard helyett pisztolyt vagy korabeli ruha helyett farmernadrágot. A több modern feldolgozás után a Bagó Bertalan rendezte darab végre klasszikus formában mutatta be a *Romeo és Júliát* Mészöly Dezső remek fordításában.

Egyet kell értenünk Budai Zsófi-val, aki a Campus Rádió-nak adott interjújában

azt nyilatkozta, hogy – mivel nincs olyan ember, aki ne ismerné a művet –, mindenkiben más-más Romeo és Júlia él. Éppen ezért mindenki elképzelésének nagyon nehéz, sőt egyenesen lehetetlen megfelelni. A Bagó Bertalan rendezte előadás egész interpretációját és színpadi koncepcióját tekintve új megvilágításba helyezte a szerelem és gyűlölet történetét, amelyet izgalmas díszletek közé álmodtak meg. Verona ütött-kopott színházként – mely Vereckei Rita munkáját dicséri – foszladozó függönnyel tárul elénk fakó színeivel, amelyek meghatározzák az alaphangulatot, és nagyszerű közeget biztosítanak a tragikus történéseknek. A két ellenséges család a mű kezdetén és végén két táborra szakadva nézőként követi az eseményeket. Nemcsak a díszlet, hanem a jelmezek is kiemelkedő vizuális élményt nyújtanak. Az álarcosbálban Romeo angyalnak, Júlia pillangónak öltözve jelenik meg hatalmas szárnyakkal, melyek a szerelem légiességére reflektálnak. „Szerelmem könnyű szárnyán szálltam én: / A vágynak gátja kőfal nem lehet” – mondja Romeo az első felvonás második színének híres erkélyjelenetében. A látványtervet tekintve nagy hangsúlyt kap továbbá a szövegben folyamatosan visszatérő fény-árnyék motívum, amely fokozatosan erősíti a balsejtelmet.

Nehéz megjeleníteni nagy érzelmeket a színpadon úgy, hogy azok kifejezőek és katartikusak legyenek, mégis maradjanak távol a közhelyek giccses világtól. Egy ennyire közismert és végletekig kivészett mű esetében pedig végképp nehéz dolguk van a főszereplőknek. A Romeot alakító Nagy Péter érzelmekben kissé visszafogott játéka leginkább a szenvedő férfit mutatja be, míg Budai Zsófi az érzelmektől túlfűtött, dacoló Júliát alakítja. Kiemelkedő jelenete a nászéjszaka utáni búcsú, ahol valóban a felnőttség avanszáló nőt villantja fel. Kettejük jól összehangolt játéka eltávolodik a főszereplők hagyományos értelmezésétől.

De hát ezért is izgalmas többek között még ma is Shakespeare-t játszani, mert szereplői, akárcsak drámái, számtalan interpretációra adnak lehetőséget.

A tragikumot nagyszerűen ellenpontozzák az ide-oda becsempészett komikus jelenetek. Avass Attila az életet habzsoló, nagyszájú mókamesterként jeleníti meg Mercutiót, akinek még a halálát is tréfának hisszük eleinte. Ugyancsak humoros alakja az előadásnak a Júlia dajkját megformáló Horváth Réka, aki a szerelmesek segítője, és Júlia védelmezője a patriarchális család szigorával szemben, akárcsak Puskás Tivadar szeretetre méltó Lőrinc barátja. Elengedhetetlen megemlítenünk továbbá Nagyidai Gergő (Benvolio), Tóth Károly (Escalus, Verona hercege és patikárius), Gáspár Tibor (Capulet) hiteles alakítását.

A darab ma is aktuális kérdéseket vet fel: tragédiának kell-e történnie ahhoz, hogy megszűnjön az évtizedeken át tartó háborúskodás, hogy túllépjünk előítéleteinken? Mit vagyunk képesek feláldozni önmagunkért, a másikért? Milyen mértékben kell megfelelnünk saját vágyainknak vagy az elvárásoknak? „Mindenek fölött/ Légy hű magadhoz” – tanácsolja Polonius a *Hamlet, dán királyfi* című tragédiában. De milyen áldozatok árán maradhatunk hűek?

A képi elemekben és dinamikában igencsak gazdag előadás sok kérdést hagy maga után. A lepel lehull, a függöny leszakad, mintegy a történések visszafordíthatatlanságára utalva. A felfüggesztett húrok pedig a szerelmesek utolsó búcsújaként vagy a Capuletek és Montague-k közt késve született békét tükrözve szólalnak meg.

A reneszánsz előadást követően szintén a szerelem egyik válfaja került terítékre a *Közelebb!* című darabban, amely nemcsak a játékeret hozta testközelbe, hanem az igazi színház fogalmát is.

Patrick Marber ír származású író eme drámája nagy port kavart Londontól New York-ig, mégis meghozta szerzőjének a

világsikert. „Valami homályosat akartam, ami sejtet egy hangulatot anélkül, hogy lezárna a lehetőségeit annak, mit takarhat a történet.” – vallja Marber. Művét Mike Nichols 2004-ben olyan nagy színészekkel vitte mozivásznonra, mint Julia Roberts, Natalie Portman, Clive Owen és Jude Law. A drámát Magyarországon elsőként 2001-ben Csizmadia Tibor rendezésében láthatta a közönség *Egymásban* címmel az IBS Színpadon, 2006-ban Magács László is megrendezte a Vidám Színpadon.

A darab négy és fél év történetét mutatja be négy ember életéből. Két férfi és két nő keresi a boldogságot, egyikük görcsösebben, másikuk céltudatosan, és olyan is akad, aki véletlenszerűen talál rá. Ha kis időre megkaparintják, eldobják, elveszítik vagy elcserélik. Dan, Alice, Larry és Anna sorsa nem csupán összetalálkozik, hanem önző vágyaktól hajtva összebogozódik. A *Közelebb!* a párkapcsolat örök kérdéseit boncolgatja: mennyire ismerhetünk meg, és birtokolhatunk valakit, mennyire vagyunk képesek kivetkőzni önmagunkból, mennyire engedünk a kísértésnek, meddig vagyunk képesek elmenni a másikért a hazugságok, a megtévesztések útvesztőjében. „...megbeszéltük, hogy mindig igazat mondunk. Hogy miért olyan kurva fontos ez mindenkinek? A hazugság az emberiség közös pénzeme – egyszer te is megpróbálhatnál hazudni...már csak a változatosság kedvéért.” A négy szereplő észrevétlenül csúszik bele a hibákba; esendő, mint akármelyik ember.

A mű nemcsak külföldön osztotta meg a publikumot, hanem a Móricz Zsigmond Színházban is. A Lendvai Zoltán rendezte előadás a dráma átgondolt színrevitele, remek szereposztással. A megbotránkozás leginkább az obszcén és mélyen szexuális töltetű részeknek köszönhető, amelyeknek azonban nemcsak helyük, de céljuk is van. Marber ugyanis az álszentséget leleplezve kimondat a szereplőivel minden tabut, ezzel mezte-

lenre vetköztetve magunk előtt is eltitkolt vágyainkat és önzőségünket. Lendvai ragyogóan kiaknázta a szövegben rejlő lehetőségeket.

Dan a történet elején egyszerű, szürke nekrológíró. Félzségségét az életébe váratlanul belépő energikus és szókimondó Alice (Kuthy Patrícia) töri meg, aki nemcsak férfiúi önbizalmát növeli, hanem első könyvének műzsájává is válik. Alice pedig megtalálja Dan oldalán a biztos pontot, aki mellett érdemes a vetkőzést abbahagyni, és hétköznapi munkát keresni. A lány életéből ihletett könyv azonban Dan számára nemcsak az írói pályán hoz bukást, hanem a magánéletben is. Beleszeret Annába, a fotográfusba (Horváth Margit), aki viszont – a sors fintora – Dan jóvoltából egy másik férfi lesz, a bőrgyógyász Larry-é (Fazekas István). A szálak azonban itt válnak csak igazán bonyolulttá, a szerelem, a lelkiismeret-furdalás és a féltékenység szétzilálja a kapcsolatokat, és mindenki visszakerül eredeti párja mellé. Ezen a ponton felmerül a kérdés, hogy meg lehet-e bocsátani, vissza lehet-e, vagy egyáltalán vissza kell-e hozni valamit, amiről egyszer már kiderült, hogy nem az, amit akartunk? A darab erre egyértelműen nemleges választ ad. Alice elhagyja Dant, de Anna és Larry

kapcsolata sem bizonyul életképesnek. A végén Dan siratja a halálragázott Alicet, Larry egy harmadik nő mellett köt ki, Anna pedig kutyájával próbálja enyhíteni magányát.

Olt Tamás hitelesen formázza meg a félénk újságíróból csapodárrá vált, majd megtört író, Kuthy Patrícia a nehéz sorsú, szeretetehes kislányt, Horváth Margit a sikeres, kacér és döntéseiben ingadozó fotóművészt, Fazekas István pedig a rászedett, megcsalt férjet és magabiztos férfit. Alakításuk emlékezetes marad, akár csak az előadás.

Véber Tímea letisztult, hűvös és multifunkcionális díszletei kreatívan jelenítették meg a folyton változó helyszíneket. A színészi játék közelsége segítette a folyton fokozódó döbbenetet, melyek közül a legnagyobb talán az a felismerés az: évek sem elegendők ahhoz, hogy az igazságot megtapasztaljuk. Alice, aki apát keresett párkapcsolatában, mindvégig álarc mögé rejtőzött. A parkban álló emlékművön kigyullad az áldozatok neve, a valóság immár világossá vált: senkihez sem kerülhetünk igazán közel, még talán magunkhoz sem.

Ernei Júlia

Ami több az életnél

Sokáig azt hittük, ismerjük Móricz Zsigmondot. A róla Czine Mihály által alkotott kanonizált képen az utóbbi egymásfél évtizedben azonban több repedés keletkezett. De nemcsak az írói oeuvre recepciója gazdagodott új szempontokkal és interpretációs eljárásokkal,¹ hanem az alapjában véve ismertnek tétélezett életrajz is merész, ám annál

pontosabban adatolt kutatási eredményekkel bővült.² Az a hatalmas életmű azonban, amelyet Móricz az utókorra hagyott, számos pontján alkalmat ad a mai irodalomtudománynak is a további kutatásokhoz.³

Ebben a folyamatban tölt be fontos szerepet a Naplók 1924–1925 című könyv. A forráskiadvány izgalmas ol-

1. Vö.: Az újraolvasott Móricz. Szerk.: Onder Csaba. Nyiregyháza, 2005.

2. Vö.: Hamar Péter: Móricz Zsigmond utolsó költeménye. Bp. 2007.

Uó.: Kódosítás nélkül. Budapest, 2008.

3. Vö.: Szilágyi Zsófia: A továbbélő Móricz.

vasmány mind az érdeklődők, mind a szaktudomány képviselői számára.

A kötet hatszáz oldalon teszi közzé a jelzett két esztendőben keletkezett Móricz-feljegyzéseket. Ezek önmagukban is hallatlanul érdekesek, ám akkor válnak rendkívülivé, amikor dialógusba lépnek a függelékben közölt, s erre az alkotói korszakra vonatkozó levelekkel, napló-bejegyzésekkel, emlékezésekkel.

A Naplók 1924–1925 minimum két irányból olvasandó. Előbb a filológia, később az élet felől.

E rövid recenzió nem teszi lehetővé a könyv alapos elemzését; azt megtette Hamar Péter.⁴

Itt azt emelhetjük ki elsősorban, hogy a kötet emeltemelisan megfelel a tudományos kiadványokkal szemben támasztott követelményeknek. Cséve Anna a részletes Előszóban vázolja a naplóírásnak Móricz pályáján betöltött szerepét csakúgy, mint az életrajz vonatkozó összefüggéseit. (A könyv később kimerítő életrajzi kronológiát nyújt, amelyet Szemlőnévmutatóval és a Művek mutatójával egészít ki.) Cséve hangsúlyozza: a kiadvány célja az, hogy „a napló helyzete az életműben, Móricz saját szövegeihez való viszonylatában körvonalazódjon...”.⁵ Megadja a Móricz-szöveg-halmaz „definícióját” is: „Parttalan és különböző műfajokba szétágazó vég nélküli írás a Móricz-napló. Nem az a kérdés merül fel bennünk, hogy mi is a napló és mi nem az. Mást kérdezzünk. Van-e címe, van-e műfaja, és van-e vége? A napló Móricz más szövegeinek viszonylataiba illeszkedő é így minden oldalról (kölcsonösen) átjárható és megközelíthető vég nélküli írásmód”.⁶ (És valóban: a könyv érdekes fejezete a Lelőhelyek mutatója, amelyben az irodalomtörténet módszeres és körültekintő nyomozás után megadja azokat a szöveghelyeket, ahol a Napló és az egyes művek azonos kijelentései

szerepelnek. Móricz naplómondatainak és azok szépirodalmi szövegekbe történő átemelésének vizsgálata a kutatás egyik izgalmas jövőbeni feladata lehet.)

A Naplók felkavaró olvasmány. Felkavaró, mert az írónak válságos életperiódusából származik. Abból az időszakból, amikor Simonyi Mária iránti szerelme kibontakozott, felesége pedig öngyilkos lett. Nem túlzás hát, ha azt mondjuk: a Szövegek élet és halál közvetlen közegében keletkeztek. Ez pedig megemeli őket.

Az utókor befogadója – s ez minden ennyire intim szöveg esetében így van – illetéktelennek érzi magát a textusok olvasásakor. Móricz grafomán magatartása, illetve azon gesztusa, amellyel az utókorra hagyta ezeket a feljegyzéseket, mégis mentesít bennünket a túlzott aggodalomtól. (Tudjuk, hogy az író számos kéziratot megsemmisített; a naplókat azonban nem. Ez is feljogosíthatja a kései tudóst arra, hogy tanúja legyen az egyik legnagyobb magyar író pokoljárásának. Mert mi más lenne az, amit a Simonyi Mária-szerelme kibontakozása kapcsán megélt?)

A Naplók lapjain egymásba folynak a műfajok: egyszerre jelentkezik a (lemásolt) és elküldött, s az el nem küldött levél, a novella, a drámai jelenet, a napi feljegyzés, a családi analízis, a vers, a reflexió. Az életválság elhatalmasodásában jelentős szerepet játszik a Mária-élmény elementáris erejű jelentkezése mellett a házasság végső felbomlása és Janka fokozatos leépülése majd halála, valamint a Mária-ban történt többszörös csalódás és a Kardosné Magoss Olgával meginduló levelezés. (A Móricz-szövegek igazságértékének átérzését árnyalja bennünk az, ha hozzáolvassuk Janka búcsúsorait.) Mindkét félnek igaza van, azonban Móricz kíméletlen őszintesége, mélyreható önanalízise nem hagy két-

4. Hamar Péter: Az igazi Móricz (Móricz Zsigmond: Naplók 1924–1925). Alföld, 2010. 12. 114–120.

5. Cséve Anna: Előszó in Móricz Zsigmond: Naplók 1924–1925. Bp. 2010. 13.

6. Uo.: 23.

séget afelől, hogy házassága (minden, az alkotásra gyakorolt pozitív hatása mellett) felörölte energiáit. A rátörő ellenállhatatlan erejű szerelem pedig tovább mélyítette a krízist.

Az írói naplókat az irodalomtudomány többnyire az oeuvre kiegészítőjeként, a művek és élmények magyarázójaként használja. Az olyan grandiózus szövegek, mint Füst Milán, Márai Sándor, Illyés Gyula, Fodor András, Karinthy Ferenc naplói azonban nem csak melléktermékek. Bennük a primer életművel párhuzamosan újabb alakul. Móricz naplói is efféle „másik” életmű. Mert nem pusztán a regényíró hétköznapijai és műhelygondjai kapnak benne hangot, hanem mindaz benne van, ami nem fért bele az elsődleges szövegekbe. Sőt, mint főtebb említettük, maga Móricz is felhasználta a feljegyzések bizonyos mondatait.

A Naplójegyzetek 1924–1925 megrendítő olvasmány. És több szempontból is az.

Megrendítő, ha az írói attitűd felől nézzük. Móricz, a novellák, regények, színdarabok, publicisztikai műfajok végtelen sorából épített hatalmas művészi oeuvre fáradhatatlan megalkotója itt pórere vetkezik. A szövegeivel szemben egyedül van. És szenvedélyeivel, démonaival szemben is. Ha úgy tetszik, ezek az oldalak a kontroll nélküli szövegáradás mintái.

Megrendítő akkor is, ha a Simonyi-kapcsolat, illetve ha Janka halála felől olvassuk. Aligha írtak a magyar irodalomban Móriczhoz hasonló szenvedéllyel a szerelemről, az egész életet feldúló és minden más létlehetőséget eltörő viharos szenvedélyről. Különösen akkor, ha a műzsa, a választott nő – Simonyihoz hasonlóan – szeszélyes és (az egyszeri odaadáson túl) ennyire tartózkodó, s mint Móricz is rájön, ennyire hétköznapi volt. Mégis tanulságos ez a dokumentált örület, mert az írói oeuvre számos figu-

ráját, s azok jellemrajzát magyarázza. A feminista irodalomkritika számára mind a halálba hanyatló Móricz-Holics Eugénia-viszony, mind a házasságba torkolló Móricz-Simonyi Mária-kapcsolat gazdag elemzési felületet kínál. Nem kevésbé hasznos az írónak Kardosné Magoss Olgával folytatott szellemi-érzelmi kalandja, s az ebből származó levelek sora. (Ezekben Móricz sokkal többet árul el magáról, írói technikájáról, alkotó módszereiről.)

Ha Móricz elmélkedéseit lapozgatjuk, neki adunk igazat, ha Janka sorait nézzük, akkor neki. Bárhonnan nézzük is, a szerelem inspiratív erejéről, majd elhamvadásáról, férfiről és nőről, életről és halálról van bennük szó.

És mindenekelőtt az írásról.

Az írásról, amely önterápia,⁷ gyógy mód, a kibeszélés, jobban mondva a kiírás eszköze. Ez a fáradhatatlan írás aztán magával sodor lírát, drámát, epikát, létrehozva azt a különös műfajt, amit nevezhetnénk naplólevélnek vagy levélnaplónak⁸ is.

A Naplók 1924–1925 számos, az eddigi Móricz-kutatásban megcsonkítva, vagy elnagyoltan közrebocsátott adat, levél és próza pontosításához járul hozzá. És így a Móricz-kép további árnyalásához is. Már csak azért is, mert az Előszóból tudjuk, hogy Móricz a későbbi esztendőkből is vezetett naplót, s ezek még kiadásra várnak. Cséve Anna rendkívüli gondossággal összeállított jegyzetei, a kiegészítések, valamint a szöveggondozás, a sajtó alá rendezés (Cséve Anna és Szilágyi Zsófia munkája) az olvasót Leányfalura, Debrecenbe, Miskolcra, Pestre s Itáliába kalauzolja, miközben a Búzakalász, a Pillangó, A vadkan, az Odysseus bolyongásai, az Amor és Psyché, a Kamaszok világába nyújt betekintést. És leginkább annak az írónak a lelkébe, aki 1924. április 24-én azt írta Simonyi Máriának: „Most Adyról kell írnom egy kis cikket. Istenem,

7. Uo.: 23–24.

8. Uo.: 9.

érezem, ezt megint csak maga fogja érteni. Három szerelmem volt: a feleségem, Ady és maga”.⁹

Az a Móricz mondja ezt, aki 1924. december 30-án Jankának így fogalmaz: „... nekem több az életnél, a szerelemnél, családnál, mindennél az Írás”.¹⁰

9. Naplók 1924–1925. 108.

10. Uo.: 238.

Móricz Zsigmond: Naplók 1924–1925. Összegyűjtötte, szerkesztette, valamint a jegyzeteket, az előszót és a mutatókat írta Cséve Anna. Sajtó alá rendezte Szilágyi Zsófia és Cséve Anna. Noran Kiadó. Luna Könyvek. Bp. 2010. 846 p.

Karádi Zsolt

Szatmár megye hatósága a középkorban

Szatmár megyében, az ország többi részéhez hasonlóan a 13. század utolsó harmadában alakult ki a *sedes iudiciaria*, azaz ma használt elvont fogalommal élve a megyei hatóság. A múlt év végén megjelenő kötet ennek működését és átalakulási folyamatát segít tanulmányozni 1524-ig. A kötet által felölelt időszakot három, az oklevélkiadásban jártas és elismert szerző osztotta föl egymás között.

Az Árpád- és Anjou-kort lefedő oklevélanyagot Piti Ferenc készítette el az MTA – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Országos Levéltár Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa. A nevéhez fűződik az Anjou-kori Oklevéltár XXIII., XXIV. és XXVI. kötetének kiadása,¹ illetve egyéb forráskiadásai is,² és több tanulmánya is illeszkedik a tárgyalt régióhoz.³

A kötet Zsigmond-kori, terjedő részét C. Tóth Norbert dolgozta föl, aki már évek óta foglalkozott Szabolcs megye hatóságával. Az MTA – SZTE – MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa. Kutatási területe, a középkori magyar kormányzattörténet, azon belül is a hiteleshelyi és a megyei intézmények működése a Zsigmond-korban. Szorosan kötődik a kötethez, jól ismert Zsigmond-kori Oklevéltár kiadásában végzett munkája.⁴ A régióra vonatkozólag *A leleszi konvent Statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei* c. forrásközlése említhető,⁵ tanulmányai közül pedig *A Batori-család ecsedi ága az 1440-es években* c. munkája sorolható ide.⁶

1. Piti Ferenc: *Anjou-kori Oklevéltár: XXIII.* (1339) Budapest–Szeged, 1999.; *XXIV.* (1340) Budapest–Szeged, 2001.; *XXVI.* (1342) Budapest–Szeged, 2007.; *XXVII.* (1343) Budapest–Szeged, 2007.

2. Piti Ferenc: *A pannonhalmi monostor kiváltságlevele. A veszprémi püspökség adománylevele. A pécsi püspökség alapítólevele (teljes fordítások, jegyzetekkel). Szent Imre herceg legendája (részletfordítás)*, In: *Az államalapítás korának írott forrásai. Az előszót írta, a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette: Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15. Szeged, 1999. 37–45, 92–94, 95–98, 350–353.*

3. Piti Ferenc: *Szabolcs, Szatmár és Bereg megyékre vonatkozó nádori oklevelek a Vay család berkeszi levéltárában (1342–1372)*. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2000/4. 386–396. p.*, illetve: U. ö.: *I. Lajos király Szabolcs, Szatmár és Bereg megyékre vonatkozó oklevelei a Vay család berkeszi levéltárában (1367–1382)*. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2002/3. 249–257.*

4. C. Tóth Norbert: *Zsigmondkori Oklevéltár. VIII.* (1421) Budapest, 2003.; *IX.* (1422) Budapest, 2004.; *X.* (1423) Budapest, 2007.; *XI.* (1424) Budapest, 2010.

5. C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent Statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár I–II. kötetéhez)*, (A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 36., sorozatszerk.: Nagy Ferenc.) Nyíregyháza 2006.

6. C. Tóth Norbert: *A Batori-család ecsedi ága az 1440-es években*, In: *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 41* (2006): 266–289.

Az 1438 és 1524 közötti évek okleveles emlékeit Neumann Tibor, az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa dolgozta föl. Kutatási terület a Nyugat-Felvidék története és társadalma a XVI. század közepéig. A régióhoz kapcsolódó tanulmányai közt megemlítenő a *Verbőci István 1520. évi utazásai Szatmár megyében* c. munkája.⁷

Jelen kötet egy korábban indult folyamat lezárását képezi, hiszen Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén a középkorban elhelyezkedő többi megye hatósági okleveleinek kiadása már korábban megtörtént. C. Tóth Norbert írja az *Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526)* c. munkájának előszavában, az ötlet, hogy a megyék hatósági okleveleit összegyűjtsék, már 2000-ben fölvetődött, mikor elkészítette Szabolcs megye középkori archontológiáját.⁸ A közlemény megjelenése után kezdte el C. Tóth és Piti, Szabolcs megye hatóságának okleveleit összegyűjteni.⁹ A munka folytatódott, 2006-ban megjelent Ugocsa¹⁰ és Bereg¹¹ megye ugyanazon témájú okmánytára egy-egy kötetben. Ezekhez hasonlóan a tárgyalt kötet is a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága kiadásában jelent meg, a Magyarország – Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013 keretén belül.

Jelen kötet szerkezete megegyezik a sorozat eddig megjelent tagjaival, illetve a Zsigmond-kori és az Anjou-kori oklevéltárak legújabb kötetének felépítésével. Az előszó a munka keletkezésének hátterét, valamint rövid szakmai ismertetést tartalmaz magyar, román és angol nyelven. A MOL-adatbázis adja a vázát a kötetnek, a kivonatok elkészítése során felhasználták a már kiadott regesztaköteteket, az Anjou- és Zsigmond-kori oklevéltárak anyagát. Ezen kívül a régióhoz kapcsolódó családi levéltárak kiadott kötetéből merítettek: a Balassa, Csáky, Kállay, Károlyi család, valamint a Sztáray, Vay, és a Zichy család oklevéltáraiból. Fontos még kiemelnünk leleszi konvent okleveleit tartalmazó közlemény használatát,¹² hiszen a régió legközelebbi hiteleshelye Lelesz volt, a váradi káptalan mellett.

Az oklevelek regesztáit Szatmár megye középkori archontológiája előzi meg, ami az oklevéltár egyik legnagyobb közvetlen hozadékanak tekinthető. Ez ugyanis kiegészíti és pontosítja Engel Pál *Magyarország világi archontológiája 1301–1457* c. munkáját. Ennek segítségével a teljesség igénye nélkül – ahogy ezt az előszó írója is megjegyzi¹³ –, de arra törekedve, sorra megtekinthetjük a megye ispánjainak tisztségviselésének sorát és hivatali idejüket. Az egyes ispá-

7. Neumann Tibor: *Verbőci István 1520. évi utazásai Szatmár megyében (A somlyói Bátoriak és a Móroc-örökség)*, In: Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 41. (2006): 290–304.

8. Szabolcs megye hatóságának archontológiája (1284–1526).” A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 42 (2000): 79–95.

9. Piti Ferenc: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei I. (1284–1386)*, Szeged-Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2004. illetve C. Tóth Norbert: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526)*, Budapest-Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2003.

10. C. Tóth Norbert: *Ugocsa megye hatóságának oklevelei: 1290–1526*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Támogatott Kutatóhelyek Irodája, 2006.

11. Neumann Tibor: *Bereg megye hatóságának oklevelei, 1299–1526*, Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Könyvtár, 2006.

Piti Ferenc: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei I. (1284–1386)*, Szeged-Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2004. illetve C. Tóth Norbert: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526)*, Budapest-Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2003.

12. C. Tóth Norbert: *A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei, II. közlemény 1400–1410.* (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár II. kötetéhez). A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 48 (2006): 323–442.

13. Előszó: 27.

nok által választott alispánok névsorát is megismerhetjük, majd a szolgabírák, végül pedig a választott nemesi esküdtek névsora következik. A segédlet lehetőséget nyit a kutatók számára, hogy a megye nemességét, azok egymás közti kapcsolatát és egyes családok befolyását vizsgálhassák.

Nemcsak a megye hatósága által kiállított okleveleket közlik, hanem az azokban átírt, a megyéhez szóló parancsleveleket és más, az átíró oklevéllel szerves egységet alkotó kiadványokat is. Azonban nem tartalmazza az oklevéltár azokat a parancsleveleket, amelyekre nem ismerjük a megye által kibocsátott választ.¹⁴ A szerzőkhöz hasonlóan, három részre osztanám a kivonatokat, és e szerint mutatnám be őket.

Az első szakaszt a késő Árpád-kori és az Anjou-kori oklevelek regesztái képezik. A 13. századból mindössze hat olyan oklevelet tartalmaz a kötet, amelyek Szatmár megye hatósága kialakulásának bizonyítékai.¹⁵ Ezekben említésre kerülnek a megye első ispánjai, szolgabírái, s bár sokat nem árulnak el a hatóság működéséről, esetünkben már a pusztán tény is fontos. Az ezt követő regeszták nagy része már megjelent nyomtatásban az Anjou-kori Okmánytárban, az Anjou-kori Oklevéltárban vagy Piti Ferenc közleményeiben az 1347-es évig. Ellenben találunk több olyan kivonatot is, melyek eddig csak latin nyelven kerültek kiadásra a Zichy okmánytárban, a Kállay család levéltárában, vagy a Hazai Okmánytárban, illetve Fejér György CDH-ban. Az eddig nyomtatásban meg nem jelent oklevelek a Nemzeti Múzeum Törzssanyagából, a Kapy, az Újhelyi, és a Vay család levéltári anyagából kerültek elő.¹⁶ Így ezek az Anjou-kori Oklevéltárak kiegészítéseként szolgálnak. Az 1347 és

1386 között keltezett 120 oklevélkivonat nagy része csak ebben a kötetben került kiadásra.

Az oklevelek keltezésének helyeit tekintve igazolódni látszik C. Tóth Norbert előszóban tett állítása, mely szerint a sedria helye a kezdeti időben nagyon változó volt Szatmár megyében, az eddig vizsgált megyékhez hasonlóan. A leggyakoribb települések között szerepel Géc, Vetés, Csenger és Majtény. Az utóbbi helyen kezdődik meg a 14. század derekán egy viszonylagos állandósulás, kisebb-nagyobb megszakításokkal a közgyűléseket is itt tartják. 1357-től azonban egyértelműen kijelenthető, hogy a sedria és a congregatio generalis helye is Csenger lett. A keltezés kapcsán vizsgálhatjuk a hatóság működésének rendszerességét. Megvan rá az esély, hogy nem maradt fenn az adott évekről forrás, ezért nem vonható le egyértelmű következtetés. Általánosságban azonban elmondható, hogy 1320-tól rendszeres a sedria ülésézése, ami egybeesik Károly Róbert uralmának megszilárdulásával. Számos olyan év volt, amikor a sedria látszólag szünetelt, ellenben a '60-as évek végére és a '70-es évek elejére tehető időszakról egyértelműen megállapítható, hogy ritkán gyűltek össze Szatmár megye nemesei, hiszen egyes évekből kevés, némelyikből pedig egyáltalán nincs okleveles emlékün.

Az oklevelek kiadóit tekintve állíthatjuk, hogy 1336-tól a megye ispánja távol marad a közgyűlésektől, és azokat általában az alispán vezeti le és hoz ítéleteket a 4 szolgabíró segítségével.¹⁷ 1345-ig még néhány esetben ugyan az ispán vezeti az üléseket,¹⁸ viszont a későbbiekben erre esetlegesen találunk csak példát.¹⁹

14. Előszó: 10.

15. Oklevéltár: 1–6.

16. Oklevéltár: Múzeumi T.: 26, 33; Kapy: 69; Újhelyi: 95, 96, Vay: 17, 97;

17. Lásd: Oklevéltár: 60-tól.

18. Oklevéltár: 76–77, 80, 84–85, 90, 91, 92, 97.

19. Oklevéltár: 174–178, 205, 220.

Az oklevélkivonatok többnyire halmaskodásokról, bírságlásról adnak hírt, így értékük a megyei hatóság működésének vizsgálatában, valamint a család- és helytörténeti kutatások horizontjában válik jelentőssé. Néhány oklevélkivonat azonban érdekességként kiemelhető. Ebből az időszakból például az, amely egy peres eljárást ír le, amit bajvívással döntöttek el a felek,²⁰ vagy az, amiben a korszak időjárási és éghajlati viszonyainak elemzéséhez olvashatunk egy érdekes adatot: 1325 kora tavaszán árvíz pusztított a régióban.²¹ A regionális szintet meghaladó, jelentős hozadéka a kötet ezen részének az, hogy az oklevélkivonatok között szerepelnek az uralkodói és nádori mandátumok is. Ezekből pedig arra következtethetünk, hogy kik és milyen ügyekben fordultak felsőbb szintekhez panaszukkal, ami alapján vizsgálható, kik azok a megyei nemesek és előkelők, akik a király környezetében megfordultak. Így ezek az információk társadalomtörténeti vizsgálódások forrásbázisát képezhetik.

Ide kívánkozok az, hogy a kötet egyik általam észlelt, valószínűleg gépelési hibájára felhívjam a figyelmet, miszerint a 100. számú oklevélkivonat keltezésében febr. 22. helyett febr. 2. lett gépelve.

A következő nagyobb egységbe a Zsigmond-kori oklevelek kivonatai tartoznak. A Zsigmond-kori Oklevéltár Mályusz Elemér szerkesztette első két kötetéhez képest szembetűnő hiány fedezhető fel. Természetesen ennek oka abban keresendő, hogy azóta a MOL-ba újabb levéltári anyagok kerültek be, valamint az informatika megjelenése a kutatásban, teljesen más szintre emelte a diplomati-

ka tudományát. Ezzel magyarázható az, hogy az Irinyi, Kállay, Károlyi, Mándy és Vay családok levéltári anyagába tartozó 1387 és 1410 közötti iratok regesztái nem kerültek bele a Zsigmond-kori Oklevéltárba,²² hasonlóan a leleszi konvent és a pécsi püspöki levéltári anyag idetartozó okleveleihez.²³ A sorozat IV. kötetétől kezdve már teljesebb a gyűjtés, mint ahogy ezt a jelen kötet is bizonyítja, csupán négy oklevél kivonatát találjuk, ami pótlásnak tekinthető.²⁴ Ez a 26 oklevélkivonat a sorozat kiegészítésével nyer tehát fontos jelentőséget. Az 1425-ös év jelenti a választóvonalat, az 1437-es évig a legtöbb kivonat – szám szerint 23 – először került nyomtatás alá.

Zsigmond király uralmának erősödése és gyengülése is észrevehető a megyei hatóság működésének intenzitásán – a jelenleg ismert források alapján. Uralkodásának első öt évéből (1387–95) csupán két oklevél maradt fent, melyet a megyei hatóság adott ki. 1393-ban pedig még Mária királynő és Ilsvai Leusták nádor nevében íródnak parancslevelek a megyéhez.²⁵ Ezután azonban viszonylag folyamatos volt Szatmár megye hatóságának működése. Az 1401 és 1403 közötti események viszont megfigyelhetőek a megyéhez küldött parancslevelekben: az 1401. októberi parancslevelet az országnagyok keltezik,²⁶ nem pedig Zsigmond, valamint ezekben az években kiugróan sok hatalmaskodási pert folytatott le a sedria. Ezt követően 1404-től kezdve Albert király haláláig folyamatos oklevélkibocsátást tapasztalhatunk két év kivételével (1418 és 1432). Ez Zsigmond uralmának a kiépülését bizonyítja, és azt, hogy Albert trónra kerülése könnyedén ment végbe, láthatóan folytatva elődje politikáját. A

20. Oklevéltár: 22–23.

21. Oklevéltár: 40.

22. Oklevéltár: Irinyi: 271, 273; Kállay: 246, 249, 260–262, 264, 265, 280; Károlyi: 231, 233, 234, 268; Mándy: 227, 232, 255, 263; Vay: 235, 272.

23. Oklevéltár: Lelesz: 250; Pécsi püspöki: 275.

24. Oklevéltár: Kállay: 294, Vay: 306, 307, 313,

25. Oklevéltár: 227, 228; 229; 231.

26. Oklevéltár: 243.

gyűlések helye már az előző korszakban Csengeren állandósult, amit bizonyítanak a Zsigmond-kori oklevelek is.

A szerkesztő különös gondot fordított az oklevélkivonatok megfogalmazásának során, s több helyen zárójelben jegyezte le az eredeti latin szóhasználatot, ahol szükségesnek látta, ott egész szövegrészletet, sőt teljes szöveget is közölt.²⁷ A családtörténeti kutatások számára információ-többletet jelenthetnek a sok nevet felsoroló oklevélkivonatok. Számos megyei nemes és nemtelen nevét tartalmazza négy kivonat, akik vagy tanúság- és eskütételek okán, vagy a hatalmaskodások elkövetőiként kerültek bele az oklevélbe.²⁸ Érdekességként kiemelhető a 322. számú oklevél, melyben egy apró adalékot kaphatunk a királyi kancellária pecsétaszóhasználatáról, vagy a 357. számú, mely egy özvegy jogainak érvényesítésének nehézségeiről ad tanúbizonyságot a megyei közgyűlés előtt. Ezen szakasz oklevelei közül néhányat érdemes pecséttanilag is megvizsgálni, hiszen számos oklevélkivonat jegyzetében olvashatjuk, hogy a pecsétek darabjai megtalálhatók az eredeti oklevélen, sőt a 262. számú oklevélkivonathoz tartozó eredeti papíron viszonylag ép pecsétek maradtak fenn.

Talán túlzás nélkül állítható, hogy a legnagyobb munka a harmadik, utolsó szakasz elkészítőjére, Neumann Tiborra hárult az oklevelek kivonatosítása terén. Ugyanis az 1438 és 1524 közötti időszak anyagából eddig még nem készült egyetlen összegző munka sem. A 109 oklevélkivonat közül csupán 25 jelent meg nyomtatásban a Levéltári Közlemények két számában, a Heves Megyei Levéltár kiadványában, az 1514-es parasztháborúhoz kapcsolódó közlésben, valamint a Károlyi és Zichy családok okmánytáráiban.²⁹ Ez a szakasz legfőképp a Kállay, Károlyi, Kende és a Vay családok okleveles emlékeiből merített. A szerző dolgát az

is nehezítette, hogy az ebből az időszakból származó oklevelek közül több részben, vagy rendkívül csonka állapotban van.

Az oklevelek keltezését vizsgálva elmondhatjuk, hogy ebben az időszakban ülésezett a legrendszeretlenebbül a közgyűlés, megfelelően az országban uralkodó hatalmi viszonyok alakulásának. Az Albert király halálát követő zavaros időszakban számos olyan év van, mikor a közgyűlés szüneteltette munkáját. Az 1439 és 1444 közötti polgárháborús időszakból két oklevél maradt fenn, majd Hunyadi János kormányzósága alatt V. László király visszatéréséig viszonylagos rend áll vissza a hatóság működésében. 1453-tól Mátyás király uralkodásának 10. évéig több év maradt keltezetlen. Az 1460-as évek végétől egészen 1495-ig csupán húsz oklevél tanúskodik Szatmár megye hatóságának működéséről, a Jagelló-korban azonban néhány év kivételével rendszeresnek mondhatóak a források. Országos jelentősége ezen túl közvetlenül a 469. számú oklevélkivonatnak van, mely a parasztháború alatt történt megyebeli rablásokat taglalja, és szól a megtorlásról is. A közgyűlés helye a korszakban változatlanul Csenger marad, csak 1510-től tevődik át Dománhidára.

Az oklevelek kiadóját vizsgálva több érdekesség is szembetűnhet az olvasónak. Elsőként talán az, hogy Szatmár megyéhez intézett parancslevelek kiadója – a korszak sajátosságaként – legtöbbször nem a király vagy kancellária, hanem a királyné, a nádor, az országbíró és a kormányzó, akik összesen 16 parancslevelet intéznek a megyéhez. Mátyás és Ulászló királyok ezzel szemben csak nyolc hasonló írtak, előbbi hármat, utóbbi ötöt. A megye részéről továbbra is megállja helyét az a megállapítás, hogy az ispánok távol maradnak a közgyűléstől, csak Parlagi Pál (1449-53) nem tett így, és kilenc okle-

27. Oklevéltár: 254, 343, 370; Teljes szöveg: 227.

28. Oklevéltár: 360, 366, 369, 371.

29. Oklevéltár: Lev. Köz. 9.: 379-383, 392-393, 415; Lev. Köz. 24.: 427, 451; HML: 465, 467; Mon. Rust.: 469; Károlyi: 384, 395-396, 418-419, 421-422, 428-429, 441, 452; Zichy: 407.

vél tanúsága szerint személyesen vezette a gyűléseket szolgabírái társaságában.³⁰

Neumann Tibor több regesztájában találjuk meg az eredeti latin szöveget is, valamint az oklevelek nagyfokú roncsolt-sága kényszerítette több alkalommal arra, hogy bizonyos okleveleket teljes egészében latinul is közöljön.³¹ Érdeklenség, a 439. számú oklevélkivonatban egy pereljárás leírása közben, az egyik fél trágár mondata: „*Weh bevaz kurwa were agbey*”. A korszak okleveleinek sajátosságának tűnik, hogy számos oklevél tartalmaz jobbágnévsorokat, amit a kötetben a szerző külön le is jegyzett.³²

Hasznos a hely-, név- és tárgymutató, amelyet a Zsigmond-kori oklevéltár XI. kötetének mintájára szerkesztettek meg. A mutató nemcsak az oklevéltár használatát segíti elő, de megkönnyíti a későbbi hely- és családtörténeti kutatások anyaggyűjtési és tájékoztatói munkafázisát. A regesztákban szereplő helynevek az eredeti oklevélből hűen lettek átmásolva, ezzel az egyes helynevek középkori nevét föl kellett oldani. A tájékozódást segíti a ma már nem Magyarország területén fekvő helyiségek határon túli nevének megadása. A kötetet a Levéltári jelzet mutató zárja.

30. Oklevéltár: 391-394, 397, 399, 401, 403-404.

31. Oklevéltár: 380, 386, 474, 477; 406, 439, 443, 461, 469.

32. Oklevéltár: 376, 390, 395, 400, 402, 408.

33. Horváth Richárd: Győr megye hatóságának oklevelei, 1328-1525, Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2005, Előszó, In: Magyarország középkori digitális okmánytára 2.0. CD-ROM,

A fentebb bemutatott forrásközlés Bereg, Szabolcs és Ugocsa hasonló témájú közléseivel együttvéve elősegíti azt a kutatást, melynek során rekonstruálható a középkori megyei hatóság fejlődése és működésének menete. Az összes megye megvizsgálásával ugyanis eddig még nem született olyan összefoglaló munka, ami szintézist képezhetne eme témakörben, bár ez nem várható el egy kutatótól sem, hiszen egy ember élete kevésnek bizonyulhat a munka elvégzésére. Ezért is fontos az a megállapítás, melyet Horváth Richárd tett *Győr megye hatóságának oklevelei (1328-1525)* c. munkájában, miszerint a teljes középkori magyar forrásanyag vizsgálata egy személy által elvégezhetetlen, ezért célravezetőbb a forráskiadványok tematikus megjelentetése.³³ Ezzel a metodikával lépésről lépésre haladva minden egyes megye oklevéltanyaga feldolgozásra kerülhet, ebben a nagy folyamatban pedig jelen kötet egy lépést jelent előre.

Novák Ádám

Piti Ferenc-C. Tóth Norbert-Neumann Tibor: Szatmár megye hatóságának oklevelei (1284-1524). Documentele autoritatii comitatense din Satmar (1284-1524). Documents of the authorities of Szatmár County (1284-1524). Szerk.: C. Tóth Norbert. Nyíregyháza, 2010. 236 p. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 65.)

Rákóczi után Pálffy, majd Ebergényi Immáron megszólal a harmadik titkár is

A Rákóczi Források című kiadványosorozat első darabjaként (2005-ben) a II. Rákóczi Ferenc zertizenkét napjának eseményeit rögzítő napló jelent meg Beniczky Gáspár fejedelmi titkár tollából. A második kötetben (ez 2007-ben hagyta el a nyomdát) a szatmári békét megkötő Pálffy János tevékenységét magasztalta, dokumentálta titkára, Pulyai

János. A nemrég boltokba került harmadik kötet Ebergényi László válogatott leveleit és titkára, Bivolínyi István naplóját tartalmazza. (Azaz immáron megszólal a harmadik titkár is!)

Hogy ki volt Ebergényi László? Életrajzi adatait a Bevezetésben közli Mérsáros Kálmán, a Hadtörténeti Intézet munkatársa, s ugyanitt elemzi ennek az

elfeledett magyar tábornoknak a szatmári békekötésben játszott szerepét. A kérdésre a választ legközelebb Orosz Pál sárvári plébános, vasi esperes adta meg: Ebergeni – Bene regi! (A király javára!) Azaz a gyászbeszédbe szőtt anagramma szerint olyan férfiú fejezte be pályafutását 1724-ben, élete 68. esztendejében, aki mindig az uralkodót szolgálta. Szolgált köznemesként, báróként. Szolgált hadbíróként, később századosként, alezredesként, ezredesként, vezérőrnagyként, altábornagyként, lovassági tábornokként, legvégül pedig tábornagyként.

A spanyol örökösödési háború kitörése után lovasezredével együtt Itáliába vezényelték. A Rákóczi-szabadságharc eseményeiről a családjától kapott levelekből értesült: hálát adott Istennek, hogy távol van, így legalább bizonyíthatja uralkodója iránti hűségét. Később azonban mégis hazakiváncsozott: 1705 őszén rendelték vissza apósa közbenjárására. Hosszabb időt tölthetett családja körében, mert csak 1708 tavaszán vezényelték a kurucok ellen. 1710 nyarán került Pálffy János parancsnoksága alá: ez év végén a Felvidékről Pesten át az Alföldre kellett vonulnia. 1711-ben néhány hétig a császári főparancsnokot, Pálffyt helyettesítette, ő volt az összekötő kapocs: továbbította Károlyi Sándor leveleit Pálffyhoz, s az azokra érkező válaszokat Károlyihoz. Része volt a szatmári béke utáni konszolidációban is.

A Bevezetés után Ebergényi László válogatott leveleit közli Mészáros Kálmán. Az 1710. november 30. és 1712. január 4. között keletkezett dokumentumok (számuk 158) döntő hányadát Ebergényi László és Károlyi Sándor levelezése (142) teszi ki. Ebergényi Károlyihoz írt levelei (szám szerint 48) a Károlyi család nemzetségi levéltárában maradtak fenn (jelenlegi őrzőhelyük: Magyar Országos Levéltár, Budapest), míg Károlyi Ebergényihez írt levelei (94 db) a Csáky család szépmindszenti levéltárában találhatóak (ez a levéltár jelenleg Bécsben van, a Haus-, Hof- und Saatsarchivban). Az első három, Szabolcs

és Szatmár vármegyéhez, valamint Debrecen városához szóló felhívását Kecskemétről keltezte Ebergényi László (1710. november 30.). Ezekben megrótta a törvényhatóságokat, mert semmibe vették Pálffy János nyílt levelét: egyetlen település se küldte el követét Pestre a horvátországi bánhoz, a „mostani Commendérozó General Felt Marchall”-hoz. Engedelmességre inti őket: a kurucoktól nem kell tartaniuk, ám ha továbbra is ellenszegülnek, életüket és javaikat kockáztatják! (A levelek őrzőhelyéből kiderül, hogy a két vármegye és a szabad királyi város jobban félt a területükön, illetve közelükben állomásozó kuruc csapatoktól, mint az egyelőre még távol levő császári hadseregtől. Szabolcs és Szatmár vármegye Ebergényi levelét, hűségük bizonyítására, Károlyi Sándor kuruc tábornagnak küldte el. Debrecen megtartotta ugyan az eredeti példányt, de másolatát ők is eljuttatták Károlyihoz.) A gyűjteménybe felvett utolsó levél Nagykarolyban kelt 1712. január 4-én. Ez már a békeidőket idézi: Károlyi jelzi, hogy megkapta Ebergényi levelét a mellékletekkel együtt, de sietős útja miatt csak később tud részletesebben válaszolni.

Szólnunk kell pár szót a levelek stílusáról is. Meglepő a közvetlen, baráti hangnem. Ebergényi László így szólítja meg a nála 13 évvel fiatalabb Károlyi Sándort: „Méltóságos Generalis, régi, kiváltképpen való kedves Uram Öcsém!” Károlyi válaszelevele így kezdődik: „Méltóságos Generalis, nekem kedves Bátyám Uram!” Apróbb szívességet kérnek, gesztusokat tesznek, ünnepek előtt egymás feleségeit is köszöntik, illetve azok jókívánságait tolmácsolják. Már-már családias a hangulat, leveleiket olvasva nem gondolná az ember, hogy két szemben álló hadsereg egy-egy tábornoka írja ezeket a sorokat. Mindezt csak részben magyarázza a távoli rokoni kapcsolat, ennél talán fontosabb a régi ismeretség (Ebergényi a Rákóczi-szabadságharc kezdete előtt hosszabb időt töltött Szabolcs és Szatmár vármegyében, hogy ezredét újjászervezze, kiegészítse, ekkor került

baráti viszonyba Károlyi Sándorral, aki Szatmár vármegye főispánja volt.)

Sajnos hajlamosak vagyunk fekete-fehérben, kuruc-labanc ellentétben látni az 1703–1711 közötti időszakot, s most újra rá kell jönnünk – ahogy Mészáros Kálmán a Bevezetésben szépen megfogalmazta –, hogy „Ebergényi persze nem hazája ellen harcolt, pusztán a rendi elit tagjaként annak többségével együtt kitartott az uralkodó hűségén, s mikor módja nyílt rá, a rendi-nemzeti érdekek hatékony képviselőjét is felvállalta. 1711 elején is éppen erre vállalkozott, midőn Károlyi Sándorral való régi ismeretségét a békekötés ügyének szolgálatába állította.” És Károlyi Sándor se volt áruló, hosszas alkudozás után békével zárta le – Pálffyknak és Ebergényinek köszönhetően –, zárhatta le a nyolc évre nyúlt, az ország erőforrásait felemészítő (bel)háborút.

Nemcsak a szatmári béke történetével foglalkozó történészek forgathatják haszonnal a kötetet, de régiók helytörténészei is, hiszen csaknem valamennyi levél e térséghez kötődik. Ebergényi Nagykállóból, Debrecenből, Orosról, Tétről írja leveleit, Károlyi Olcsváról, Munkácsról, Salánkról, Szatmárról, Gelénesről, Nagykárolyból, Kölcseről, Gebéről, Gemzséről válaszol. A helytörténészek nyilván érdeklődéssel olvassák majd az ecsedi várra vonatkozó részeket is. Rákóczi saját uradalmának ezt a központját évekig építtette, erősíttette, mégis ellenállás nélkül került a császáriak kezébe. De nem Károlyi árulása miatt, ahogy ezt mindmáig feltételezték! Számukra fontos lehet az újfelhértói származású Nyüző Mihály kuruc ezredesre vonatkozó néhány utalás is.

A Mészáros Kálmán által közölt levelek jórészt kiadatlanok, ez nagyban megnöveli a Rákóczi Források harmadik kötetének értékét (az első két kötet anyaga ugyanis már régebben megjelent, de mivel itt-ott akadnak bennük olvasási vagy nyomdahibák, továbbá kevés az olvasót eligazító jegyzet, s hiányoznak

a keresést segítő névmutatók is, újra kiadásuk megkérdőjelezhetetlen), s aki látott valaha Károlyi-kéziratot (még a keltezésüket is nehéz kibogarászni, emiatt több levelét tévesen rakták időrendbe a levéltárosok!), az tudja igazán értékelni az elolvasásukra, sajtó alá rendezésükre fordított nem csekély munkát...

De ne feledkezzünk meg a harmadik titkárról! Míg Beniczky Gáspár, Pulyai János személyéről keveset tudunk, Bivolínyi Istvánról kicsit több életrajzi adattal rendelkezünk. Eredetileg Bercsényi Miklós főgenerális kancelláriáján dolgozott. 1709 nyarán ideiglenesen Csáky Mihály altábornagy mellett látta el az írni teendőket. A lipói hadjárat azonban Bivolínyi számára óriási fordulatot hozott: a császáriakhoz átszökő Szegedy Ignác (korábban az árulásért kivégzett Bezerédj Imre főstrázsamestere volt, ám ő kegyelmet kapott) és társai fogolyként őt is magukkal hurcolták. A trencsényi rabságból csak úgy szabadulhatott, hogy valamikor 1710 folyamán Ebergényi László szolgálatába állt: a magyar és latin titkári teendőket kellett ellátnia az altábornagy mellett. A szatmári békekötés után Ebergényi címzetes kapitánynak nevezte ki saját ezredébe, de még évekig titkárként alkalmazta. Csak 1718-ban cserélhette a tollat kardra: foglalhatta el beosztását az ezrednél. Észak-Itáliában szolgált. 1719 nyarán vesztette életét, talán a spanyolok elleni egyik ütközetben.

Bivolínyi István latin nyelven írt naplóját Bánkúti Imre fordította magyarra, s látta el jegyzetekkel. A nemrég elhunyt kiváló történész, számos forráskiadvány sajtó alá rendezője a Bécsben letétként őrzött, a Csáky család szepesmindszenti levéltárában található eredeti kéziratot használta, így felhívhatta a figyelmet az 1875-ben megjelent latin szöveg hiányosságaira is.

A napló jól kiegészíti Ebergényi László levelezését, hisz szinte pontosan ugyanazt az időszakot fogja át: 1710. novem-

ber 12–1711. május 28. A titkár napra pontosan rögzíti főnöke, az altábornagy tartózkodási helyeit, s a főbb eseményeket. 1710. november 12-én indultak el Kistapolcsányból (Bars vármegye), s 1711. január 7-én érkeztek Szabolcs vármegyébe, amikor is a lakatlan Nádudvar mellett elhaladva Szoboszlóra érkeztek. Régiókat csak rövid időre (1711. április 23–30.) hagyták el: Ebergényinek Kassát kellett átvennie a kapituláló kurucoktól. Ami a napló tartalmát illeti, fontosak a hadjárat nehézségeire vonatkozó megjegyzések. Bivolinyi gyakran ír a dühöngő pestisről: hol pusztít, hol szűnt meg, mennyi áldozatot szedett. A kemény hidegről: 1711 januárjában menetelés közben csaknem hétszázan meghaltak, mint írja „lélekzetük elakadt”. Így járt egy császári őrnagy is: január 22-én a Hadházzól Kálló felé vezető úton leesett lováról, nem lehetett megmenteni, az utóbbi helyen temették el „a ruthének templomában katonai tiszteletadással”. Közvetlen élménye a kassai kapituláció is. Am másoktól hallott dolgokat is feljegyez. (Ebergényi szállásán gyakran fordultak meg magas rangú katonatisztek, császári tisztviselők.) Így Béri Balogh Ádám halálának körülményeit, vagy a Bercsényi Miklósról vonatkozó híreket. Volt főnökét gyakran emlegeti. (Vele kapcsolatban csak tényszerű közlésekre szorítkozhat, érzelmeit nem árulhatja el, hisz ő már a másik oldalon áll.) Attól tart, hogy mivel Lengyelországban tartózkodik, nem kaphat kegyelmet... Nem Bivolinyi érdeklődésének hiányán múlott, hogy kevés országos jelentőségű dolgot jegyezhetett fel. Egyszerűen nem volt részese a fontos eseményeknek. (Bezzeg Beniczky Gáspár állandóan a fejedelmi udvarban tartózkodott: ott, ahol a nagy horderejű döntések születtek, ahova mindenfelől befutottak a hírek!) Pedig ő, szerény lehetőségeit kihasználva, törekedett erre. Pl. Amikor megtudta, hogy Rákóczi és Pálffy Vaján találkozik, a Kállón maradó Ebergényitől

elkéredzkedett, odament, de csak kevés információhoz juthatott.

Magyarázat lehet a napló vázlatos voltára, hogy Bivolinyi titkárként dolgozott, az általa írt, a kezén átment levelek tartalmát nem ismertethette, őriznie kellett ura titkát. (Bezzeg Pulyai János, ő már, évekkel az események után, gond nélkül felhasználhatta a Pálffy János által diktált leveleket, sőt Károlyi Sándortól is kérhetett, kaphatott dokumentumokat, ezek akkor már nem képeztek titkot!) Illetve feljegyzéseit nagy valószínűséggel Ebergényi megbízásából készítette, s csak annyi volt az elvárás, hogy az időpontokat, helyszíneket, a főbb eseményeket rögzítse, hogy ha az altábornagynak jelentést kell készítenie, ezekre az adatokra támaszkodhasson. (Ezt a gyanút erősíti, hogy Bivolinyi naplójának kézírata a magyarországi hadjárat után Ebergényi Lászlóhoz került, s végül a Csáky család szepesmindszenti levéltárában őrződött meg.)

Az olvasó tájékozódását térképek és terjedelmes Függelék segítik: jelek és rövidítések, leszármazási táblázatok, idegen és régi szavak jegyzéke, katonai kifejezések magyarázata, egykorú pénznemek és mértékek, földrajz név-mutató, személynévmutató, alakulatmutató. A leszármazási táblázatokból például kiderül, hogyan kerülhetett Ebergényi László levéltára a Csáky családhoz (a tábornagynak nem maradt fiúutóda, legidősebb lánya, Ilona Csáky Györgyhöz ment feleségül), és hogy Ebergényi milyen rokoni viszonyban állt Károlyival.

Rákóczi Források. Bene regi – a király javára. Ebergényi László császári altábornagy szerepe a szatmári békekötésben. Ebergényi László válogatott levelei és Bivolinyi István töredék naplója (1710–1711). A levelezést sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta és a mutatókat összeállította Mécsáros Kálmán. A latin nyelvű naplót fordította és jegyzetekkel ellátta Bánkúti Imre. A latin nyelvű szövegrészeket lektorálta Tóth Gergely. Nap Kiadó Kft., 2010.

Sípos Ferenc

TARTALOM

A FŐSZERKESZTŐ: Búcsú az Olvasótól	3
------------------------------------	---

történelem

NÉMETH PÉTER: Szatmár vármegye. Történeti áttekintés	5
BENE JÁNOS: Szükségből erény. Strandfürdő a Sóstón	21

múltbanéző

BAKÓ ENDRE: Nadányi Bessenyeiről	39
DALMAY ÁRPÁD: Egy elveszettnek hitt Kazinczy-levél	46
ORÉMUSZ KÁLMÁN: Munkács visszacsatolása	50

interjú

MARIK SÁNDOR: Egy élet két hazában, sok országban. Beszélgetés a Nyíregyházáról indult Várallyay Gyulával, a Világbank tanácsadójával	52
---	----

valóság

SZÉNÁS IGNÁC–SIKLÓS BALÁZS–GERDA ISTVÁN ZSOLT: Az Észak-alföldi régió munkaerőpiacának változása a gazdasági válság hatására	65
KORMÁNY GYULA: Gyümölcsstermesztés a Szatmár-Beregi-síkságon	75
OROSZNE PÁL ZSUZSA: Erkölcsi, morális ismeretek, értékpreferenciák vizsgálata egy kisváros iskolájában tanuló serdülők körében	83
RÉFI ATTILA–VIDA ISTVÁN: Megjelenés előtt a Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010) első kötete	95

szemle

Kordokumentum Nyíregyházáról (<i>Nagy Ferenc</i>)	107
Közelebb a nyíregyházi színházhoz (<i>Ernei Júlia</i>)	110
Ami több az életnél (<i>Karádi Zsolt</i>)	113
Szatmár megye hatósága a középkorban (<i>Novák Ádám</i>)	116
Rákóczi után Pálffy, majd Ebergényi (<i>Sipos Ferenc</i>)	121